

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV LUDOVÍTA ŠTÚRA

SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

1

ROČNÍK 30, 1979

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA SAV

ROČNÍK 30, 1979

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

OBSAH

Do tridsiateho ročníka	3
Klára Buzášsovová : Príspevok k vymedzeniu neutralizácie v kategórii stupňovania	6
Emília Nemcová : Kvantitatívne ukazovatele vo fonologickom systéme slovenčiny	18
Anton Habovštiak : O jazykovom vývine na slovensko-poľskom pohraničí	33
Milan Majtán : Toponymum a onymická situácia	40

Diskusie

Ján Kačala : Primkýnanie ako spôsob realizácie syntagmatického vzťahu	44
Slavo Ondrejovič : Zo slovenskej akcentológie	49

Rozhľady

Viktor Krupa : O povahe jazykového znaku	55
--	----

Správy a posudky

Životné jubileum dr. Jany Dvončovej. J. Horecký	61
Súpis prác Jany Dvončovej za roky 1955–1977. L. Dvonč	61
Jazykovaja nominacija 1.–2. J. Horecký	65
Jazykovedné štúdie XIII. Š. Pečiar	66
Jazykovedné štúdie XIV. K. Habovštiaková	69
Mlacek, J.: Slovenská frazeológia. G. Horák	72
Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny. V. Schwanzler	75
Zograf, G. A.: Morfoložičeskij stroj novych indoarijskich jazykov. A. Ráčová	78
Voprosy frazeologii XI. J. Mlacek	80
The structure and semantics of the literary text. A. Appelová	82
VIII. medzinárodný slavistický zjazd v Záhrebe. J. Oravec	84
XIII. medzinárodný onomastický kongres v Krakove. V. Bľanár – R. Krajčovič – M. Majtán	87
11. konferencia Societas Linguistica Europaea v Paríži. R. Zimek – E. Sekaninová	90
Teorija jazyka — Anglistika — Keftologija. S. Ondrejovič	93
Podolskaja, N. V.: Slovar ruskoj onomastičeskoj terminologii. M. Majtán	94

СОДЕРЖАНИЕ

Тридцатый год издания нашего журнала	3
Клара Бузашиова : К определению нейтрализации в категории степеней сравнения	6
Эмилия Немцова : Количественная характеристика фонологической системы современного словацкого языка	18
Антон Габовштиак : О развитии языка в пограничной словацко-польской области	33
Милан Майтан : Топоним и онимическая ситуация	40

Дискуссия

Ян Качала : Примыкание как способ реализации синтагматической связи	44
Славо Ондрейович : К проблеме акцентологии в словацком языке	49

Обзор

Виктор Крупа : К сущности языкового знака	55
---	----

Сообщения и рецензии

Жизненный юбилей Яны Двончовой. Я. Горецки	61
Список работ Яны Двончовой, опубликованных в период 1955–1977 г. Л. Двонч	61
Языковая номинация 1–2. Я. Горецки	65
Лингвистические исследования XIII. Ш. Пециар	66
Лингвистические исследования XIV. К. Гавовштиакова	69
Млачек, Й.: Фразеология словацкого языка. Г. Горак	72
Исследования по сопоставительной грамматике венгерского и словацкого языков. В. Шванцер	75

THE LINGUISTIC JOURNAL

of the Ludovít Štúr Linguistic Institute of the Slovak Academy of Sciences

Volume 30, 1979

Published semianually in 104 pp. by the VEDA, Publishing

House of the Slovak Academy of Sciences

Address of the Editorial Board:

884 16 Bratislava, Nálepкова 26, Czechoslovakia

Subscriptions are obtainable from SLOVART Ltd., 800 00 Bratislava

Leningradská 11

*

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук

Том 30, 1979

Издается два раза в год на 104 стр.

VEDA, Издательство Словацкой академии наук

Адрес редакции: 884 16 Bratislava, Nálepкова 26, Чехословакия

Подписки принимает SLOVART Ltd., 800 00 Bratislava, Leningradská 11

Redakčná rada:

J. Bosák (výkonný redaktor), K. Buzássyová, J. Horecký (hlavný redaktor), I. Kotulič, Á. Krát,
V. Krupa, F. Miko, E. Pauliny, Š. Peciar, J. Ružička, J. Sabol, E. Sekaninová, V. Schwanzer,
J. Štolc

DO TRIDSIATEHO ROČNÍKA

Do systému slovenskej vedeckej tlače vstúpil náš časopis – ešte pod menom *Jazykovedný zborník* – r. 1941. V tomto roku sa prvý raz osamostatnila jazykovedná časť *Sborníka Matice slovenskej*. Ale ako časopis s novým číslovaním ročníkov začal vychádzať r. 1946 v *Matici slovenskej*. Skutočnosť, že r. 1979 vychádza 30. ročník, treba vysvetliť tak, že v istých rokoch *Jazykovedný časopis* nevychádzal. Ako podrobne ukázal L. Dvonč vo svojej štúdií o slovenských jazykovedných časopisoch (*Studia Academica Slovaca*, 6, 1977, s. 61–73), prvé dva zväzky *Jazykovedného zborníka* vyšli spoločne (s vročením 1946–1947), z tretieho ročníka vyšlo len dvojčíslo 1–2 a r. 1949 časopis vôbec nevyšiel. V dôsledku reorganizácie vedeckého života bol vlastne zlúčený so zborníkom *Linguistica Slovaca*, ktorý vychádzal vo vtedajšej SAVU, a v r. 1950–1952 vychádzal ako *Jazykovedný zborník SAVU*. Od r. 1953, roku založenia terajšej *Slovenskej akadémie vied*, vychádzal pod názvom *Jazykovedný časopis SAV*, v r. 1955–1957 bol zlúčený so *Slovenskou rečou*, až napokon od r. 1958 (od deviateho ročníka) vychádza pravidelne v dvoch číslach ročne.

Nielen tieto letmo načrtnuté vonkajšie dejiny, ale aj vnútorné dejiny nášho časopisu (a tie ešte výraznejšie) odrážajú stav slovenskej jazykovedy, jej vnútornú diferenciaciu i jej úsilie o novú orientáciu v socialistickej spoločnosti a socialistickej slovenskej i československej vede.

V prvej etape, ktorú možno označiť ako matičné obdobie, redigoval *Jazykovedný časopis* (resp. *Jazykovedný zborník*) J. Stanislav. Jeho osobnosť sa prejavovala v celkovej orientácii časopisu na slavistiku, predovšetkým na veľkomoravské obdobie a osudy slovenčiny v tomto období. Svedčia o tom najmä jeho rozsiahle štúdie o cyrilometodovskej problematike, ale aj štúdiá o začiatkoch vzdelanosti vo veľkomoravskom období (od A. V. Isačenka), postavené aj polemicky proti domácej tradícii, proti úsiliu hľadať len slovenské jazykové prvky.

V súlade s orientáciou bývalých matičných zborníkov sa tu aj naďalej venuje pozornosť dejinám jazyka a dialektológii (uverejňujú sa texty). Pritom však prenikajú aj niektorí noví autori, prinášajú problematiku súčasného jazyka. Pozoruhodné sú najmä štúdie F. Mika (o dialógu, o štýle J. Vlčka) a J. Horeckého (o morfematickom sklade slovenského lexika). Na recenznej časti vidieť predovšetkým

komentátorské úsilie hlavného redaktora, zamerané na zachytenie všetkých prístupných slavistických publikácií.

V druhej etape, v ročníkoch 4–8, bol hlavným redaktorom Jazykovedného časopisu Š. Peciar. Štvrtý ročník dobre reprezentoval vtedajší stav slovenskej jazykovedy. Nielen tým, že uverejnil materiál o stalinskej jazykovednej diskusii (v preklade) i diskusiu slovenských jazykovedcov o tejto téme, ale najmä tým, že priniesol závažné štúdie ďalších slovenských jazykovedcov, najmä J. Ružičku, V. Blanára a L. Dvonča. Pozornosť sa obrátila aj na dejiny slovenskej jazykovedy, na analýzu starších gramatických prác.

V piatom ročníku treba konštatovať rozširovanie záujmu aj na neslovakistické oblasti, napr. na góťčinu a na stredovekú latinčinu – škoda, že tieto pokusy ostali iba jednorazovými. Šiesty ročník bol zase dosť jednostranne orientovaný na historicko-dialektologickú problematiku. Až v nasledujúcich ročníkoch sa podarilo vernejšie predstaviť slovenskú jazykovednú produkciu i orientáciu (a diferenciaciu) jednotlivých vedeckých pracovníkov a tak vlastne pripraviť prechod k ďalšej etape.

V tretej etape sa hlavným redaktorom Jazykovedného časopisu stal E. Paulíny, ktorý z časopisu urobil skutočne vedecký časopis, zaberajúci širokú problematiku, a to nielen slovakistickú. Zmenšil sa počet prác s historickou tematikou, zato sa objavili etymologické príspevky (Š. Ondruš), publikovali sa aj štúdie o všeobecných otázkach, napr. o sémantike. Tak sa realizoval zámer vybudovať z časopisu teoretický orgán a materiálové štúdie (z dejín jazyka a dialektológie) publikovať v iných zborníkoch. Treba povedať, že tento zámer sa mohol dosiahnuť aj preto, že materiálové práce sa mohli publikovať v zborníku Jazykovedné štúdie, ktoré začali vychádzať pravidelne od r. 1956 a s dobre premysleným plánom. Okrem toho tu zohrali dôležitú úlohu aj ďalšie jazykovedné časopisy – Slavica Slovaca (1966) a Slovenská reč. Prvý z nich začal sústavne uverejňovať slavistické príspevky, druhý materiálové, ale aj teoretické príspevky týkajúce sa výskumu slovenčiny.

Dôležité miesto zaujala rubrika Rozhlady, v ktorej sa pravidelne publikovali súborné prehľady o jednotlivých aktuálnych témach i podrobné správy o medzinárodných kongresoch.

Na túto etapu organicky nadväzuje štvrtá etapa, v ktorej funkciu hlavného redaktora (spolu s omladenou redakčnou radou) vykonáva od 18. ročníka (1967) J. Horecký. V prvej časti tohto obdobia sa objavil pokus preniknúť na svetové fórum publikovaním príspevkov vo svetových jazykoch, najmä takých príspevkov, ktoré skúmali, resp. využívali vtedy nové matematické metódy. Ukázalo sa však, že príspevky v cudzích jazykoch strácajú dosah na domáce čitateľstvo a tak znižujú očakávané pôsobenie. Preto sa čoskoro prestalo publikovať v angličtine a ruštine. Zato sa sústavne dbá na skvalitňovanie cudzojazyčných resumé.

Po r. 1970 sa začína postupne kryštalizovať nová tvár Jazykovedného časopisu. Plní sa zámer redakcie podnecovať teoretický výskum tým, že sa dáva priestor štúdiám orientovaným na riešenie všeobecných problémov, na niektoré filozofické

otázky, ale predovšetkým na problémy marxistickej koncepcie jazyka a filozofické, marxisticko-leninské základy jazykovedy. Na tento cieľ je orientovaná aj rubrika *Rozhlady*, ale predovšetkým recenzná časť. Tu sa sústavnejšie ako predtým poukazuje na základné filozofické a všeobecnojazykovedné monografie zahraničné (najmä sovietske), ale aj domáce.

Takéto rozšírenie (a hádam aj skvalitnenie) problematiky pertraktovanej na stránkach *Jazykovedného časopisu* bolo možné aj preto, že sa rozšíril počet stálych spolupracovníkov, že sa objavili noví, mladší autori, a to nielen z *akademických pracovísk*, ale aj z vysokoškolských katedier. Tak sa *Jazykovedný časopis* stáva dôležitým integrujúcim faktorom v slovenskej jazykovede.

Letný pohľad na doterajších tridsať ročníkov ukazuje, že *Jazykovedný časopis* má pevné miesto v systéme slovenskej jazykovednej tlače, že sa dôstojne priraduje k českým, ba i zahraničným jazykovedným časopisom. Toto miesto si vybojoval *svedomitou a cielavedomou prácou* všetkých hlavných aj výkonných redaktorov i členov redakčných rád. Im patrí vďaka za vykonanú prácu.

J. Horecký

PRÍSPEVOK K VYMEDZENIU NEUTRALIZÁCIE V KATEGÓRII STUPŇOVANIA

KLÁRA BUZÁSSYOVÁ

Cieľom príspevku je poukázať na niektoré prípady neutralizácie v rámci kategórie stupňovania. Skôr ako o vyčerpávajúce riešenie danej témy nám pôjde iba o naznačenie problémov, ktoré sú pri kategórii stupňovania späté s určením **neutralizačných** javov a s ich odlišením od prípadov defektnosti paradigmy, teda javov, ktoré niektorí autori žiadajú odlišovať od neutralizácie (porov. Křížková, 1965 ; Ruská gramatika, 1976, s. 48). Nepodarilo sa nám nájsť prípady, ktoré by sa dali kvalifikovať ako prípad funkčnej alebo kontrastnej transpozície (o týchto pojmoch porov. Leška, 1960).

Zisťovanie podmienok, za ktorých dochádza k vylúčeniu, teda stieraniu významových rozdielov medzi protikladnými morfológickými formami, ktoré sú spravidla relevantné, pokladáme za potrebnú súčasť dialektického pohľadu na jazyk, **lebo neutralizačné** miesta istého čiastkového systému sú súčasne miestom, kde sa tento systém **prejavuje** vo svojej protirečivosti. Skúmanie **neutralizácie** istých morfológických protikladov predpokladá dôsledne funkčný pohľad na príslušnú gramatickú kategóriu, predpokladá rozlišovanie výrazového a významového plánu danej kategórie ; **neutralizačné** miesta sú oblasťou, kde sa veľmi evidentne ukazuje syntagmatická viazanosť **morfologickej** kategórie. To všetko sú úlohy, ktorých riešenie sa pokladá za aktuálne ako súčasť prehodnocovania tradičných morfológických kategórií pre potreby lingvistických modelov vychádzajúcich zo **sémantického východiska**, teda modelov typu **sémantika – gramatika – výraz** (Kořenský, 1978). Skúmanie **neutralizácie** morfológických protikladov má teda svoje miesto nielen v opisoch postupujúcich v zásade od výrazu k významu, ktoré sa k tomuto skúmaniu i programovo hlásia (porov. projekt Ruskej gramatiky, 1976), ale aj v opisoch postupujúcich opačným smerom.

Aby sme mohli zisťovať, ktoré významové rozdiely v rámci kategórie stupňovania prestávajú byť niekedy relevantné, dotkneme sa najprv problému povahy stupňovania ako gramatickej kategórie a určenia dištinkatívnych príznakov ako podkladu fungovania stupňovacích foriem. Hodnotu stupňovania ako morfológickej kategórie znižuje to, že táto kategória sa netýka všetkých členov morfológickej triedy, pre ktorú je charakteristická. Je známe, že hoci je stupňovanie špecifickou kategóriou adjektív a adverbii, netýka sa týchto slovných druhov ako celku. Ďalšou okolnosťou protirečiacou čisto morfológickému charakteru tejto kategórie je to, že popri

afixálnom stupňovaní existuje i stupňovanie opisné, pričom popri pravidelnejších opisných prostriedkoch, ako sú príslovky *viac, najviac, menej, najmenej*, existuje neuzavretý rad rozmanitých prostriedkov, ktorými možno zosilňovať alebo zoslabovať mieru vlastnosti alebo okolnosti. Treba brať do úvahy aj súvislosť a istú komplementárnosť medzi morfológickým (afixálnym) stupňovaním a inými (napr. slovo tvornými a lexikálnymi) prostriedkami intenzifikácie vlastnosti. Napr. adjektíva typu *prehlboký, prastarý* sa nestupňujú (sú defektné z hľadiska stupňovacej morfológiej paradigmy).

Treba brať do úvahy aj to, že podiel morfológického stupňovania sa v jednotlivých jazykoch odlišuje. Zo súčasných sovietskych prác venovaných špeciálnej teórii a klasifikácii gramatických kategórií (Bondarko, 1976; Revzina, 1973) možno v tejto súvislosti pripomenúť hodnotenie kategórie stupňovania z obsahovo-funkčného a zo syntaktického hľadiska. U A. V. Bondarka je stupňovanie kategória so sémantickou dominantou, prevažne odrazového typu, neaktualizačná; je to kategória s premennou syntaktickou hodnotou a pritom syntagmaticky silná. O. G. Revzinová hodnotí stupňovanie z hľadiska organizácie obsahového plánu ako kategóriu, v ktorej prevláda lexikálny komponent nad syntaktickým. Takto hodnotí kategórie, vo význame ktorých prevláda odraz mimojazykovej skutočnosti (sprostredkovaný kognitívnu zložkou významu – K. B.) nad vnútrojazykovou zložkou významu vyplývajúcou zo vzťahov medzi slovami. Preto veľmi neprekvapuje, že v novom projekte synchronnej gramatiky spisovnej češtiny sa stupňovanie pokladá za „čisto propozičný typ relativizácie vlastnosti alebo okolnosti, ktorý je s morfológiou spätý len výrazovými prostriedkami, pokiaľ sa, pravda, nerealizuje lexikálnymi prostriedkami“ (Vědecká synchronní mluvnické spisovné češtiny, 1974, s. 54). Ak v zhode s Kořenským (1978, s. 22) uznávame, že gramatické a najmä morfológické významy majú sprostredkujúcu funkciu medzi bázovými (sémantickými) významami a výrazovými prostriedkami jazyka, bude nás zaujímať, ako sa táto sprostredkujúca funkcia konkrétne realizuje. Možno si najprv položiť otázku, čo tvorí sémantickú alebo logicko-sémantickú podstatu gramatickej kategórie stupňovania. O objasnenie tejto otázky sa významne zaslúžili I. Poldauf (1948) a I. I. Revzin (1973), na ktorých budeme v ďalšom výklade nadväzovať.

Ak sa gramatická morfológická kategória chápe ako systém protikladných radov morfológických foriem s rovnorodým obsahom (Bondarko, 1976), kategória stupňovania nevyhovuje tomuto vymedzeniu preto, že všeobecne uznávané dvojaké stupňovanie – relatívne (pomerné) a absolútne protirečí kritériu rovnorodosti obsahu. Toto protirečenie možno riešiť dvojakou. Možno postupovať ako I. Poldauf, ktorý tzv. absolútne stupňovanie vylučuje z morfológického stupňovania. Toto stupňovanie nie je podľa autora ani otázkou tvaroslovnou ani syntaktickou, treba o ňom hovoriť pri rozbere spôsobov intenzifikácie, a to je otázka sémantická, prípadne štylistická. Na jednej strane teda existuje (morfológické) pomerné porovnanie, ktorého podstatu tvorí to, že sa tu nestupňuje vlastnosť, iba sa porovnávajú

dve jednotky na rovine danej významom príslušného adjektíva. Vzťah *A je x-tejšie než B* značí, že *A* vyniká nad *B* na rovine *X*. Superlatívom sa potom izoluje na základe viac než jedného porovnávania. Dôležité je autorovo upozornenie na to, že podstatu stupňovania prídavných mien nemožno pochopiť bez rozlišovania referenčných a popisných adjektív. Adjektíva vo forme pozitíva môžu byť popisné (napr. *starý kôň* = majúci znaky staroby) a referenčné (napr. v otázke *Aký je starý?*). Vo forme komparatívu sú všetky adjektíva referenčné pojmy, lebo uvádzajú príslušný určovaný člen do vzťahu na určitej rovine, ale nie do vzťahu k situácii alebo ku kontextu, lež k členu výslovne uvedenému. V prípade *A je starší než B* je to člen *B*. Na druhej strane to isté adjektívum *starší* v absolútnom použití napr. vo vete *Potrebuje nejakého staršieho pána* vykladá I. Poldauf tak, že sa tu starší kladie proti všetkým, ktorí sa ako starší nejavia. „Ak zaraďujeme niekoho medzi starších, než sú ostatní, a predsa ho za starého neoznačujeme, dosahujeme štylistický účinok zmenšenia, stlmenia uvedenej kvality, takže *starší* potom **znamená** nie celkom starý, nie ešte úplne starý“ (op. cit., s. 117). Absolútne komparatívy sú podľa I. Poldaufa vlastne akési adjektívne deminutíva.¹ I. Poldauf pritom nepopiera, že pri absolútnych komparatívoch typu *nejaký starší pán, vyššia škola* ide tiež o porovnanie, ibaže zdôrazňuje jeho osobitnú povahu: neporovnávajú sa tu ako zvyčajne dve jednotky, lež kontrasty.

Inak postupoval I. I. Revzin (1973), ktorý sa pokúsil vypracovať protikladné sémantické príznaky, z ktorých možno vyvodíť fungovanie stupňovacích tvarov pri **vlastnom porovnaní** i v tzv. absolútnom použití (absolútne použitie kvalifikuje autor ako použitie porovnávacích tvarov mimo porovnávania). Osobitosť Revzinovej sémantickej interpretácie kategórie stupňovania spočíva v tom, že význam porovnávania (**srovnateľnosť**) nepokladá za logicky primárny ani pre sémantickú interpretáciu komparatívu, ani pre sémantickú interpretáciu superlatívu. Za primárny príznak všetkých komparatívov použitých pri skutočnom porovnaní dvoch predmetov aj mimo neho pokladá autor relatívnosť príznaku. Z tohto príznaku možno za istých kontextových podmienok vyvodíť aj predstavu „čistého“ porovnania, aj predstavu približnosti, aproximativnosti príznaku (význam absolútneho komparatívu). Pri superlatíve pokladá I. I. Revzin za primárny príznak optimálnosti, t. j. veľmi vysokého stupňa príznaku. Porovnávací význam superlatívu, teda **predstava** predmetu, ktorý má pomenovaný príznak v najvyššej miere, vzniká podľa autora zložením príznaku optimálnosti s príznakom určitosti, konkrétne napr. jedinečnosti predmetu v danej situácii. Príznak určitosti/neurčitosti je dôležitý pre všetky slovanské jazyky, hoci sa vyjadruje iba kontextuálne. Len bulharčina a macedónčina pomocou určitého člena rozlišujú vlastný najvyšší stupeň a absolútne

¹ Deminutívny zmysel absolútneho komparatívu zdôrazňuje po Poldaufovi i V. Schwanzer (1957), ktorý pre túto deminutívnosť spochybuje i sám termín absolútny komparatív. Autor okrem toho poukázal na dôležitú okolnosť, že tzv. absolútne komparatívy sa vyskytujú iba v atributívnom postavení; poukázal ďalej na to, že kým pri relatívnom stupňovaní sa stupňujú relačné (referenčné) adjektíva, pri absolútnom stupňovaní je základom opisný obsah východiskového adjektíva.

použitie superlatívu mimo porovnávania.² V ostatných slovanských jazykoch sa funkcie týchto dvoch superlatívov nefixované syntagmaticky, t. j. použitím člena, rozložili na základe paradigmatickej súvzťažnosti medzi komparatívom a superlatívom, absolútne použitie komparatívu a superlatívu je v doplnkovej distribúcii.

Absolútny superlatív je najsilnejšie zastúpený v ruštine, kde chýba absolútny komparatív. Superlatív teda môže v ruštine vystupovať aj v porovnávacom význame aj mimo neho. Komparatív tu nemá význam relatívosti, lež čisto porovnávací význam. Pre češtinu, slovenčinu a srbochorvátčinu predpokladá I. I. Revzin systém, v ktorom je superlatív zbavený príznanu relatívosti, a preto vyjadruje čisto optimálnosť, kým komparatív vyjadruje relatívnosť. Zároveň však I. I. Revzin uznáva, že v systémoch platných na jednej strane pre bulharčinu a macedónčinu a na druhej strane pre češtinu, slovenčinu a srbochorvátčinu by významy porovnávacieho a najvyššieho stupňa (sравnateľной i превосходной степени) mohli byť aj základné, lebo ich možno vyvodíť z kombinácie kladného významu relatívosti a záporného významu optimálnosti pre komparatív a kladného významu optimálnosti a záporného významu relatívosti pre superlatív (op. cit., s. 67).

Revzinova zaujímavá sémantická interpretácia stupňovacích tvarov vyvoláva tieto otázky: Je pre opis kategórie stupňovania výhodné postulovať ako logicky primárne príznaky relatívnosť a optimálnosť? Je oprávnené Revzinovo tvrdenie, v jeho systéme veľmi dôležité, že pre primárny význam superlatívu netreba predpokladať porovnanie so všetkými ostatnými objektmi danej množiny? Pre lingvistický opis, ktorý vychádza od sémantiky a od nej postupuje cez gramatiku k výrazu, kladná odpoveď by znamenala, že význam porovnávania by nepatril medzi bázové sémantické významy, ale vznikol by až na gramatickej rovine. Ak však dáme za pravdu I. Poldaufovi, význam porovnávania by mohol patriť medzi základné sémantické významy a na gramatickej rovine by sa rozlišovalo porovnávanie dvoch jednotiek ako vlastné porovnávanie a porovnávanie kontrastov (absolútne použitie porovnávacích tvarov), ktoré spôsobuje, že porovnávacie tvary už majú intenzifikačnú (oslabovaciu) funkciu. U I. I. Revzina porovnávací význam superlatívu vyplýva z koexistencie kategórie stupňovania a kategórie určenosti (predstava predmetu, ktorý má pomenovaný príznak v najvyššej miere, vzniká podľa autora zložením príznaku optimálnosti s príznakom určitosti, konkrétne jedinečnosti predmetu v danej situácii).

Všimneme si, do akej miery táto súvislosť platí, ako aj to, aký význam nadobúdajú superlatívy a komparatívy v spojení s inými prostriedkami na vyjadrenie určenosti, ako sú prostriedky na vyjadrenie jedinečnosti. Bude nás to zaujímať preto, lebo ako uvidíme neskôr, spájanie stupňovacích foriem s kvantifikačnými prostriedkami má vplyv na neutralizačné možnosti jednotlivých stupňov ako významov stupňovacích

²I. I. Revzin sa tu opiera o J. S. Maslova, ktorý uvádza vo svojej bulharskej gramatike (1956, s. 121) príklady na použitie superlatívov s určitým členom i v tzv. všeobecnej forme.

foriem. Okrem toho v kontexte sa ozrejmuje syntagmatická podmienenosť jednotlivých funkcií stupňovacích foriem.

I. I. Revzin oprávnenne poukazuje na to, že kategória stupňovania súvisí s kategóriou určenosti. Na súvislosť medzi stupňovaním a kvantifikáciou ako druhom určenosti poukazuje i Z. Hlavsa (1975, s. 76), keď konštatuje, že komparatívy a superlatívy adjektív sa objavujú v tých istých konštrukciách ako určité číslovky, ako slová *jeden, niektorý, každý, niekoľko*; napr. *niektorí z hráčov, jeden z hráčov, vytrvalejší z hráčov*.

Revzinovu teóriu o tom, že porovnávací význam superlatívu, t. j. význam najvyššieho stupňa vlastnosti vzniká spojením príznaku optimálnosti s príznakom určitosti, jedinečnosti predmetu v danej situácii, dobre potvrdzujú také použitia superlatívu, ako napr. *Som z vás (medzi vami) najstarší. – Janko je najlepší žiak triedy. – Povedal mi to môj najlepší priateľ. – Ona je najzlatejšou učiteľkou na svete. – Myslou mu preletelo niekoľko zaužívaných fráz. Napokon sa rozhodol pre tú najošúchanejšiu.* (J. Kot) Tu všade množina objektov s istou vlastnosťou, v rámci ktorej pripisujeme jednému objektu danú vlastnosť v najvyššej miere, je situačne alebo kontextom jednoznačne určená, či už je pomenovaná priamo apelatívom (trieda, svet), alebo osobným zámenom. Preto sa aj v novom projekte synchronnej gramatiky spisovnej češtiny o superlatíve hovorí, že porovnávané prvky superlatívu sú prvkami tej istej množiny. Príznak určitosti však odlišuje porovnávacie stupňovanie od absolútneho nielen pri superlatíve (ako uvádza I. I. Revzin), ale aj pri komparatíve. Spojenie komparatívu s výrazovým ukazovateľom určitosti, napr. s demonstratívom *ten*, podporuje pri forme komparatívu jej porovnávací zmysel. Napr. v synonymných slovenských konštrukciách: 1. *Je to slabšia/poslabšia práca.* 2. *Je to práca z tých slabších.* Prvok, s ktorým sa porovnáva, nie je v povrchovej štruktúre prítomný ani v prvom, ani v druhom prípade, ale v druhej vete sa vďaka explicitnému prostriedku určenosti (zámena *ten*) jeho predpoklad pociťuje silnejšie. (Jeho práca je z tých, čo sú slabšie na rozdiel od tých, ktoré sú lepšie.)

Prítomnosť príznaku určitosti v zmysle jedinečnosti sa pri vlastnom porovnávacom superlatíve potvrdzuje aj tým, že zdôraznenie najvyššieho stupňa sa dosahuje zámenom *ten*, teda prostriedkom na vyjadrenie jedinečnej determinácie, ktorý v porovnaní s jazykmi, ktoré majú člen, často vystupuje ako ekvivalent určitého člena (o pojmoch determinácia, kvantifikácia a jej spôsoboch a typoch porov. Hlavsa, 1975). Zdôraznene môžeme povedať: *Ona je tou najzlatejšou učiteľkou na svete. – V tomto smere bol Budského Oidipus potvrdením tých najlepších tradícií televíznych inscenácií z bratislavského štúdia.* (tlač) Treba, pravda, rozlišovať, kedy má zámena *ten* skutočne zdôrazňovaciu, expresívnu funkciu a kedy má funkciu určenostnú. Napr. v kontexte: *Všetky vysekal nemilosrdne. Najviac dostala tá najkrajšia* – ide o identifikáciu anaforou, odkázaním na predchádzajúci kontext (*všetky*), hoci sa tento doklad uvádza v *Slovníku slovenského jazyka* ako príklad na expresívnu funkciu zámena *ten*.

Porovnávací význam superlatív a teda aj prítomnosť príznaku určitosti (jedinečnosti) sa zvyčajne vyjadruje prítomnosťou vytyčovacích zdôrazňovacích častíc *aj, iba, len* (vytyčujeme vždy jeden prvok voči druhému, aj keď porovnávaný prvok nemusí byť v texte priamo prítomný). Napr. *Prišli len (tí) najodvážnejší. Želám ti len to najlepšie!*

V slovenčine sa môže vyskytovať aj absolútny superlatív. Vidíme ho v spojeniach ako *radíť sa s najlepšimi lekármi, chlapi v najlepších rokoch*. V Morfológii slovenského jazyka (1966) sa spomína absolútny superlatív ako používanie tretieho stupňa bez prirovnania, ktoré vyjadruje, že vec prevyšuje mierou príslušnosti vlastnosti všetky veci svojho druhu: *Priniesli jedlo a najlepšie víno, ktoré bolo zahrabané v pivnici*. Zdá sa, že kým pri určovaní významu absolútneho komparatívu sa lingvisti vcelku zhodujú, k určovaniu významu absolútneho superlatívu možno pristupovať z rôznych stránok. Určeniu tohto významu v *Morfológii slovenského jazyka* je blízke určenie E. Sapira (1972): **absolútny** alebo bezpodmienečný najvyšší stupeň znamená napr. *najlepší* (z možných), *najbližší* (z možných), znamená teda, že vlastnosť istého prvku sa rovná takému stupňu, o ktorom vieme, že ho neprevyšuje nijaký iný možný prvok z celej triedy stupňovateľných prvkov. Autor pritom pripomína, že forma najvyššieho stupňa sa často používa na označenie vysokého, ale nie najvyššieho stupňa. Revzin tento fakt vystihuje príznakom optimálnosti, I. Poldauf poukazuje na to, že pri absolútnom stupňovaní nejde o izoláciu na základe jednotlivých porovnaní ako pri pomernom porovnaní; izolácia tu spočíva v zúžení menšiny na malý izolovaný počet alebo na jednotku. My budeme za podstatný príznak absolútneho superlatívu pokladať to, že tu ide o zníženie najvyššieho stupňa; **je to** veľmi vysoký, ale nie najvyšší stupeň.

Potom platí, že zdôrazňovacie *ten* i zdôrazňovacie častice sa vyskytujú **len pri** superlatívoch s významom vlastného porovnávania. Význam veľmi vysokého, ale nie najvyššieho stupňa, **ktorý** znamená z hľadiska intenzifikácie prostriedkov, ktorý zoslabuje, by nemal byť kompatibilný so zosilňujúcimi intenzifikačnými prostriedkami, lebo súčasné zníženie i zosilnenie príznaku je proti logike. Je to obdobný prípad, ako keď I. Poldauf o adjektívach typu *nevelký* hovorí, že tvorenie komparatívu pri nich nemá zmysel, lebo nemá zmysel hovoriť o vynikaní v neprílišnej veľkosti. V bežnom používaní v reči sa však zväčša nevedomuje rozdiel medzi absolútnym a pomerným použitím superlatívu, a tak nachádzame takéto (prinajmenej štylisticky) nevhodné vety doložené z tlače: *Študentom sa venujú nielen tí najlepší stredoškolskí profesori, ale aj vysokoškolskí učitelia. – S doterajšími gymnazistami má škola zatiaľ tie najlepšie skúsenosti*. Tu v oboch prípadoch ide o vyjadrenie nie pomerného, lež absolútneho superlatívu, teda vyjadrenie vysokého, ale nie najvyššieho stupňa (*najlepšie skúsenosti* = veľmi dobré skúsenosti). Nie je tu prítomný príznak jedinečnosti, a preto sa ani nemôže zdôrazňovať. Je zaujímavé, že niekedy sa zdajú byť takéto spojenia prijateľnejšie, keď sa súčasne použije nejaká vytyčovacia častica. Napr. *S doterajšími gymnazistami má škola zatiaľ len tie najlepšie skúsenos-*

ti. Častica totiž zvyrazňuje porovnávaci význam, pomerné použitie superlatívu, ktoré zosilňovanie zámenom *ten* pripúšťa.

Keď chceme vyjadriť predstavu, že predmet má daný príznak v najvyššom stupni, existuje aj v slovenčine ako jazyku bez člena (najmä v hovorovom štýle) tendencia vyjadrovať určenosť, jedinečnosť nielen kontextuálne, ale s explicitným ukazovateľom určenosti. Porov. príklad z tlače: ... *z dlhoročnej skúsenosti viem, že predstavenia bez chybičky nebývajú vždy tie najlepšie.*

Existuje však ešte jeden zaujímavý a pritom často používaný typ konštrukcie so superlatívom, ktorým možno dokumentovať rozpornosť vzťahu stupňovania a určenosti. Je to napr. veta *Všimnime si len niekoľko najdôležitejších funkcií poézie. – Povedal mi to jeden z mojich najlepších priateľov.* Takéto vety podľa Z. Hlavsu (1975, s. 55) dokazujú, že niektoré zložené pomenovania nie sú v jazyku záväzne jedinečné, i keď sú konštruované tak, že zo súhry významov ich zložiek by mala vyplývať jednotkovosť pomenovanej triedy. Ak vychádzame od významu najvyššieho stupňa, je to modifikácia, v ktorej sa ruší príznak jedinečnosti; vzniká tak význam elatívneho superlatívu, lebo sa tu uplatňuje podobný princíp, na akom I. Poldauf vysvetľuje elatívny komparatív, totiž porovnanie menšiny s väčšinou (izolácia tu znamená zúženie menšiny na malý izolovaný počet alebo na jednotku). Väčšinu tvoria všetky prvky, ktoré danú vlastnosť nemajú. Keďže kvantifikácia pomocou výrazov *niekoľko, jeden* je možná vďaka tomu, že príslušné formy tretieho stupňa stratili príznak jedinečnosti, treba dať za pravdu Z. Topoliínskej, ktorá vykladá konštrukcie typu „*jeden* + predložka *z* + genitív mena určeného superlatívny prívlakom“ ako odvodené z dvoch menných skupín, pričom určenie jednej anuluje (trunkuje) určenie druhej. (Názor Z. Topoliínskej uvádzame podľa autorkinej ústnej informácie.)

Poukážeme teraz na niektoré prípady neutralizácie v rámci kategórie stupňovania. Ako z doterajšieho výkladu vyplýva, kategória stupňovania ako celok nemá iba v úzkom slova zmysle gramatickú, t. j. morfológickú povahu, lebo časť jej výrazových prostriedkov neslúži pomernému porovnávaniu, ktoré môžeme pokladať za základný význam a funkciu morfológickej kategórie stupňovania, ale má v jazyku inú, a to intenzifikačnú funkciu. Závažným momentom, v ktorom sa morfológická kategória **stupňovania** pretína s nemorfológickou kategóriou intenzifikácie, je práve existencia absolútne používaných stupňovacích tvarov. Intenzifikáciu pritom možno chápať ako jeden z bazových sémantických významov, ktorý sa vyjadruje na gramatickej i výrazovej rovine. Hĺbkový (sémantický) príznak intenzifikácie nemá v jazykoch nášho typu jeden špecifický gramatický (morfológický) výrazový prostriedok, lež rozličné slovtvorné, syntaktické a lexikálne prostriedky, z ktorých niektoré možno pokladať za gramatikalizované, pokiaľ sú v jazyku produktívne a pravidelné. Keďže kategória stupňovania (komparácie) je v prieniku s nemorfológickou kategóriou intenzifikácie, o neutralizácii v rámci tejto kategórie nemôžeme hovoriť presne v takom zmysle, ako sa tento pojem uplatňuje na morfológickej rovine (t. j.

neutralizácia ako záväzné fakultatívne použitie nepríznačového člena v pozícii príznakového člena; Ruská gramatika, 1976, s. 70). Pojem neutralizácie tu chápeme skôr tak, ako sa tento pojem uplatňuje pri sémantických komponentných analýzach prostriedkov rozličných jazykových rovín, teda ako stieranie alebo nerelevantnosť istého sémantického protikladného príznaku daného jazykového prostriedku v istých kontextoch. V takomto zmysle hovorí o neutralizovaní istého dištingtívneho príznaku i H. Křížková–Běličová v citovanej koncepcii *Ruskej gramatiky* (1976, s. 81), keď pri sémantickej analýze adverbialných priestorových určení konštatuje, že v rade prípadov sa stávajú nerelevantné dištingtívne príznaky lokalizácia na povrchu/lokalizácia vnútri tzv. priestorového orientátora a ide o prostú lokalizáciu v rámci priestorového orientátora bez špecifikácie na povrchu/vnútri. Pri sémantickej analýze slovtvorných prostriedkov hovorí napr. G. J. Lavrinenko (1977) o neutralizácii slovesných významov v nominách actionis.

O neutralizáciu v zmysle uplatňovanom pri morfológických kategóriách nemôže ísť ani preto, že nevieme, aspoň predbežne, určiť príznakové a bezpríznačové členy protikladov tvoriacich stupňovaciú paradigmatu, ktoré by platili súčasne pre obidva spôsoby stupňovania: pomerné (relatívne) aj absolútne. Pre vlastné porovnávacie významy môžeme prijať hierarchizáciu protikladov, ako sa podáva v projekte synchronnej gramatiky spisovnej češtiny (1974, s. 55): „Stupňovanie je hierarchia binárnych opozícií, kde základným protikladom je protiklad I – (II, III). Kým prvý stupeň je kvalifikačná relácia ako základná formula, druhý a tretí stupeň sú komplexné formuly tvorené dvoma základnými kvalifikačnými formulami. Preto možno základnú opozíciu hodnotiť ako ekvipolentnú. (V klasickom ponímaní sa neutralizácia, ako je známe, uplatňuje pri privatívnych protikladoch – K. B.) **Komplexná formula druhého stupňa (komparatív)** má podobu $(x Ky) > (z Ky)$, prípadne $(z' Ky) \dots$, pričom porovnávané prvky x, z, z' môžu, ale nemusia patriť do tej istej množiny. **Komplexná formula tretieho stupňa (superlatív)** má podobu $(z_1 Ky) > (z_2, z_3 \dots Ky)$, pričom platí, že z_1, z_2, z_3 sú prvky tej istej množiny.“ Práve so zreteľom na vlastnosť byť prvkom tej istej množiny sa komparatív javí ako bezpríznačový člen protikladu druhého a tretieho stupňa, lebo jeho porovnávaný prvok môže, ale nemusí patriť do tej istej množiny.

Nám tu pôjde o možnú neutralizáciu (nerelevantnosť) niektorého z dištingtívnych príznakov, ktorých kombinácie charakterizujú jednotlivé významy porovnávacích tvarov použitých vo funkcii vlastného porovnávania i absolútne. Rozlišujeme štyri základné významy (funkcie) stupňovacích tvarov: porovnávací význam komparatívu $A > B B < A = [+porovnanie + relatívnosť]$; funkcia oslabenia príznaku vyjadreného pozitívom $= [-porovnanie + relatívnosť]$; porovnávací význam superlatívu, čiže funkcia priradenia jedinečnému prvku po porovnaní s ostatnými prvkami triedy vlastnosť v najvyššom stupni $[+porovnanie + najvyšší stupeň]$; absolútny význam superlatívu čiže funkcia zníženia najvyššieho stupňa $[-porovnanie - najvyšší stupeň]$. Záporné znamienko pri porovnaní značí, že nejde o porovnanie dvoch

jednotiek, lež o porovnanie kontrastov. Pod neutralizáciou v rámci kategórie stupňovania budeme chápať syntagmaticky alebo aj významom lexikálnej bázy podmienené stieranie významových rozdielov medzi jednotlivými stupňami, napr. druhým a tretím, prvým a tretím, ktoré sa prejavujú tak, že v tej istej komunikatívnej situácii jeden jazyk použije napr. vyjadrenie s komparatívom, druhý jazyk vyjadrenie so superlatívom, alebo ten istý jazyk môže použiť i vyjadrenie s komparatívom i vyjadrenie so superlatívom, pričom obidve vyjadrenia sú vnútrojazykovo synonymné, z konfrontačného hľadiska ekvivalentné.³ Podkladom našej definície je chápanie neutralizácie gramatických významov u V. V. Ivanova, „t. j. neutralizácia ako syntagmaticky podmienené vylúčenie rozdielu medzi dvoma skupinami elementárnych gramatických významov“ (citácia zo štúdie H. Křížkovej, 1965, s. 21). Neutralizácie sa v súvislosti s kategóriou stupňovania doteraz dotkli B. Trnka (1958) v štúdiu o morfológických protikladoch a I. I. Revzin (1973) v citovanej štúdiu o sémantickej analýze stupňovania. Podľa B. Trnku protiklad stupňov (čes. *těžký : těžší*), ktorý charakterizuje adjektíva, je neutralizovaný pri adjektívach, ktorých báza nevytvára antonymá a nezúčastňuje sa protikladu opaku, napr. pri adjektívach ako *pražský, kovový, železný*.

Nazdávame sa, že pri stupňovateľnosti ako ukazovateli akostného, kvalifikačného, nie vzťahového charakteru adjektíva treba uviesť ako rozhodujúci faktor práve už I. Poldaufom spomenutú okolnosť, že vo forme komparatívu sú všetky adjektíva referenčné pojmy, lebo uvádzajú príslušný určovaný člen do vzťahu na určitej rovine, ale nie do vzťahu k situácii alebo ko kontextu, lež k členu výslovne uvedenému, teda v prípade *A je starší než B* je to člen *B*. Správnosť Poldaufovho tvrdenia dokazujú nielen jeho pomerne okrajové prípady s adjektívom *podobný* (keď o rekonvalescentovi, ktorý bol dlho chorý, povieme *Včera si ešte podobný nebol. Dnes si je už podobnejší*). Príklady na komparatívnu formu adjektíva (pôvodne vzťahového, ale prehodnotene kvalifikačného), pri ktorej kontextovým ukazovateľom prehodnotenia vzťahového významu na kvalifikačný je práve to, že je výslovne uvedený člen ako reprezentant roviny, na ktorej sa porovnáva, poskytuje odborný štýl. Napr. *Namiesto kontinentálnejšieho lipkavca Schultesovho (Galium schultesii) tam rastie oceánskejší lipkavec lesný (Galium silvaticum)*. Člen reprezentujúci rovinu porovnávania je tu rastlina lipkavec.

B. Trnka uvádza netvorenie stupňovacích tvarov pri vzťahových adjektívach ako príklad neutralizácie morfológického protikladu podmienenej významom bázy. Príčinu tohto typu neutralizácie vidí v nezlučiteľnosti daného protikladu s významom slovnej bázy, takže použitie protikladu by nemalo zmysel. Nemá zmysel stupňovať adjektívum *železný*, ak máme na mysli druh hmoty. Súhlasíme s H. Křížkovou (1965), že tu ide skôr o istú defektnosť týkajúcu sa realizácie kategórie stupňovania,

³Vzájomný vzťah pojmov synonymum a ekvivalent chápeme tak, ako tento vzťah vykladá J. Filipec (1973), t. j. pri vnútrojazykovej konfrontácii jazykových prostriedkov (v rámci jedného jazyka) hovoríme o synonymii, pri konfrontácii dvoch alebo viacerých jazykov hovoríme o ekvivalencii (ekvivalentnosti).

nemožno tu hovoriť ani o výrazovom synkretizme, ani o významovej neutralizácii. Ako autorka uvádza, stupňovanie vzťahových adjektív je síce znemožnené významom bázy, ale tieto adjektíva si vždy ponechávajú význam pozitívu, ktorý sa rovná významu akostných adjektív. Napriek tomu sa však domnievame, že význam bázy môže podmieňovať jeden typ neutralizácie pri kategórii stupňovania. Význam bázy môže mať za následok, že sa síce od adjektív s príslušným základom stupňovacie tvary tvoria, ale význam i funkcia týchto tvarov sú iné ako pri normálnom **stupňovaní**. Ak pokladáme za **neutralizáciu** syntagmaticky podmienené vylúčenie rozdielu medzi dvoma skupinami elementárnych gramatických významov, môžeme za neutralizáciu pokladať stieranie, resp. vylúčenie rozdielu medzi významom pozitívnej a superlatívnej formy, teda medzi prvým a tretím **stupňom vtedy, keď** adjektívum už v základnej (pozitívnej) forme svojim lexikálnym (preneseným) významom vyjadruje istý krajný príznak. Má vtedy popisný, nie relačný význam. Napr. *Prvou/najprvou starostou bolo usporiť deťom. – Chodí otrhaný ako posledný/najposlednejší žobrák. – V krajnom/najkrajnejšom prípade sa vrátiš neskôr. – Zasahuje do jeho intímnych/najintímnejších vecí.* Tu akoby pozitív mal význam **superlatívu** (*prvá starosť* = najdôležitejšia starosť; *krajný prípad* = najhorší prípad; *posledný žobrák* = najbiednejší žobrák). Aby utvorenie superlatívu nebolo nadbytočné, využíva sa ako emocionálny a expresívny čisto intenzifikačný prostriedok. Tretí stupeň tu nevyjadruje ani najvyšší stupeň po porovnaní, ani nemá význam superlatívu v absolútnom použití.

I. I. Revzin hovorí o neutralizácii pri stupňovaní v inom zmysle. Keďže v slovan-ských jazykoch sa **superlatív** odvodzuje od komparatívu, v prípade, že sa komparatív použije mimo **porovnávanía**, dochádza k neutralizácii medzi ním a superlatívom, **ktorý nemá** význam najvyššieho stupňa. Tento jav pokladá za najcharakteristickejší pre ruštinu, kde len z kontextu možno určiť, či formy na *-ejšij*, *-ajšij*, ale i *vyššij*, *nizšij*, *lučšij* – *chudšij* vyjadrujú najvyšší stupeň, alebo ide o komparatívy v absolútnom použití (to je pôvodný význam týchto **foriem**). Aj v slovenčine a v češtine môže v istých kontextoch dôjsť k neutralizácii medzi druhým a tretím stupňom. Keď je pri superlatíve vylúčený príznak jedinečnosti, a tým i význam najvyššieho stupňa, **dochádza** k neutralizácii medzi takto vzniknutým absolútnym superlatívom a absolútnym komparatívom za **predpokladu**, že v kontexte sa explicitne pomocou kvantifikačných prostriedkov uvedie počet určených prvkov (jeden alebo niekoľko) tvoriacich implicitný kontrast so všetkými prvkami, ktoré danú vlastnosť nemajú. Možnosť použiť komparatív a superlatív v tej istej situácii, teda neutralizácia významového rozdielu medzi druhým a tretím stupňom je podmienená tým, že sa zachová významový i formálny rozdiel medzi kvantifikačnými prostriedkami, s ktorými sa stupňovacie formy spájajú. Napr. :

Uvediem niekoľko dôležitých údajov, ktoré...

Uvediem niektoré dôležitejšie údaje, ktoré...

Uvediem niekoľko najdôležitejších údajov, ktoré...

Ale: **Uvediem niektoré najdôležitejšie údaje, ktoré...*

Tam, kde je možné použiť kvantifikátor vyjadrujúci neurčité množstvo so superlatívom, je možné použiť neurčitý i parciálny kvantifikátor s komparatívnym prívlastkom, ale kombinácia parciálneho kvantifikátora so superlatívnym prívlastkom pri zachovaní synonymnosti sa vylučuje. Bezpríznačkové vyjadrenie neurčitého množstva sa spája s druhým i tretím stupňom, príznačkové použitie neurčitého množstva (parciálnosť) je kompatibilné iba s druhým stupňom. Výber komparatívu alebo superlatívu závisí potom už od postoja hovoriaceho.

Medzi druhým a tretím stupňom môže nastať neutralizácia aj vtedy, keď ide o vlastný (pomerný) porovnávací význam. Komparatívom sa môže vyjadriť význam blízky superlatívnemu, keď kontext explicitne vyjadri porovnanie jedného prvku so všetkými ostatnými (pri komparatíve prestáva byť relevantný príznak relativnosti, spoločný pre obidve formy je príznak porovnania):

(1) *XY je zo všetkých odborníkov najlepší.*

(2) *XY je od každého (jedného) odborníka lepší.*

(3) **XY je od každého odborníka najlepší.*

(2) je doslovným prekladom vety, ktorá sa uvádza v akademickej maďarskej gramatike (1961) ako príklad na zblíženie významu komparatívu a superlatívu (*XY mindenkivel jobb szakember*). Keďže výrazy *všetci* i *každý* vyjadrujú totalitu, ale *každý* (distributívny variant) príznačovo vyjadruje rozdelenosť, opakovanosť akcií s objektmi spojených (Hlavsa, 1975, s. 84), je pochopiteľné, že distributívny variant je kompatibilný s komparatívom, t. j. s postupným, **opakovaným porovnávaním, kým celkový variant (všetci)** je kompatibilný s výsledkom tohto porovnávanía, ktoré sa odráža v superlatívnom vyjadrení. Príklad je dokladom medzijazykovej synonymie, teda ekvivalentnosti komparatívu a superlatívu. Za neutralizáciu nepokladáme prípady, keď sa pri konfrontácii dvoch jazykov stávajú ekvivalentmi porovnávací tvar a neporovnávací tvar, pričom príslušný tvar jazyka je daný normou a synonymita porovnávacieho a neporovnávacieho tvaru sa nepripúšťa. Ide o stieranie príznaku (významu) porovnávanía, príslušný porovnávací tvar nadobudol relačný význam. Patria sem napr. Poldaufove príklady *Malá Ázia – angl. Asia Minor, Veľké Antily – The Greater Antilles*, rus. *Verchovnyj Sovet – Najvyšší soviet*, maď. *A Szovjetunió Legfelsőbb Szovjete; vrchné vedenie – legfelső vezetés* (doslova najvyššie vedenie).

Pokúsili sme sa poukázať na problémy späť s určením sémantických príznakov, pomocou ktorých možno opísať fungovanie jednotlivých členov kategórie stupňovania. Išlo nám o to, ukázať podmienky, za ktorých si môžu protikladné morfológické formy konkurovať, pričom táto konkurencia je zapríčinená tým, že za istých kontextových podmienok prestáva byť relevantný jeden z diferenciálnych príznakov, pomocou ktorých možno vyjadriť významy príslušných foriem.

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV Bratislava, Nálepková 26

Bibliografia

- BONDARKO, A. V.: Teorija morfoložičeskich kategorij. 1. izd. Leningrad, Nauka 1976. 256 s.
- FILIPEC, J.: Ekvivalenty a synonyma v slovní zásobě. In: Slovo a slovník. Red. J. Ružička – I. Poldauf. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 131–144.
- HLAVSA, Z.: Denotace objektu a její prostředky v současné češtině. 1. vyd. Praha, Academia 1975. 112 s.
- KOŘENSKÝ, J.: Problémy konstrukce gramatiky ze sémantického východiska. Slovo a slovesnost, 39, 1978, s. 15–24.
- KŘÍŽKOVÁ, H.: Pojetí neutralizace v morfologii. Slovo a slovesnost, 26, 1965, s. 14–22.
- LAVRINENKO, G. J.: Nejtralizacija glagolnych značenij v otglagolnych suščestvitelnych sovremenogo nemeckogo jazyka. In: Voprosy slovoobrazovanija i grammatiki. Sbornik naučnych trudov. Moskva, Moskovskij gosudarstvennyj pedagogičeskij institut inostrannyh jazykov im. Morisa Toreza, vyp. 99, 1977, s. 127–139.
- LEŠKA, O.: K otázce tzv. transpozice. In: Rusko-české studie. Sborník Vysoké školy pedagogické v Praze. Jazyk a literatura II. Red. C. Bosák a i. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1960, s. 43–46.
- MASLOV, J. S.: Očerkek bolgarskoj grammatiki. 1. izd. Moskva, Izdatel'stvo literatury na inostrannyh jazykach 1956. 292 s.
- Morfológia slovenského jazyka. 1. vyd. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akademie vied 1966. 896 s.
- POLDAUF, I.: O podstatě stupňování přídavných jmen. Časopis pro moderní filologii, 31, 1948, s. 109–122.
- REVZIN, I. I.: K semantičeskomu analizu stepenej sravnenija v slavianskich jazykach. In: Strukturno-tipologičeskije issledovanija v oblasti grammatiki slavianskich jazykov. Red. A. A. Zalizňak. Moskva, Nauka 1973, s. 61–63.
- REVZINA, O. G.: Obščaja teorija grammatičeskich kategorij. In: Strukturno-tipologičeskije issledovanija v oblasti grammatiki slavianskich jazykov. Red. A. A. Zalizňak. Moskva, Nauka 1973, s. 5–38. Ruská gramatika. Výsledky a perspektivy. [Interní tisk KCJ a ÚJČ ČSAV.] Praha 1976. 133 s.
- SAPIR, E.: Gradacija: studium z semantyki. In: Semantika i slovník. Red. A. Wierzbicka. Wrocław-Warszawa-Gdańsk-Kraków, Ossolineum 1972, s. 9–37. [Originál: Sapir, E., Grading. A Study in Semantics. Philosophy of Science, 11, 1944, s. 122–149.]
- SCHWANZER, V.: Zum sogenannten absoluten Komparativ. Philologica. Cizojazyčná příloha Časopisu pro moderní filologii, 9, 1957, s. 41–45.
- TRNKA, B.: Morfoložické protiklady. In: O vědeckém poznání soudobých jazyků. Red. A. Dostál. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1958, s. 93–104.
- Vědecká synchronní mluvnice spisovné češtiny. Základní koncepce a problémy. Praha 1974. 80 s.+tab. [Rozmn.]

К ОПРЕДЕЛЕНИЮ НЕЙТРАЛИЗАЦИИ В КАТЕГОРИИ СТЕПЕНЕЙ СРАВНЕНИЯ

Резюме

Статья является попыткой семантического анализа категории степеней сравнения особенно с точки зрения взаимоотношения нормального, релятивного и так называемого абсолютного употреблений форм степеней сравнения. Существование абсолютных компаративов и суперлативов считается точкой пересечения морфологической категории степеней сравнения и неморфологической категории интенсификации. Становятся контекстуальные условия, при которых стирается некоторый из семантических противоположных признаков, которые автор считает релевантными для выражения взаимоотношения обоих употреблений форм сравнения: сравнительность, релятивность, превосходная степень.

Нейтрализацией в рамках категории степеней сравнения автор считает синтагматически или значением лексической основы обусловленное стирание семантических различий между отдельными степенями сравнения, второй и третьей, первой и третьей, которое проявляется так, что в одной и той же коммуникативной ситуации один язык употребляет выражение с компаративом, а другой язык – с суперлативом, или же один и тот же язык может использовать как выражение с компаративом так и выражение с суперлативом, причем оба варианта с внутрилингвистической точки зрения синонимичны, с межлингвистической точки зрения эквивалентны. Автор определяет и взаимоотношение понятий нейтрализации и дефектности парадигмы в изучаемой категории.

KVANTITATÍVNE UKAZOVATELE VO FONOLOGICKOM SYSTÉME SPISOVNEJ SLOVENČINY

EMÍLIA NEMCOVÁ

1. Fonologický systém slovenčiny predstavuje uzavretý súbor, ktorý obsahuje **stály počet foném**, navzájom spojených určitými vzťahmi (Pauliny, 1968). Štatistické metódy umožňujú zistiť, aký je stupeň zafaženia každej fonémy, aká je miera rozloženia prvkov fonologického systému a v akom pomere sa vyskytujú jednotlivé fonémy vo vybraných textoch. Kvantitatívne ukazovatele pomáhajú teda bližšie charakterizovať fonologický systém daného jazyka a umožňujú na základe získaných výsledkov **vzájomné porovnávanie jazykov** (Bosák, 1965; Horecký, 1969).

1.1. Cieľom štúdie je zistiť frekvenčné zastúpenie všetkých foném v piatich súboroch – dialóg (resp. dramatická tvorba), poézia, próza, publicistika, odborná literatúra – a vzťahy vyplývajúce z ich kvantitatívneho zastúpenia v **daných súboroch** (Perillo – Maneca, 1977). Každý súbor obsahuje 50 000 foném a je zložený z diel rôznych autorov, z ktorých každé má presne po 10 000 foném.

Súbor dialóg (dramatická tvorba) tvoria diela týchto autorov: I. Bukovčan, I.: *Kým kohút nezaspieva*. Bratislava, Tatran 1974; II. Záhradník, O.: *Sólo pre bicie (hodiny)*. Bratislava, Tatran 1973; III. Solovič, J.: *Veža nádeje*. Bratislava, Tatran 1973; IV. Králik, Š.: *Margaret zo zámku*. Bratislava, DILIA 1974; V. Kováčik, P.: *Krčma pod zeleným stromom*. Bratislava, LITA 1976.

Súbor poézia predstavujú diela: VI. Rúfus, M.: *Triptych*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1969; VII. Válek, M.: *Milovanie v husej koži*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1965; VIII. Buzássy, J.: *Kráska vedie kameň*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1972; IX. Hupka, G.: *Vlnobitie v kameňoch*. Bratislava, Tatran 1974; X. Turčány, V.: *Oliva*. Bratislava, Tatran 1974.

Súbor próza je zložený z diel: XI. Chudoba, A.: *Zbohom, Cyrano*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1973; XII. Dušek, D.: *Oči a zrak*. Bratislava, Smena 1975; XIII. Čizmárik, R.: *Rozhovor so Svetlanou*. Bratislava, Smena 1976; XIV. Šikula, V.: *Majstri*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1976; XV. Jaroš, P.: *Pradeno*. Bratislava, Smena 1974.

Súbor publicistika je výber článkov a statí z týždenníkov a denníkov: XVI. *Štart*, roč. 22, 1977; XVII. *Pravda*, roč. 58, 1977; XVIII. *Smena*, roč. 12, č. 21, 1977; XIX. *Technické noviny*, roč. 25, č. 19, 1977; XX. *Nové slovo*, roč. 19, č. 20, 1977.

Piaty súbor je odborná literatúra: XXI. Kluvánek, I. – Mišík, L. – Švec, J.: *Matematika I*. 3. vyd. Bratislava, SVTL 1966; XXII. Ilkovič, D.: *Fyzika*. 5. vyd.

Bratislava, Alfa 1972; XXIII. Drienovský, P.: *Chémia jadrových procesov*. Bratislava, Univerzita Komenského 1970; XXIV. Kaplan, J.: *Základy botaniky pre farmaceutov*. [Skriptum.] Bratislava, Univerzita Komenského 1977; XXV. Bodnár, J.: *O súčasnej filozofii v USA*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry 1956.

2.1. V tab. 1–5 uvádzame absolútnu frekvenciu každej fonémy vo všetkých dielach jednotlivých súborov. Slabikotvorné *R*, *L* a medzeru nepokladáme za samostatné fonémy (porov. napr. Buzássyová, 1965), pracujeme so stálym počtom 44 foném. Hodnoty uvedené v stĺpci A jednotlivých tabuliek sú hodnoty absolútnej frekvencie foném, v stĺpci B je percentuálne vyjadrenie absolútnej frekvencie vzhľadom na dané jedno dielo súboru.

V tab. 6 v stĺpci A uvádzame hodnoty absolútnej frekvencie foném v piatich súboroch a v stĺpci B jej percentuálne vyjadrenie vzhľadom na daný súbor. V tab. 7 štatistické výsledky doplníme hodnotami relatívnej frekvencie v stĺpci C piatich súborov slovenčiny, v stĺpci D hodnotami disperzie daných foném. Tab.8 je zostavená zo štatistických výsledkov, ktoré sme získali pre všetkých 250 000 vybraných foném slovenčiny. V jednotlivých stĺpcoch sú nasledujúce hodnoty:

A – hodnoty absolútnej frekvencie všetkých foném;

B – percentuálne vyjadrenie absolútnej frekvencie vzhľadom na celý súbor foném, ktoré reprezentujú slovenčinu;

E – disperzia jednotlivých foném vypočítaná na základe frekvencie daných foném vo všetkých 25 dielach;

F – hodnoty relatívnej frekvencie foném získané z hodnôt disperzie v stĺpci E a hodnôt zodpovedajúcich absolútnych frekvencií;

G – disperzia jednotlivých foném vypočítaná z hodnôt frekvencie foném v piatich hlavných súboroch;

H – hodnoty relatívnej frekvencie foném získané z hodnôt disperzie v stĺpci G a hodnôt zodpovedajúcich absolútnych frekvencií;

I – hodnoty reálnej entropie vypočítané z hodnôt absolútnej frekvencie foném v piatich hlavných súboroch slovenčiny.

Z výsledkov uvedených v tab. 1–8 je zostavená tab. 9, kde sú fonémy zoradené zostupne podľa veľkosti ich hodnôt. V stĺpcoch 1–6 ide o zoradenie foném podľa veľkosti hodnôt absolútnej frekvencie v piatich základných súboroch slovenčiny (dialóg, poézia, próza, publicistika, odborná literatúra) a v súbore foném celej slovenčiny. Stĺpce 7–8 predstavujú zostupné zoradenie foném podľa hodnôt ich relatívnej frekvencie, uvedených v stĺpcoch F a G v tab. 8. V stĺpcoch 9–10 je poradie foném zostavené podľa klesajúcich hodnôt disperzie, uvedených v stĺpcoch E–G tab. 8. Zoradenie foném v stĺpci 11 je vytvorené zoradením hodnôt reálnej entropie zo stĺpca I v tab. 8.

2.2. Pre lepšiu názornosť za tabuľkami pripájame histogram absolútnej frekvencie foném podľa frekvenčného zastúpenia jednotlivých foném v slovenčine.

Tabuľka 1

Dialóg										
Fonémy	I. súbor		II. súbor		III. súbor		IV. súbor		V. súbor	
	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)
A	925	9,25	826	8,26	893	8,93	930	9,30	906	9,06
Á	253	2,53	222	2,22	211	2,11	259	2,59	226	2,26
Ā	6	0,06	6	0,06	13	0,13	6	0,06	6	0,06
B	189	1,89	152	1,52	145	1,45	233	2,33	188	1,88
C	104	1,04	102	1,02	149	1,49	94	0,94	96	0,96
Č	203	2,03	129	1,29	111	1,11	128	1,28	145	1,45
D	218	2,18	197	1,97	247	2,47	227	2,27	238	2,38
Ď	106	1,06	147	1,47	113	1,13	167	1,67	142	1,42
DZ	8	0,08	10	0,10	20	0,20	17	0,17	20	0,20
DŽ	14	0,14	5	0,05	5	0,05	28	0,28	7	0,07
E	901	9,01	841	8,41	855	8,55	916	9,16	796	7,96
É	23	0,23	35	0,35	70	0,70	42	0,42	34	0,34
F	45	0,45	53	0,53	64	0,64	33	0,33	39	0,39
G	43	0,43	49	0,49	49	0,49	58	0,58	56	0,56
H	104	1,04	144	1,44	142	1,42	150	1,50	143	1,43
CH	62	0,62	80	0,80	72	0,72	78	0,78	62	0,62
I	562	5,62	611	6,11	568	5,68	590	5,90	631	6,31
IA	37	0,37	38	0,38	46	0,46	29	0,29	45	0,45
IE	106	1,06	100	1,00	88	0,88	108	1,08	110	1,10
IU	1	0,01	0	0,00	1	0,01	0	0,00	1	0,01
Í	186	1,86	241	2,41	215	2,15	168	1,68	141	1,41
J	208	2,08	196	1,96	231	2,31	193	1,93	183	1,83
K	321	3,21	332	3,32	359	3,59	315	3,15	302	3,02
L	191	1,91	263	2,63	169	1,69	185	1,85	323	3,23
Ľ	0	0,00	0	0,00	3	0,03	1	0,01	0	0,00
Ĺ	169	1,69	179	1,79	183	1,83	182	1,82	190	1,90
M	442	4,42	458	4,58	412	4,12	473	4,73	481	4,81
N	321	3,21	400	4,00	391	3,91	362	3,62	264	2,64
Ñ	276	2,76	271	2,71	211	2,11	222	2,22	270	2,70
O	927	9,27	996	9,96	900	9,00	881	8,81	959	9,59
Ó	4	0,04	8	0,08	2	0,02	4	0,04	9	0,09
Ô	16	0,16	20	0,20	14	0,14	29	0,29	17	0,17
P	368	3,68	325	3,25	335	3,35	238	2,38	337	3,37
R	435	4,35	408	4,08	459	4,59	434	4,34	448	4,48
Ř	1	0,01	1	0,01	0	0,00	1	0,01	5	0,05
S	478	4,78	509	5,09	455	4,55	459	4,59	453	4,53
Š	119	1,19	126	1,26	140	1,40	117	1,17	135	1,35
T	452	4,52	417	4,17	471	4,71	434	4,34	366	3,66
Ť	223	2,23	200	2,00	179	1,79	193	1,93	195	1,95
U	268	2,68	241	2,41	259	2,59	246	2,46	237	2,37
Ú	50	0,50	42	0,42	78	0,78	61	0,61	62	0,62
V	351	3,51	380	3,80	342	3,42	385	3,85	383	3,83
Z	168	1,68	146	1,46	190	1,90	193	1,93	205	2,05
Ž	116	1,16	94	0,94	140	1,40	131	1,31	144	1,44
SPOLU	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %

Tabuľka 2

Poézia										
Fonémy	VI. súbor		VII. súbor		VIII. súbor		IX. súbor		X. súbor	
	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)
A	751	7,51	930	9,30	887	8,87	843	8,43	948	9,48
Á	258	2,58	211	2,11	255	2,55	217	2,17	259	2,59
Ā	19	0,19	8	0,08	8	0,08	10	0,10	9	0,09
B	211	2,11	190	1,90	158	1,58	188	1,88	181	1,81
C	124	1,24	90	0,90	117	1,17	141	1,41	113	1,13
Č	106	1,06	133	1,33	88	0,88	113	1,13	145	1,45
D	257	2,57	239	2,39	247	2,47	262	2,62	239	2,39
Ď	112	1,12	95	0,95	109	1,09	124	1,24	137	1,37
DŽ	18	0,18	13	0,13	17	0,17	14	0,14	14	0,14
DẒ̌	4	0,04	5	0,05	2	0,02	1	0,01	5	0,05
E	688	6,88	724	7,24	737	7,37	652	6,52	760	7,60
É	58	0,58	72	0,72	59	0,59	78	0,78	39	0,39
F	50	0,50	46	0,46	72	0,72	60	0,60	52	0,52
G	55	0,55	45	0,45	37	0,37	37	0,37	70	0,70
H	180	1,80	228	2,28	194	1,94	186	1,86	158	1,58
CH	99	0,99	98	0,98	92	0,92	94	0,94	79	0,79
I	578	5,78	581	5,81	472	4,72	556	5,56	536	5,36
IA	45	0,45	41	0,41	52	0,52	53	0,53	65	0,65
IE	124	1,24	110	1,10	133	1,33	126	1,26	133	1,33
IU	2	0,02	2	0,02	1	0,01	0	0,00	3	0,03
Í	259	2,59	224	2,24	241	2,41	279	2,79	223	2,23
J	202	2,02	183	1,83	236	2,36	196	1,96	213	2,13
K	349	3,49	386	3,86	448	4,48	424	4,24	339	3,39
L	271	2,71	245	2,45	238	2,38	275	2,75	281	2,81
Ĺ	5	0,05	3	0,03	6	0,06	5	0,05	5	0,05
L	189	1,89	186	1,86	200	2,00	178	1,78	182	1,82
M	375	3,75	329	3,29	335	3,35	436	4,36	372	3,72
N	346	3,46	360	3,60	370	3,70	391	3,91	333	3,33
Ñ	238	2,38	227	2,27	217	2,17	237	2,37	299	2,99
O	920	9,20	879	8,79	833	8,33	876	8,76	766	7,66
Ó	5	0,05	26	0,26	4	0,04	3	0,03	1	0,01
Ô	12	0,12	8	0,08	16	0,16	18	0,18	23	0,23
P	295	2,95	295	2,95	289	2,89	276	2,76	275	2,75
R	426	4,26	411	4,11	499	4,99	463	4,63	425	4,25
Ř	12	0,12	6	0,06	3	0,03	8	0,08	9	0,09
S	515	5,15	481	4,81	492	4,92	531	5,31	508	5,08
Š	114	1,14	129	1,29	97	0,97	94	0,94	143	1,43
T	402	4,02	422	4,22	420	4,20	332	3,32	372	3,72
Ť	164	1,64	142	1,42	132	1,32	125	1,25	130	1,30
U	253	2,53	285	2,85	324	3,24	257	2,57	254	2,54
Ú	117	1,17	99	0,99	107	1,07	87	0,87	93	0,93
V	459	4,59	467	4,67	427	4,27	439	4,39	388	3,88
Z	239	2,39	240	2,40	221	2,21	234	2,34	296	2,96
Ž	94	0,94	106	1,06	108	1,08	81	0,81	125	1,25
SPOLU	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %

Tabuľka 3

Próza										
Fonémy	XI. súbor		XII. súbor		XIII. súbor		XIV. súbor		XV. súbor	
	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)
A	1043	10,43	1061	10,61	932	9,32	998	9,98	1155	11,55
Á	188	1,88	160	1,60	198	1,98	158	1,58	157	1,57
Ā	10	0,10	13	0,13	11	0,11	11	0,11	10	0,10
B	181	1,81	186	1,86	155	1,55	195	1,95	183	1,83
C	135	1,35	79	0,79	102	1,02	107	1,07	67	0,67
Č	113	1,13	141	1,41	139	1,39	145	1,45	142	1,42
D	213	2,13	220	2,20	248	2,48	261	2,61	226	2,26
Ď	94	0,94	105	1,05	122	1,22	169	1,69	111	1,11
DZ	26	0,26	9	0,09	14	0,14	11	0,11	13	0,13
DŽ	4	0,04	3	0,03	4	0,04	6	0,06	6	0,06
E	681	6,81	703	7,03	722	7,22	744	7,44	686	6,86
É	55	0,55	52	0,52	40	0,40	40	0,40	48	0,48
F	37	0,37	40	0,40	52	0,52	42	0,42	51	0,51
G	29	0,29	32	0,32	45	0,45	57	0,57	45	0,45
H	159	1,59	173	1,73	165	1,65	155	1,55	156	1,56
CH	67	0,67	98	0,98	90	0,90	69	0,69	79	0,79
I	589	5,89	561	5,61	582	5,82	631	6,31	573	5,73
IA	50	0,50	56	0,56	40	0,40	47	0,47	46	0,46
IE	67	0,67	94	0,94	109	1,09	95	0,95	103	1,03
IU	1	0,01	2	0,02	0	0,00	0	0,00	1	0,01
Í	165	1,65	189	1,89	177	1,77	150	1,50	173	1,73
J	152	1,52	143	1,43	127	1,27	199	1,99	207	2,07
K	347	3,47	325	3,25	324	3,24	365	3,65	423	4,23
L	371	3,71	412	4,12	469	4,69	328	3,28	362	3,62
Ĺ	0	0,00	1	0,01	0	0,00	2	0,02	2	0,02
Ľ	226	2,26	210	2,10	165	1,65	204	2,04	193	1,93
M	499	4,99	446	4,46	334	3,34	410	4,10	359	3,59
N	327	3,27	328	3,28	382	3,82	328	3,28	267	2,67
Ň	179	1,79	185	1,85	192	1,92	195	1,95	218	2,18
O	1015	10,15	959	9,59	966	9,66	984	9,84	908	9,08
Ó	2	0,02	11	0,11	10	0,10	1	0,01	2	0,02
Ö	12	0,12	18	0,18	6	0,06	25	0,25	10	0,10
P	300	3,00	312	3,12	355	3,55	282	2,82	324	3,24
R	452	4,52	447	4,47	521	5,21	472	4,72	421	4,21
Ř	9	0,09	3	0,03	0	0,00	1	0,01	7	0,07
S	549	5,49	540	5,40	514	5,14	449	4,49	549	5,49
Š	112	1,12	108	1,08	104	1,04	138	1,38	107	1,07
T	342	3,42	371	3,71	380	3,80	348	3,48	375	3,75
Ť	121	1,21	129	1,29	138	1,38	151	1,51	161	1,61
U	243	2,43	283	2,83	297	2,97	249	2,49	297	2,97
Ú	89	0,89	65	0,65	67	0,67	65	0,65	69	0,69
V	425	4,25	422	4,22	392	3,92	408	4,08	381	3,81
Z	236	2,36	215	2,15	233	2,33	197	1,97	236	2,36
Ž	85	0,85	90	0,90	77	0,77	108	1,08	91	0,91
SPOLU	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %

Tabuľka 4

Publicistika										
Fonémy	XVI. súbor		XVII. súbor		XVIII. súbor		XIX. súbor		XX. súbor	
	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)
A	853	8,53	791	7,91	930	9,30	775	7,75	758	7,58
Á	229	2,29	180	1,80	226	2,26	187	1,87	200	2,00
Ā	12	0,12	15	0,15	4	0,04	30	0,30	16	0,16
B	134	1,34	136	1,36	157	1,57	92	0,92	170	1,70
C	92	0,92	217	2,17	129	1,29	222	2,22	190	1,90
Č	127	1,27	88	0,88	142	1,42	111	1,11	106	1,06
D	252	2,52	253	2,53	229	2,29	216	2,16	227	2,27
Ď	141	1,41	107	1,07	152	1,52	138	1,38	107	1,07
DZ	16	0,16	12	0,12	11	0,11	29	0,29	20	0,20
DŽ	0	0,00	1	0,01	1	0,01	0	0,00	9	0,09
E	792	7,92	757	7,57	811	8,11	740	7,40	804	8,04
É	71	0,71	69	0,69	77	0,77	114	1,14	117	1,17
F	68	0,68	60	0,60	57	0,57	67	0,67	92	0,92
G	60	0,60	42	0,42	54	0,54	47	0,47	67	0,67
H	191	1,91	218	2,18	154	1,54	180	1,80	162	1,62
CH	59	0,59	82	0,82	81	0,81	109	1,09	70	0,70
I	550	5,50	565	5,65	592	5,92	530	5,30	634	6,34
IA	52	0,52	56	0,56	44	0,44	88	0,88	30	0,30
IE	101	1,01	70	0,70	124	1,24	79	0,79	94	0,94
IU	3	0,03	7	0,07	3	0,03	4	0,04	3	0,03
Í	190	1,90	208	2,08	186	1,86	226	2,26	198	1,98
J	280	2,80	243	2,43	261	2,61	185	1,85	216	2,16
K	343	3,43	379	3,79	373	3,73	367	3,67	379	3,79
L	216	2,16	230	2,30	234	2,34	205	2,05	247	2,47
Ľ	0	0,00	1	0,01	1	0,01	2	0,02	1	0,01
E	186	1,86	159	1,59	179	1,79	133	1,33	191	1,91
M	313	3,13	300	3,00	408	4,08	320	3,20	330	3,30
N	448	4,48	412	4,12	384	3,84	446	4,46	428	4,28
Ñ	175	1,75	219	2,19	197	1,97	151	1,51	181	1,81
O	892	8,92	974	9,74	925	9,25	959	9,59	967	9,67
Ó	24	0,24	9	0,09	5	0,05	27	0,27	18	0,18
Ô	11	0,11	10	0,10	13	0,13	7	0,07	10	0,10
P	320	3,20	279	2,79	284	2,84	357	3,57	314	3,14
R	520	5,20	484	4,84	435	4,35	588	5,88	530	5,30
Ř	0	0,00	0	0,00	1	0,01	0	0,00	0	0,00
S	469	4,69	554	5,54	449	4,49	476	4,76	440	4,40
Š	140	1,40	124	1,24	100	1,00	85	0,85	89	0,89
T	437	4,37	407	4,07	372	3,72	551	5,51	419	4,19
Ť	126	1,26	116	1,16	135	1,35	113	1,13	97	0,97
U	262	2,62	297	2,97	259	2,59	254	2,54	275	2,75
Ú	65	0,65	111	1,11	92	0,92	73	0,73	74	0,74
V	502	5,02	457	4,57	428	4,28	471	4,71	485	4,85
Z	170	1,70	238	2,38	205	2,05	199	1,99	168	1,68
Ž	108	1,08	63	0,63	96	0,96	47	0,47	67	0,67
SPOLU	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %

Tabuľka 5

Odborná literatúra										
Fonémy	XXI. súbor		XXII. súbor		XXIII. súbor		XXIV. súbor		XXV. súbor	
	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)
A	791	7,91	785	7,85	683	6,83	703	7,03	837	8,37
Á	151	1,51	174	1,74	218	2,18	183	1,83	184	1,84
Ā	12	0,12	10	0,10	12	0,12	15	0,15	19	0,19
B	165	1,65	166	1,66	112	1,12	219	2,19	131	1,31
C	87	0,87	107	1,07	236	2,36	163	1,63	205	2,05
Č	99	0,99	85	0,85	107	1,07	86	0,86	94	0,94
D	223	2,23	283	2,83	214	2,14	201	2,01	186	1,86
Ď	104	1,04	66	0,66	91	0,91	69	0,69	90	0,90
DZ	15	0,15	9	0,09	23	0,23	27	0,27	29	0,29
DŽ	1	0,01	0	0,00	0	0,00	0	0,00	3	0,03
E	919	9,19	879	8,79	905	9,05	636	6,36	673	6,73
É	73	0,73	160	1,60	113	1,13	123	1,23	104	1,04
F	50	0,50	71	0,71	67	0,67	71	0,71	57	0,57
G	135	1,35	35	0,35	79	0,79	80	0,80	36	0,36
H	94	0,94	250	2,50	175	1,75	165	1,65	159	1,59
CH	48	0,48	68	0,68	121	1,21	69	0,69	67	0,67
I	595	5,95	527	5,27	722	7,22	656	6,56	794	7,94
IA	21	0,21	46	0,46	29	0,29	34	0,34	51	0,51
IE	91	0,91	42	0,42	41	0,41	93	0,93	68	0,68
IU	0	0,00	0	0,00	0	0,00	2	0,02	2	0,02
Í	351	3,51	212	2,12	236	2,36	218	2,18	216	2,16
J	319	3,19	237	2,37	163	1,63	215	2,15	208	2,08
K	383	3,83	351	3,51	431	4,31	452	4,52	430	4,30
L	147	1,47	247	2,47	220	2,20	271	2,71	198	1,98
Ľ	0	0,00	1	0,01	2	0,02	1	0,01	2	0,02
L	133	1,33	162	1,62	114	1,14	119	1,19	209	2,09
M	523	5,23	338	3,38	319	3,19	358	3,58	322	3,22
N	557	5,57	473	4,73	532	5,32	541	5,41	389	3,89
Ň	204	2,04	144	1,44	102	1,02	169	1,69	166	1,66
O	929	9,29	1042	10,42	901	9,01	905	9,05	903	9,03
Ó	4	0,04	3	0,03	51	0,51	33	0,33	21	0,21
Ô	31	0,31	9	0,09	18	0,18	18	0,18	24	0,24
P	387	3,87	306	3,06	369	3,69	358	3,58	398	3,98
R	470	4,70	524	5,24	583	5,83	499	4,99	543	5,43
Ř	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	0,01	1	0,01
S	269	2,69	496	4,96	374	3,74	332	3,32	456	4,56
Š	64	0,64	60	0,60	62	0,62	103	1,03	86	0,86
T	317	3,17	426	4,26	460	4,60	488	4,88	517	5,17
Ť	90	0,90	117	1,17	75	0,75	80	0,80	92	0,92
U	244	2,44	291	2,91	245	2,45	389	3,89	240	2,40
Ú	58	0,58	103	1,03	98	0,98	135	1,35	75	0,75
V	462	4,62	419	4,19	388	3,88	404	4,04	407	4,07
Z	175	1,75	234	2,34	229	2,29	233	2,33	253	2,53
Ž	209	2,09	42	0,42	80	0,80	83	0,83	55	0,55
SPOLU	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %	10 000	100 %

Tabuľka 6

Slovenčina										
Fonémy	Dialóg		Poézia		Próza		Publicistika		Odborná literatúra	
	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)	A	B (%)
A	4480	8,96	4359	8,72	5189	10,38	4107	8,21	3799	7,60
Á	1171	2,34	1200	2,40	861	1,72	1022	2,04	910	1,82
Ä	37	0,07	54	0,11	55	0,11	77	0,15	68	0,14
B	907	1,81	928	1,86	900	1,80	689	1,38	793	1,59
C	545	1,09	585	1,17	490	0,98	850	1,70	798	1,60
Č	716	1,43	585	1,17	680	1,36	574	1,15	471	0,94
D	1127	2,25	1244	2,49	1168	2,34	1177	2,35	1107	2,21
Ď	675	1,35	577	1,15	601	1,20	645	1,29	420	0,84
DZ	75	0,15	76	0,15	73	0,15	88	0,18	103	0,21
DŽ	59	0,12	17	0,03	23	0,05	11	0,02	4	0,01
E	4309	8,62	3561	7,12	3536	7,07	3904	7,81	4012	8,02
É	204	0,41	306	0,61	235	0,47	448	0,90	573	1,15
F	234	0,47	280	0,56	222	0,44	344	0,69	316	0,63
G	255	0,51	244	0,49	208	0,42	270	0,54	365	0,73
H	683	1,37	946	1,89	808	1,62	905	1,81	843	1,69
CH	354	0,71	462	0,92	403	0,81	401	0,80	373	0,75
I	2962	5,92	2723	5,45	2936	5,87	2871	5,74	3294	6,59
IA	195	0,39	256	0,51	239	0,48	270	0,54	181	0,36
IE	512	1,02	626	1,25	468	0,94	468	0,94	335	0,67
IU	3	0,01	8	0,02	4	0,01	20	0,04	4	0,01
Í	951	1,90	1226	2,45	854	1,71	1008	2,02	1233	2,47
J	1011	2,02	1030	2,06	828	1,66	1185	2,37	1142	2,28
K	1629	3,26	1946	3,89	1784	3,57	1841	3,68	2047	4,09
L	1131	2,26	1310	2,62	1942	3,88	1132	2,26	1083	2,17
Ľ	4	0,01	24	0,05	5	0,01	5	0,01	6	0,01
L	903	1,81	935	1,87	998	2,00	848	1,70	737	1,47
M	2266	4,53	1847	3,69	2048	4,10	1671	3,34	1860	3,72
N	1738	3,48	1800	3,60	1632	3,26	2118	4,24	2492	4,98
Ň	1250	2,50	1218	2,44	969	1,94	923	1,85	785	1,57
O	4663	9,33	4274	8,55	4832	9,66	4717	9,43	4680	9,36
Ó	27	0,05	39	0,08	26	0,05	83	0,17	112	0,22
Ô	96	0,19	77	0,15	71	0,14	51	0,10	100	0,20
P	1603	3,21	1430	2,86	1573	3,15	1554	3,11	1818	3,64
R	2184	4,37	2224	4,45	2313	4,63	2557	5,11	2619	5,24
Ř	8	0,02	38	0,08	20	0,04	1	0,00	2	0,00
S	2354	4,71	2527	5,05	2601	5,20	2388	4,78	1927	3,85
Š	637	1,27	577	1,15	569	1,14	538	1,08	375	0,75
T	2140	4,28	1948	3,90	1816	3,63	2186	4,37	2208	4,42
Ť	990	1,98	693	1,39	700	1,40	587	1,17	454	0,91
U	1251	2,50	1373	2,75	1369	2,74	1347	2,69	1409	2,82
Ú	293	0,59	503	1,01	355	0,71	415	0,83	469	0,91
V	1841	3,68	2180	4,36	2028	4,06	2343	4,69	2080	4,16
Z	902	1,80	1230	2,46	1117	2,23	980	1,96	1124	2,25
Ž	625	1,25	514	1,02	451	0,90	381	0,76	469	0,94
SPOLU	50 000	100 %	50 000	100 %	50 000	100 %	50 000	100 %	50 000	100 %

Tabuľka 7

Slovenčina										
Fonémy	Dialóg		Poézia		Próza		Publicistika		Odborná literatúra	
	C	D	C	D	C	D	C	D	C	D
A	4386	0,9791	4183	0,9596	5005	0,9645	3949	0,9616	3655	0,9620
Á	1125	0,9604	1147	0,9555	818	0,9498	972	0,9512	856	0,9407
Ā	30	0,8108	44	0,8071	52	0,9502	56	0,7263	60	0,8847
B	828	0,9132	885	0,9541	867	0,9628	623	0,9037	702	0,8848
C	494	0,9067	544	0,9293	431	0,8795	722	0,8496	657	0,8231
Č	637	0,8890	535	0,9141	651	0,9571	528	0,9197	450	0,9563
D	1084	0,9617	1221	0,9812	1123	0,9614	1140	0,9689	1024	0,9250
Ď	619	0,9165	541	0,9384	536	0,8917	599	0,9281	384	0,9144
DZ	62	0,8313	71	0,9362	58	0,7961	72	0,8145	84	0,8173
DŽ	37	0,6295	13	0,7611	20	0,8696	2	0,2206	1	0,2711
E	4201	0,9750	3466	0,9733	3478	0,9835	3835	0,9823	3707	0,9240
É	164	0,8062	272	0,8900	220	0,9348	395	0,8810	502	0,8769
F	207	0,8841	257	0,9178	207	0,9322	313	0,9105	295	0,9339
G	241	0,9470	213	0,8720	183	0,8785	248	0,9174	273	0,7485
H	642	0,9395	889	0,9398	791	0,9793	848	0,9375	719	0,8527
CH	335	0,9460	444	0,9612	373	0,9259	359	0,8962	312	0,8360
I	2897	0,9781	2624	0,9635	2876	0,9797	2871	0,9686	3060	0,9290
IA	180	0,9210	235	0,9199	226	0,9453	222	0,8224	154	0,8483
IE	492	0,9612	605	0,9664	432	0,9231	421	0,9001	278	0,8313
IU	2	0,5918	5	0,6813	2	0,5323	16	0,8064	2	0,3876
Í	863	0,9080	1172	0,9563	822	0,9620	972	0,9645	1101	0,8929
J	970	0,9593	985	0,9567	749	0,9044	1101	0,9294	1014	0,8877
K	1581	0,9705	1841	0,9461	1693	0,9490	1808	0,9819	1955	0,9549
L	986	0,8714	1267	0,9672	1821	0,9377	1096	0,9678	976	0,9016
Ľ	1	0,2711	22	0,8979	3	0,5528	3	0,6838	4	0,6882
Ľ	886	0,9811	916	0,9800	947	0,9491	795	0,9372	649	0,8812
M	2205	0,9729	1752	0,9483	1900	0,9276	1576	0,9429	1668	0,8968
N	1613	0,9280	1750	0,9723	1541	0,9442	2059	0,9720	2338	0,9382
Ň	1181	0,9447	1146	0,9410	936	0,9656	866	0,9386	701	0,8932
O	4560	0,9779	4143	0,9694	4744	0,9819	4640	0,9837	4545	0,9712
Ó	20	0,7543	16	0,4105	15	0,5813	62	0,7454	67	0,5949
Ô	83	0,8628	64	0,8337	54	0,7660	46	0,9049	82	0,8177
P	1494	0,9318	1408	0,9845	1512	0,9610	1484	0,9547	1738	0,9560
R	2141	0,9804	2144	0,9639	2229	0,9639	2430	0,9504	2523	0,9633
Ř	4	0,4551	30	0,8022	11	0,5670	0	0,0000	1	0,3876
S	2301	0,9776	2483	0,9827	2506	0,9636	2287	0,9577	1722	0,8934
Š	615	0,9650	530	0,9191	538	0,9457	485	0,9018	333	0,8877
T	2050	0,9581	1863	0,9565	1778	0,9790	2034	0,9305	2035	0,9216
Ĥ	954	0,9639	658	0,9500	664	0,9483	555	0,9454	418	0,9200
U	1222	0,9769	1305	0,9501	1311	0,9574	1308	0,9713	1267	0,8993
Ú	263	0,8960	477	0,9476	332	0,9358	374	0,9003	403	0,8603
V	1796	0,9755	2110	0,9680	1986	0,9791	2280	0,9731	2017	0,9699
Z	850	0,9420	1165	0,9474	1079	0,9657	916	0,9343	1058	0,9416
Ž	579	0,9270	477	0,9284	426	0,9435	325	0,8528	320	0,6822

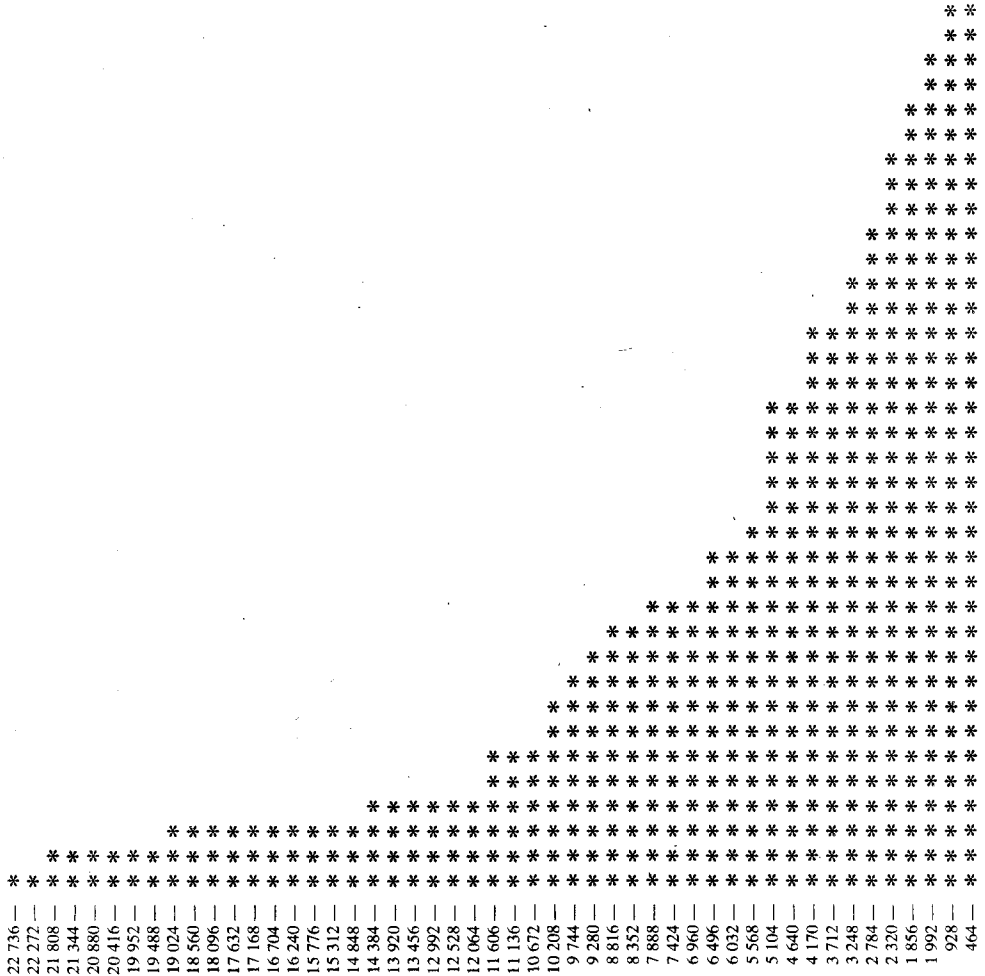
Tabuľka 8

Slovenčina							
Fonémy	A	B (%)	E	F	G	H	I
A	21 934	8,77	0,9741	21 365	0,9471	20 774	2,3140
Á	5 164	2,07	0,9668	4 993	0,9344	4 825	2,3095
Ā	291	0,12	0,9058	264	0,8830	257	2,2812
B	4 217	1,69	0,9612	4 054	0,9465	3 991	2,3134
C	3 268	1,31	0,9262	3 027	0,8903	2 910	2,2877
Č	3 026	1,21	0,9557	2 892	0,9287	2 810	2,3070
D	5 823	2,33	0,9805	5 709	0,9797	5 705	2,3207
Ď	2 918	1,17	0,9537	2 783	0,9241	2 697	2,3043
DZ	415	0,17	0,9242	384	0,9320	387	2,3090
DŽ	114	0,05	0,7411	84	0,5797	66	1,8622
E	19 322	7,73	0,9775	18 887	0,9625	18 597	2,3179
É	1 766	0,71	0,9037	1 596	0,8041	1 420	2,2140
F	1 396	0,56	0,9511	1 328	0,9162	1 279	2,3018
G	1 342	0,54	0,9191	1 233	0,9023	1 211	2,2956
H	4 185	1,67	0,9597	4 016	0,9458	3 958	2,3133
CH	1 993	0,80	0,9572	1 908	0,9541	1 902	2,3159
I	14 786	5,91	0,9782	14 464	0,9683	14 317	2,3191
IA	1 141	0,46	0,9414	1 074	0,9243	1 055	2,3051
IE	2 409	0,96	0,9486	2 285	0,9031	2 175	2,2943
IU	39	0,02	0,7871	31	0,5938	23	1,9215
Í	5 272	2,11	0,9580	5 050	0,9283	4 894	2,3071
J	5 196	2,08	0,9597	4 986	0,9402	4 885	2,3113
K	9 247	3,70	0,9765	9 030	0,9615	8 891	2,3176
L	6 598	2,64	0,9415	6 212	0,8785	5 796	2,2828
Ľ	44	0,02	0,7944	35	0,5667	25	1,8965
Ľ	4 421	1,77	0,9684	4 281	0,9502	4 201	2,3146
M	9 692	3,88	0,9658	9 360	0,9477	9 185	2,3141
N	9 780	3,91	0,9608	9 397	0,9200	8 997	2,3040
Ň	5 145	2,06	0,9562	4 919	0,9134	4 699	2,3002
O	23 166	9,27	0,9873	22 872	0,9796	22 694	2,3207
Ó	287	0,12	0,7827	225	0,7012	201	2,0734
Ô	395	0,16	0,9146	361	0,8874	351	2,2839
P	7 978	3,19	0,9751	7 779	0,9606	7 663	2,3175
R	11 897	4,76	0,9784	11 640	0,9629	11 456	2,3180
Ř	69	0,03	0,7377	51	0,4978	34	1,5888
S	11 797	4,72	0,9716	11 462	0,9504	11 211	2,3146
Š	2 696	1,07	0,9547	2 574	0,9183	2 476	2,3013
T	10 298	4,11	0,9722	10 011	0,9630	9 917	2,3179
Ť	3 424	1,40	0,9433	3 230	0,8709	2 982	2,2750
U	6 749	2,70	0,9750	6 580	0,9803	6 616	2,3208
Ů	2 035	0,81	0,9444	1 922	0,9067	1 845	2,2962
V	10 472	4,18	0,9803	10 266	0,9604	10 057	2,3174
Z	5 353	2,14	0,9687	5 186	0,9459	5 064	2,3134
Ž	2 440	0,97	0,9275	2 263	0,9172	2 238	2,3025
SPOLU	250 000	100,00					

Tabuľka 9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
O	A	A	O	O	O	O	O	O	U	U	1
A	O	O	A	E	A	A	A	D	D	D	2
E	E	E	E	A	E	E	E	V	O	O	3
I	I	I	I	I	I	I	I	R	I	I	4
S	S	S	R	R	R	R	R	R	T	R	5
M	R	R	S	N	S	S	S	E	R	T	6
R	V	M	V	T	V	V	V	K	E	E	7
T	T	V	T	V	T	T	T	P	K	K	8
V	K	L	N	K	N	N	M	U	P	P	9
N	M	T	K	S	M	M	N	A	V	V	10
K	N	K	M	M	K	K	K	T	CH	CH	11
P	P	N	P	P	P	P	P	S	S	L	12
U	U	P	U	U	U	U	U	Z	L	S	13
Ň	L	U	J	Í	L	L	L	L	M	M	14
Á	D	D	D	J	D	D	D	Á	A	A	15
L	Z	Z	L	Z	Z	Z	Z	M	B	Z	16
D	Í	E	Á	D	Í	Í	Í	B	Z	B	17
J	Ň	Ň	Í	L	J	Á	J	N	H	H	18
Ť	Á	B	Z	Á	Á	J	Á	H	J	J	19
Í	J	Á	Ň	H	Ň	Ň	Ň	J	Á	Á	20
B	H	Í	H	C	B	L	L	B	CH	DZ	21
L	L	J	C	B	B	B	B	B	CH	Č	22
Z	B	H	L	Ň	H	H	H	Ň	Č	Í	23
Č	Ť	Ť	B	L	Ť	Ť	Ť	Č	IA	IA	24
H	IE	Č	Ď	É	C	C	C	Š	Ď	Ď	25
Ď	C	Ď	Ť	Č	Č	Č	Č	Ď	N	N	26
Š	Č	Š	Č	Ú	Ď	Ď	Ď	F	Š	Ž	27
Ž	Š	C	Š	Ž	Š	Š	Š	IE	Ž	F	28
C	Ď	IE	IE	Ť	IE	IE	IE	Ú	F	Š	29
IE	Ž	Ž	É	Ď	IE	Ž	IE	Ť	N	Ň	30
CH	Ú	CH	Ú	Š	Ú	Ú	CH	L	Ú	Ú	31
Ú	CH	Ú	CH	CH	CH	CH	Ú	IA	IE	IE	32
G	É	IA	Ž	G	É	É	É	Ž	G	G	33
F	F	É	F	IE	F	F	F	C	C	C	34
É	IA	F	IA	F	G	G	G	DZ	Ó	Ó	35
IA	G	G	G	IA	IA	IA	IA	G	Ā	L	36
Ó	Ó	DZ	DZ	Ó	DZ	DZ	DZ	Ó	L	Ā	37
DZ	DZ	Ó	Ó	DZ	Ó	Ó	Ó	Ā	Ť	Ť	38
DŽ	Ā	Ā	Ā	Ó	Ā	Ā	Ā	É	É	É	39
Ā	Ó	Ó	Ó	Ā	Ó	Ó	Ó	Ā	Ó	Ó	40
Ó	Ŕ	DŽ	IU	Ĺ	DŽ	DŽ	DŽ	IU	IU	IU	41
Ŕ	Ĺ	Ŕ	DŽ	IU	Ŕ	Ŕ	Ŕ	Ó	DŽ	Ĺ	42
Ĺ	DŽ	Ĺ	Ĺ	DŽ	Ĺ	Ĺ	Ĺ	DŽ	Ĺ	DŽ	43
IU	IU	IU	Ŕ	Ŕ	IU	IU	IU	Ŕ	Ŕ	Ŕ	44

Histogram absolútnej frekvencie foném podľa frekvenčného zastúpenia jednotlivých foném v slovenčine



O A E I R S V T N M K P U L D Z I J A Ň L B H Ľ C Ć Š Ž IE Ú CH Ě F G IA DZ Ó Ä Ö DŽ Ř Ľ IU

Jednému znaku * zodpovedá 464 foném

3.1. Absolútna frekvencia foném v daných súboroch jednoznačne poukazuje na mieru využitia/nevyžitia danej fonémy v texte.

Z hodnôt absolútnej frekvencie uvedených v stĺpcoch A v tab. 1–6 a v tab. 9 vyplýva, že najfrekventovanejšími fonémami sú *O, A, E, I, R, S, V, T*. Frekventovanosť uvedených ôsmich foném sa pohybuje v intervale 10–4 %. Zaujímavé je, že vo všetkých štýlovo odlišných súboroch sa tieto fonémy vyskytujú v rovnakom poradí. Poradie ďalej nasledujúcich foném je už rozdielne (pozri stĺpce 1–6 v tab. 9). Najmenej využívané fonémy sú *IA, DZ, Ô, DŽ, Ř, Ľ, IU* (porovnaj Sabol, 1966). Mieru využitia jednotlivých foném výstižne znázorňuje histogram absolútnej frekvencie foném podľa frekvenčného zastúpenia jednotlivých foném v slovenčine.

3.2. Disperzia D je daná vzťahom

$$D = 1 - \frac{R}{m \sqrt{n-1}},$$

kde

$$R = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i^2 - m^2}$$

je smerodajná odchýlka,

$$m = \frac{\sum_{i=1}^n x_i}{n}$$

je aritmetický priemer absolútnych frekvencií, t. j. priemerná absolútna frekvencia v danom súbore a n počet súborov (Mistrík, 1969).

Disperzia je maximálna, má hodnotu rovnú jednej, keď v $n-1$ súboroch majú všetky prvky rovnaké hodnoty absolútnej frekvencie. Ak sa prvky vyskytujú len v jednom z n súborov, t. j. v $n-1$ súboroch, majú nulovú hodnotu absolútnej frekvencie, disperzia má hodnotu 0. Disperzia teda nadobúda hodnoty z uzavretého intervalu $\langle 0; 1 \rangle$ a určuje mieru rozloženia prvkov na dané súbory. Keď je rozdelenie prvkov na dané súbory rovnomernejšie, hodnota disperzie sa približuje k jednej. Pri nerovnomernom rozdelení prvkov hodnota disperzie sa blíži k nule.

Pomocou disperzie sme ďalej vypočítali relatívnu frekvenciu danú vzťahom

$$\bar{f} = f \cdot D = \sum_{i=1}^n x_i - \sqrt{\frac{n \sum_{i=1}^n x_i^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_i\right)^2}{n-1}},$$

kde f je absolútna frekvencia. Z uvedeného vzťahu pre výpočet relatívnej frekvencie vyplýva: 1. keď sa hodnota disperzie D približuje k jednej, hodnota relatívnej

frekvencie sa blíži k hodnote absolútnej frekvencie; 2. keď sa hodnota disperzie približuje k nule, hodnota relatívnej frekvencie sa vzdďaľuje od hodnoty absolútnej frekvencie smerom k nule.

3.2.1. Z piatich súborov, ktoré obsahujú po 50 000 foném, sme pre každú fonému vypočítali hodnoty disperzie (stĺpec G v tab. 8). Hodnoty disperzie (stĺpec E v tab. 8) sme zistili aj pre každú fonému 25 diel (po 10 000 foném), ktoré dohromady tvoria päť základných súborov. Porovnaním týchto hodnôt sme zistili, že hodnoty disperzie foném na základe menších súborov (25 diel po 10 000 foném) sú pri všetkých fonémach (s výnimkou foném *DZ*, *U*) podstatne vyššie ako hodnoty disperzie foném, ktoré boli vypočítané z hodnôt absolútnych frekvencií foném v piatich základných (väčších) súboroch. Rozptyl jednotlivých foném na menšie súbory je teda podstatne menší – fonémy sú v tomto prípade rozložené pravidelnejšie.

Hodnoty disperzie pre každý z hlavných súborov (vypočítané z hodnôt piatich diel, ktoré daný súbor vytvďarajú), uvedené v tab. 7, sú takisto priemerne vyššie ako jej hodnoty získané z piatich základných súborov. Dďa sa predpokladďať, že nepravidelnosť v rozložení foném v našom prípade pri väčších súboroch je spôsobená práve zlúčením menších súborov rovnakého štýlu. Hodnoty disperzie vypočítané na základe menších 25 diel sú skoro rovnaké ako hodnoty jednotlivých disperzií piatich základných súborov (po 50 000 foném) vypočítaných z hodnôt absolútnych frekvencií piatich diel každého tohto súboru, a teda na ich základe nemôžeme dané dielo typologicky zaradiť do niektorej štýlovej oblasti. Hodnoty disperzie vypočítané na základe našich základných súborov (po 50 000 foném), resp. zoradenie foném podľa týchto hodnôt disperzie, sú štýlovo príznakové, ale iba v prípade, keď analyzované súbory si analyzátor typologicky vopred sám vyčlení. Nižšie hodnoty disperzie zapríčiňil výber súborov rôznych štýlových oblastí, ale hodnoty disperzie nestačia na typologické začlenenenie diela do súboru.

3.2.2. V tab. 8 uvádzame hodnoty relatívnych frekvencií vypočítaných z piatich základných súborov po 50 000 foném (stĺpec H) a súboru, ktorý je zložený z 25 diel po 10 000 foném (stĺpec F), typologicky zadelených do piatich základných súborov. Usporiadanie foném podľa zostupných hodnôt relatívnych frekvencií zo stĺpcov F–H v tab. 8 (stĺpce 7–8 v tab. 9) je nielen skoro rovnaké, ale súhlasí aj s usporiadaním foném v stĺpci 6 tab. 9 podľa zostupných hodnôt absolútnych frekvencií foném celej slovenčiny (stĺpec A v tab. 8). Z toho vyplýva, že v slovenčine nemá význam štatisticky spracúvať väčší súbor foném, ako uvádzame v tejto práci, pretože usporiadanie foném podľa hodnôt absolútnej a relatívnej frekvencie je rovnaké, či ide o relatívnu frekvenciu vypočítanú z disperzie z malých alebo veľkých súborov.

3.3. Hodnoty entropie ako miery usporiadanosti/neusporiadanosti prvkov v danom systéme obsahuje stĺpec I v tab. 9. Jej hodnoty sa pohybujú v intervale $2,3 \pm 0,02$. Fonologický systém slovenčiny charakterizuje vysoký stupeň usporiadanosti. Zo 44 foném iba 6 foném pre svoju veľmi nízku absolútne frekvenciu v texte

мá nižšiu hodnotu entropie, teda menšiu usporiadanosť v texte. Ide o fonémy s hodnotou entropie: \acute{E} – 2,21; \acute{O} – 2,07; IU – 1,92; \acute{L} – 1,89; $D\acute{Z}$ – 1,86; \acute{R} – 1,59.

4. Fonologický systém slovenčiny predstavuje súbor prvkov, ktorých frekvenčné zaťaženie je v analyzovaných 25 dielach zadelených do 5 štýlových oblastí pomerne vyrovnané. Päť štýlovo rozdielných, aj keď rozsahovo zhodných súborov ovplyvnilo viditeľne mieru rozloženia foném. Rozdiely medzi rozptylom foném na 5 väčších a na 25 menších súborov spôsobili práve výber a začlenenie súborov podľa štýlov. Hodnoty disperzie, ktoré poukazujú na mieru rozloženia, nemajú vplyv na typologické rozloženie foném, hoci sú typologickým výberom ovplyvnené. Rovnako hodnoty relatívnej frekvencie ukazujú, že je výhodnejšie pracovať s určitým množstvom menších, štýlovo rozdielných súborov ako so súbormi s veľkým počtom prvkov. Fonologický systém slovenčiny je vysoko usporiadaný, aj keď hodnoty entropie ovplyvňuje frekvenčné zaťaženie foném.

*Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava, Nálepkova 26*

Bibliografia

- BOSÁK, J.: Frequency of Phonemes and Letters in Slovak and Numeral Expression of Some Phonemic Relations. *Jazykovedný časopis*, 16, 1965, s. 120–135.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: An Attempts at a Calculus of Distribution of the Phonological System of Slovak. *Prague Studies in Mathematical Linguistics*, 1, 1966, s. 51–63.
- HORECKÝ, J.: Úvod do matematickej jazykovedy. [Skriptum.] Bratislava, Rektorát UK 1969. 92 s.
- MISTRÍK, J.: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969. 728 s.
- SABOL, J.: Frekvencia hlások v jazyku súčasnej slovenskej poézie. *Jazykovedný časopis*, 17, 1966, s. 13–25.
- PAULINY, E.: Fonológia slovenčiny. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 126 s.
- PERILLO, A. S. – MANECA, C.: Cenni di grafo- fonostatistica dell'Italiano. *Revue roumaine de linguistique*, 1, 1977, s. 81–95.

КОЛИЧЕСТВЕННАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ФОНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ СОВРЕМЕННОГО СЛОВАЦКОГО ЯЗЫКА

Резюме

Используя статистический метод, автор исследует частотную нагрузку 44 фонем словацкого литературного языка. Анализируемый набор состоит из 250 000 фонем (пять наборов по 50 000 фонем из отдельных областей стиля – драматическое творчество, поэзия, проза, публицистика, научный стиль); частотные величины приведены в таблицах 1–9. Результаты показывают, что отдельное анализируемое произведение нельзя типологически отнести к определенной стилевой сфере по данным дисперсии, потому что дисперсия, вычисленная на основе малых, а также на основе пяти больших наборов (по 50 000 фонем) почти одинакова. Согласно величинам энтропии фонологическую систему словацкого языка характеризует высокая степень порядка (за исключением редко встречающихся фонем \acute{e} , \acute{o} , iu , l , $d\acute{z}$, \acute{r}). Расположения фонем согласно величинам абсолютной и относительной частоты одинаковы в малых и также больших совокупностях.

O JAZYKOVOM VÝVINE NA SLOVENSKO-POLSKOM POHRANIČÍ

ANTON HABOVŠTIAK

V hraniciach niekdajšej Oravskej stolice sa v priebehu histórie ustálili dve základné nárečové skupiny, a to 1. stredoslovenské nárečia a 2. goralské nárečia, ktoré sa najmä v poľskej jazykovednej literatúre hodnotili ako dialekty poľského pôvodu. V tejto goralskej, resp. slovensko-poľskej rečovej oblasti utvára sa už od vzniku Československej republiky osobitný jazykový stav, ktorý je výsledkom novodobého vývinového procesu, intenzívne prebiehajúceho najmä po druhej svetovej vojne. Na tento stav chceme poukázať aj v našom príspevku.

Do skupiny poľských goralských nárečí v niekdajšej Oravskej stolici patrí reč obyvateľov viacerých obcí na území ČSSR (Oravská Lesná, Zákamenné, Novof, Mutné, Veselé, Sihelné, Rabča, Rabčice, Hladovka, Suchá Hora) i na území Poľska (od r. 1920; ide o obce Bukovina, Podsklie, Harkabuz, Chyžné, Jablonka, Dolná a Vyšná Lipnica, Oravka, Pekelník, Podvík, Sarna, Dolná a Horná Zubrica). V našom príspevku sa dotýkame iba jazykového stavu, ktorý sa utvára v obciach na území ČSSR.

Goralské nárečia sa zreteľne odlišujú od stavu v susedných stredoslovenských nárečiach. Táto odlišnosť však nie je rovnaká vo všetkých jazykových plánoch. Najväčšie rozdiely sú v hláskoslovnom systéme, a to vo vokalizme. V morfológii a v tvorení slov sú už menšie rozdiely a najmenšie rozdiely sa zistili v lexikálnom pláne a v syntaxi. V hláskoslovnom systéme goralských nárečí sa zistili zvláštnosti, ktoré sa nevyskytujú v slovenčine, ale ktoré sú charakteristické pre poľské nárečia. Je to napr. hláska *ú* v otvorených i zatvorených slabikách (výslovnosť typu *vúz, súl, gúra*) alebo *á* (výslovnosť *mám, volás, uobrázek*). Pre goralské nárečia je príznačná aj výslovnosť *y* v slovách ako *ryba, mlyn, pytač* i v prípadoch ako *pūolyfka* (polievka), *palyc* (=palec), *mocydlo*. Na rozdiel od iných slovenských nárečí v týchto goralských nárečiach sa vyskytujú aj tzv. nosové samohlásky. Ich výslovnosť nie je však všade rovnaká a nezhoduje sa so stavom v poľštine. V goralských nárečiach *ich* možno charakterizovať skôr ako spojenie vokál+nosová spoluhláska, t. j. výslovnosť *gūnšeñica* (=húsenica), *kūnsek* (=kúsok), *krynči še* (=krúti sa), *mīynso* i *mienso* (=mäso) a pod. Z konsonantizmu treba uviesť reflex hlásky *ř*: výslovnosť ako *krśák* (=kriak), *trśa* (=treba), *grźiva* (=hriva). V morfológii sú pre goralské nárečia príznačné (na rozdiel od stredoslovenských nárečí) jednotné tvary v lok. podst. mien mask., fem. i neutr. na *-ak* typu *o synak* (synoch), *slugak* (sluhoch), *na vozak* (vozoch), *na koňak* (koňoch), *f Košicak* (Košiciach), v *časak* (v časoch), ako aj tvary na *-ovie* ako *synovie, gazdovie, ouojcovie* (otcovia).

Rozdiely medzi goralskými a stredoslovenskými nárečiami v hláskosloví sú síce veľmi výrazné, ale stav v goralských nárečiach sa nezhoduje ani so stavom v susedných poľských nárečiach. Na podaktoré rozdiely medzi nimi poukázal napr. M. Karas (1965, s. 10) a francúzsky slavista É. De caux (1973), ktorý predpokladá vplyv slovenských nárečí na goralské nárečia pri viacerých hláskových javoch. V ostatnom čase venoval pozornosť tejto otázke aj F. Buffa (1976).

Jazykový stav na slovensko-poľskom pohraničí je pozoruhodný aj z toho hľadiska, že sa na rozhraní týchto jazykov neutvoril nijaký prechodný alebo miešaný typ nárečí a že si stredoslovenské i goralské nárečia zachovali svoju hláskovú i morfológickú štruktúru bez zreteľnejšieho pôsobenia jednej nárečovej skupiny na druhú.

Od vzniku prvej ČSR r. 1918 sa jazyková situácia v tejto oblasti začína meniť. Vo **všetkých obciach s goralským nárečím** sa začal šíriť slovenský spisovný jazyk. S ohľadom na dva rozličné systémy – i keď sú to systémy dvoch príbuzných jazykov – možno tu hovoriť o istom druhu bilingvizmu. Príčiny jeho vzniku sú viaceré. Na **prvom mieste** treba uviesť podstatné politické, hospodárske a kultúrne zmeny, ktoré veľmi progresívne zasiahli život obyvateľstva v tomto kraji. Osobitne dôležité bolo aj zavedenie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka vo všetkých školách, a tým zároveň aj zúženie komunikatívnej funkcie goralského nárečia na rodinné a úzko lokálne **prostredie** (Šrámek, 1978).* Hneď od začiatku týchto podstatných politicko-spoločenských zmien, teda od čias po prvej svetovej vojne bolo pozorovať jednoznačný **príklon** obyvateľstva v goralskej oblasti k vývinu v nových pomeroch. Goralské **nárečie** ostáva síce nedotknuté, naďalej si zachováva svoje hláskové a morfológické črty, ale sa nevyvíja. Komunikačnú funkciu v **každodennom spoločenskom styku** začína postupne preberať spisovná slovenčina. V **akom rozsahu** prenikal slovenský spisovný jazyk medzi obyvateľov tejto goralskej oblasti v rokoch medzi dvoma vojnami, nemôžeme bližšie určiť pre nedostatok jazykových záznamov z týchto čias.

V rokoch po druhej svetovej vojne sa však jazyková situácia natoľko stabilizovala, že ju možno charakterizovať už jednoznačnejšie. Pri nárečových výskumoch v ostatných desaťročiach (najmä pri výskumoch pre *Atlas slovenského jazyka*) sme si všimli nielen charakteristické znaky goralských nárečí, ktoré si až do **dnešných čias** zachovali svoju podobu, ale aj jazykové prejavy v školskom, mimoškolskom, úradnom a spoločenskom styku. Všimli sme si teda prejavy v **situáciách, v ktorých** sa hovoriaci usiloval používať ako dorozumievací prostriedok spisovnú slovenčinu.

Jazykový stav sa zatiaľ neustálil rovnako vo všetkých vrstvách obyvateľstva: príslušníci jednotlivých vrstiev v každodennom styku používajú popri goralskom **dialekte** aj slovenský jazyk, a to tak v písaných, ako aj v hovorených prejavoch. Pravda, stupeň ovládania spisovného jazyka nie je všade rovnaký. U príslušníkov mladšej a strednej generácie sme zistili, že všetci ovládajú okrem goralského nárečia aj spisovný jazyk, ktorý čoraz viac používajú v každodennom styku. Ale aj

*Pri koncipovaní príspevku som mal k dispozícii rukopis, za ktorý autorovi aj na tomto mieste srdečne ďakujem.

u príslušníkov staršej generácie sme si všimli, že v istých situáciách bez väčších ťažkostí uprednostňujú spisovnú slovenčinu.

Súčasný jazykový stav chceme ilustrovať aspoň na niekoľkých záznamoch, ktoré sme získali pri ostatných našich výskumoch na jeseň r. 1977. Pri tomto výskume sme si všimli, že rozprávači narodení v niektorých z goralských obcí hovoria nielen goralským dialektom, ale bez akýchkoľvek ťažkostí vedia používať aj hovorovú podobu spisovnej slovenčiny. Na ilustráciu uvedieme prejav robotníčky, nar. 1941 v Oravskej Lesnej, ktorá pracuje v Nižnej nad Oravou (závod Tesla). Rozprávačka v goralskom nárečí takto hovorí o nešťastí svojho otca pri práci:

Uočeť chodzil pilič jako tam po dŭmak, tak co to zarobil. Doma bylo pienč džeči, no ta trša bylo na ny... na chleb i vŭobleč. No chodžil pilič a naráz prši pileňu mu šicke trši palce vŭotpililo. Byl v nemocňicy dlugo, no ale še mu to pŭotym piekňe zagŭojilo. Teraz jako kebi nič. V Námestovie byl v nemocňicy, tam mu to vŭošetršili, zavionzali. Na cinkulárže, co še drževo pili, še mu to stalo.

Tá istá rozprávačka hovorí celkom plynule aj v spisovnej slovenčine, t. j. tak, „ako sa naučila v škole“. Pri prejave prechádza voľne z jedného jazykového útvaru do druhého, ale podľa jej konštatovania „po slovensky“ sa už vyjadruje ľahšie. Po rozprávaní o svojom otcovi v goralskom nárečí takto charakterizuje v spisovnom jazyku súčasné pomery:

Vravelo sa ždici, ako je Orava chudobna, ale ozaj ten ľud, keď sa to tak zobere tak ňeňi rozdelu – dolňáki a horňáki šetko jedno. Moji rodiča boli z Lesnej, ale bivaju f Pezinku, no aj bratia, sestri. Ja som tu sama zo surodencou. No ešte mi sa tu mame lepše na tej Orave jako oňi. No veď maju to vino, ale? No! Ňešla bi som tam bivať na dolňaky vobec...

V uvedenom prejave informátorka – tak ako aj iní príslušníci goralského nárečia – nepoužíva dlhé samohlásky. Jednotlivo a nedôsledne vyslovuje aj dvojhlásky.

V reči informátora nar. 1930 v Rabči (zamestnanec MNV) sa s výslovnosťou dvojhlások stretávame už v širšom rozsahu, ale predsa ich nevyslovuje dôsledne. O svojich mládeneckých rokoch nám rozprával takto:

Keť som chodieval jako mláďeňec, išli zme z harmoňikov, posedali zme f krčme, počuvali zme, čo sa rosprava, do osmej, do deviatej, dokaľ bolo otvorene a potom hibaj na parački. Tam to bolo skoro do jedenastej, zahralo sa na harmonike. A dvaja, traja zme zatancovali, taku „šmikanú“ zme si dali. To sa tancovalo v jednu stranu a zas na druhu, tak sa tancovalo. A parački, jak sa doparalo, to posedelo sa aj do polnoci. Ďievčata nas čakali uš, chodili, vibehovali, mladenci im chodili po rozume. No Ďievki ako Ďievki...

Stupeň ovládania spisovného jazyka je pozoruhodný aj u príslušníkov staršej generácie. Informátor nar. 1899 v Zakamennom, ktorý navštevoval ešte maďarské školy, takto podáva zážitky z prvej vojny:

Ja bojoval na Pijave. No narukoval som sedemnaťom roku jako osemnázročni do Trenčína a s Trenčína som išiel po zakladnom vícviku do Talijanska a dostal sa tam

akurat po tom utoku, čo Talijaňi prevedli ces Pijavu. A to tam bolo šecko prezradene, bo Rakušaňa robili obrofski utok, že spravia ofenziju na Talijanov a to bolo prezradene. To som sa len potom dozvedel, jako to bolo. Talijaňi sa stáhli a fpredu nechali len určite vojsko a mi zme dvacať štiri hodín bili z del na desaťkilometrovi front a ti operovali ale zďalša. No a zme sa preplavili ces tu Pijavu a boli zme prekvapeni, keť tam nebolo žadneho vojaka, šetko rozbili a vojaci ňeboľi pobiti, prišli zme ďalej a dostali zme silni odpor. O dva lebo tri dni boli zme nuteni sa vratit' spatki. Asi za tíždeň zasa zme bolí nasadeni. Potom sa už vojna skončila. Tam na Pijave.

Ten istý informátor hovorí plynule aj goralským nárečím, ktoré používa doma v každodennom styku.

Rozprávačka nar. 1925 v Oravskej Polhore charakterizuje jarné práce s využitím slovnej zásoby známej v hornooravských nárečiach, ale aj s použitím prvkov príznačných pre odborný štýl (napr. slová zemiaky, na Orave švábka alebo repa, predkličenie, sadba zemiakov):

Na poľnohospodarstve sa to robi, ako sa aj robievalo pretim. Z jara sa do domacnosti nosili zemiaki, predjarne zamiaki zvikli nosit' ľudia do kuchiňe na pretkličenie. A keť zemiaki pokličili po ostatkach, po fašiangach, po troche krajali zemiaki, skrajovali vrški, skratka tie pučki a to sa otkladalo. Hovorili tomu ritovi a vrški sa pripravovali na sadbu zamiakov. No a na jar začal sa vivážat' hnoj, kto si v zime ňevivozil. A už sa začalo z oraňim, siate. To šlo dakedi pomali tie jarne prace tím drevenim pluhom. Potom boli železne pluhi. Do Urbana už každi mal mat skončene prace, bo „po Urbaňe ňesej, paňe!“ Stare příslovie... Zatim bola pauza, chvíľa bolo prekopovaňie zemiakov, sekali brazdi a keť sa prekopali, nastalo braňeňie zemiakov, pobraňilo sa, po orauski škruodlit'.

V mnohých prípadoch je stupeň ovládania spisovného jazyka pomerne veľmi dobrý. Rozprávač nar. 1936 v Oravskej Lesnej, zamestnaním montér na štátnom majetku v Novom Ústí, nemá vyššie vzdelanie, iba ľudové školy. Jeho prejav má však charakter odborného štýlu, najmä používaním slov z terminologickej oblasti:

Ja opravujem traktori v dieľňi, hej. Opravujú sa traktori sice aj teras, ale už pri tej špecializaciji Trstena šetko prebrala. Opravuju tam samozberace vozi, nákladne auta, čo ma drustvo, jake ešte su na rađe. Samozberace vozi, nakladne vozi, aj rozmetadlá maštalneho hnoja a take... Keť je momentalna porucha, čo je blisko, príde tu, keť ten stroj nachadza sa v okoli bliššom, keť sa pokazi.

Poruchovosti su veľke na tich samozberačoch na zberacom zaraďeni. Kazia sa, ale mňe sa zda, že ľudia ich kazia, neprispuosobuju hrubemu riatku. Ríchló sa ide a ten stroj je pretažení. Ja som sa ňeučil, jediňe pri roboťe som sa naučil opravavstvu.

Človek sa viuči, keť kce. Najsamprv sa treba viučit' šoferstvu. S každim strojom treba vedet' chodit', ja som na vetreske chodil. Teraz ňie je tak ako kedisi, teraz je mechaňikom každi mlači človek. Na drustve si už daju skorej radi, vedia si šetko sami opravit'. Už ňemate take poruchovosti.

Pri ostatnom výskume v r. 1977 i pri predchádzajúcich výskumných cestách sme získali značné množstvo materiálu. Na základe týchto výskumov sa pokúsime aspoň stručne charakterizovať stav, ktorý sa vyvinul v tejto oblasti.

Výskum ukázal, že vo všetkých obciach s goralským nárečím na území našej republiky vznikol **bilingvismus**: popri rodnom goralskom nárečí miestni obyvatelia používajú už aj nový útvar, ktorý sa utvoril najmä na základe znalosti spisovnej slovenčiny. Pre tento útvar je už príznačný vokalicový i konsonantický systém celkom zhodný so stavom v spisovnom jazyku. Vo výslovnosti sa rozprávači dôsledne vyhýbali všetkým zvláštnostiam charakteristickým pre goralské nárečie, napr. výslovnosť samohlások *á, ú, y*. Takmer dôsledne sa vyslovujú v spisovnej podobe aj spoluhlásky (napr. mäkké spoluhlásky a sykavky).

Odchýlky od stavu v spisovnej slovenčine sme zistili iba vo výslovnosti dlhých samohlások a spoluhlások (*í, ě*). Pre všetky obce je príznačný nedostatok kvantity, častý prízvuk na predposlednej slabike i nedôsledné vyslovovanie dvojhlások. Ale stav nebol rovnaký u všetkých informátorov. Tak napr. rozprávačka z Oravskej Polhory vo svojom prejave použila dvojhlásky v spisovnom rozsahu, ale v reči rozprávačky z Oravskej Lesnej sme zistili kolísanie. V jej reči sme zaznačili znenie ako *bratĕa*, ale aj *rodĕča, dolĕňáki* (=dolniaky) a znenia *ĕeĕi rozĕdelu, zobere, ale viem*.

Vplyv goralských nárečí na hovorovú podobu slovenčiny je iba minimálny. S istými odchýlkami sme sa stretli len v jednotlivých prípadoch. Napr. rozprávačka z Oravskej Polhory používala tvary na *-ach* ako v goralských nárečiach (*po ostatkach, po fašiangach*, namiesto *po ostatkoch, po fašiangoch*). Aj rozlišovanie rodu v tvaroch minulého času na *-li* je vplyv goralských nárečí, napr. vo vete: *Dievčatá nas čakali uš, chodĕli, vibehovali...*“, ale „*mládenci im chodĕli po rozumĕ*.“

Odchýlky od stavu v spisovnom jazyku sa pri tomto novovznikajúcom útvare dotýkajú iba jednotlivých zvláštností, t. j. nevzťahujú sa na celý hláskový a tvaroslovný systém. Dôležité je zistenie, že hovorová podoba spisovnej slovenčiny sa neutvára na báze susedných stredoslovenských nárečí, ale na podklade spisovného jazyka. Túto podobu si osvojili obyvatelia s goralským nárečím najmä prostredníctvom školy. Je tu teda vedomá tendencia ovládať spisovnú slovenčinu a s ňou aj snaha osvojiť si spisovnú slovnú zásobu (i všetky termíny, ktoré súvisia so životom v našom spoločenskom zriadení). Veľmi zreteľne to vidieť aj v rozprávaní montéra zo štátneho majetku v Novom Ústí, ktorý používa v reči technickú terminológiu v takej podobe, v akej doteraz nebola známa v domácich nárečiach. V jeho prejave sa vyskytujú slová ako *samozberacie vozi, rozmetadlá maštalného hnoja, poruchovosť, opravárstvo* a cudzie slová ako *špecializácia, momentálna porucha* a i.

S novými slovami, ktoré súvisia so súčasným hospodársko-spoločenským životom, stretávame sa dnes v prejavoch všetkých vrstiev. Podstatná časť slovnej zásoby má však korene v domácom, t. j. goralskom nárečí. Pri výskumoch sme viackrát zistili, že sa ich slovná zásoba, najmä však syntaktická stavba nediferencuje v takom rozsahu

ako hláskoslovie a tvaroslovie. Tento stav je podmienený napokon aj historicky: z lexikálneho hľadiska sa goralské nárečia ešte v čase pred prvou svetovou vojnou skôr zhodovali so stavom v slovenčine ako v susedných poľských nárečiach. Ani v syntaktickom pláne neboli medzi goralskými a stredoslovenskými nárečiami podstatnejšie rozdiely.

Príslušníci obcí s goralským nárečím si spisovný jazyk osvojujú v škole i prostredníctvom masových komunikačných prostriedkov a napokon aj každodenným stykom s ľuďmi z iných slovenských oblastí. Príklon k slovenčine nielen z roka na rok silnie, ale sa pokladá za celkom prirodzený. Goralské nárečie sa postupne obmedzuje iba na jazykovú komunikáciu v úzkom spoločenskom okruhu miestnych ľudí. S tým súvisí aj skutočnosť, že sa na báze tohto nárečia ďalej nerozvíjala nová slovná zásoba (i terminológia) potrebná v nových hospodársko-spoločenských pomeroch. Preto dnes goralské nárečie plní svoju spoločensko-komunikatívnu funkciu v postupne sa zužujúcom rozsahu. V spoločenskom styku, a to v širších reláciách, ako je okruh goralského nárečia, uplatňuje sa tu už hovorová podoba slovenčiny. Túto formu možno hodnotiť ako špecifický útvar slovenského jazyka, pre ktorý sú už charakteristické znaky súvisiace s celonárodnou a celospoločenskou platnosťou jazyka.

A predsa u jednotlivých príslušníkov goralských nárečí sa prejavuje aj štýlová diferenciácia, a to v nerovnakom a nerovnomernom využití terminológie, ktorá sa vzťahuje na súčasný hospodársko-spoločenský život. Na členitosť nárečia pôsobia však v širšom rozsahu ako v minulosti sociálne zretele (Šrámek, 1978), a to najmä príslušnosť k istému zamestnaniu. Táto štýlová diferenciácia sa veľmi výrazne prejavuje napr. pri porovnávaní jazykových prejavov tých ľudí, ktorí pracujú v oblasti poľnohospodárstva, priemyslu alebo aj administratívy.

Napokon možno ešte konštatovať, že pre goralské nárečia bola príznačná geografická členitosť. Terajšia hovorová podoba spisovnej slovenčiny sa zo zemepisného hľadiska nečlení, ale uplatňuje sa diferenciácia vyplývajúca zo sociálnych faktorov.

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV

Bratislava, Nálepková 26

Bibliografia

BUFFA, F.: O vzájomných slovensko-poľských jazykových vplyvoch. In: *Studia Academica Slovaca* 5. Prednášky 12. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1976, s. 33–48.

DECAUX, É.: Le prétendu archaïsme du Podhale et le mazourisme en Petite-Pologne. VII Miedzynarodowy Kongres Slawistów. [Referaty.] Warszawa 1973, s. 137–139.

HORECKÝ, J.: Východiská k teórii spisovného jazyka. *Kultúra slova*, 10, 1976, s. 289–294.

KARAŠ, M.: *Polskie dialekty Orawy*. I. Fonologia i fonetyka. Kraków 1965.

RUŽIČKA, J.: *Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975. 68 s.

ŠRÁMEK, R.: *K poválečnému vývoji lašských nářečí*. [Rukopis.] Brno 1978.

О РАЗВИТИИ ЯЗЫКА В ПОГРАНИЧНОЙ СЛОВАЦКО-ПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ

Резюме

В статье показаны результаты исследования языковой ситуации в так называемой горальной словацко-польской языковой области, находящейся на территории северной Словакии в северной части Оравы. С пор возникновения первой Чехословацкой республики (в 1918 г.) языковая ситуация в этой области постепенно изменяется. Во всех селах с горальским населением начинается распространять словацкий язык, хотя говорящие продолжают пользоваться и своим горальским диалектом. Но исследования после второй мировой войны свидетельствуют о том, что на этой территории возник билингвизм. Жители пользуются не только своим родным диалектом, а тоже словацким языком. Население в горальной области усваивает словацкий язык в школах и через средства массовой информации и даже в коммуникации с населением из словацких областей.

TOPONYMUM A ONYMICKÁ SITUÁCIA

MILAN MAJTÁN

Vznik a fungovanie toponyma sú dialekticky späté stránky jeho existencie. Predmetom toponomastických výskumov nemôže byť preto iba etymologický výklad, rekonštrukcia motivácie pôvodných lexikálnych významov, resp. lexikálno-sémantickej, štruktúrnotypologickej, paradigmatickej a pod. stránky názvov. **Rovnakú pozornosť** treba venovať aj fungovaniu toponymie v súčasnej spoločnosti, t. j. **životu názvov pri jazykovej komunikácii** (v reči), ich používaniu a využívaniu pri spoločensky podmienenej **identifikácii geografických objektov**.

Komunikácia sa uskutočňuje v rozličných komunikatívnych sférach určených špecifickými komunikatívnymi črtami. Keď hovoríme o fungovaní vlastného mena v spoločnosti, máme na mysli jeho fungovanie v istej jazykovej situácii, ktorú podľa **A. Jedličku** (1974, s. 35) tvoria koexistujúce jazykové útvary a **formy fungujúce** v danom spoločenstve a vzájomné vzťahy medzi nimi.

Propriálnu (onymickú) platnosť toponyma, t. j. hodnotu toponyma pri jeho **fungovaní** v spoločnosti (obsah toponyma) rozčleňujeme na tieto zložky: 1. spoločensky podmienená identifikácia objektu názvom, 2. druhové zaradenie v príslušnej triede objektov a názvov, 3. lokalizácia objektu v teréne, 4. okruh spoločenskej a geografickej pôsobnosti (komunikatívnej platnosti) názvu, 5. **štandardizovanosť** názvu, 6. expresívnosť názvu (Majtán, 1976, s. 34–35).

Takémuto vymedzeniu funkčnej hodnoty toponyma je blízke chápanie toponymického významu u **A. V. Superanskej** (1973, s. 320, 322). Toponymický význam (sémantika toponyma) sa skladá podľa Superanskej z informácie, ktorú toponymum obsahuje, z jazykových i špecificky onomastických funkcií a zo štylistickej a estetickej hodnoty toponyma.

Moderná onomastika oproti tradičnému čisto jazykovednému rozboru zdôrazňuje komplexnú analýzu onymických javov. V ostatnom čase to **V. Blanár** (1978, s. 9) formuloval tak, že komplexná analýza vlastných mien smeruje od pomenúvania reálií k odrazu okolností pomenúvania v designácii vlastného mena a k **spôsobu** jazykového stvárnenia onymického obsahu. Vlastné meno sa chápe v onymickom kontexte ako prvok istej onymickej sústavy.

Pri komplexnom onomastickom výklade teda nestačí vychádzať iba z konkrétneho vlastného mena, z jeho jazykovej podoby, treba mať na zreteli aj okolnosti pomenúvania a celú sústavu názvov daného okruhu objektov, to značí miesto konkrétneho názvu v sústave, ale treba poznať aj pomenúvanie daného objektu

vcelku, všetky jeho doložené a známe názvy a varianty názvov, to značí miesto konkrétneho názvu v súbore názvov toho objektu a ich variantov.

Popri onymickom kontexte treba pri komplexnej onomastickej analýze zhodnotiť aj onymickú situáciu. Vychádzajúc z Jedličkovej definície jazykovej situácie, môžeme definovať pojem onymická situácia. Rozlišujeme pritom pojmy všeobecná onymická situácia a konkrétna onymická situácia.

Všeobecnú onymickú situáciu predstavuje v priestore a čase existujúca koexistencia foriem, variantov vlastného mena alebo viacerých vlastných mien pri pomenovaní jedného denotátu v rozličných komunikačných sférach. Konkrétnu onymickú situáciu predstavujú vlastné meno (variant) a komunikačná sféra, okolnosti, v ktorých sa používa.

Napr. mesto *Hlohovec* na západnom Slovensku má starobylý názov *Glogovec* (*glog-ovъcъ*) doložený od r. 1113. Doložená podoba *Golgóc*, *Golguz*, *Golgoc* je pomadařčená forma slovenského názvu hradu a podhradskej obce. V 14. stor. vznikla v tesnej blízkosti starej osady *Hlohovec* osada *Nový Hlohovec* (1369 *Ogalgoch*, *Wygalgoch*; *Ógalgóc*=Starý Hlohovec, *Újgalgóc*=Nový Hlohovec), mestečko s prisťahovaným nemeckým obyvateľstvom, ktoré sa začalo nazývať po nem. *Freistadt*; obidve mestečká pred 18. stor. splynuli, pričom v nich prevládlo slovenské obyvateľstvo. V slovenskom prostredí sa vžil pre mesto z nemčiny prevzatý a adaptovaný názov *Frašťák* (*Freistadt*), ale úradným názvom do r. 1918 bol *Galgóc*, pomadařčená podoba pôvodného slovenského názvu *Glogovec*. Po vzniku Československej republiky sa stala úradným názvom slovenská podoba *Hlohovec*. Neúradná podoba *Frašťák* žije dodnes. V 18. stor. existovali paralelne podoby slov. *Frašťák*, nem. *Freistadt*, maď. *Galgóc*, lat.-gréč. *Eleutheropolis* (=slobodné, oslobodené mesto). Pôvodný slovenský názov *Hlohovec* sa odráža už v zápise z r. 1113 (*Golgóc*<*Glogovec*), ale obnovený bol až po r. 1918, lebo po stáročia sa namiesto neho (alebo popri ňom) používal z nemčiny prevzatý a do slovenčiny adaptovaný názov *Frašťák*. Každý z uvedených piatich názvov (*Hlohovec*, *Galgóc*, *Freistadt*, *Frašťák*, *Eleutheropolis*) mal a má v sústave slovenských osadných názvov iné miesto a používal sa odlišne v konkrétnej onymickej situácii. Všeobecnú onymickú situáciu charakterizuje existencia všetkých názvov a variantov vo vývine pomenovania osady (mesta) Hlohovec od založenia dodnes, existencia v minulosti všetkých piatich názvov popri sebe, dnes aspoň dvoch z nich (*Hlohovec*, *Frašťák*) v rozličných sférach komunikácie.

Na onymickú situáciu pri osobných menách poukázal W. Miodunka (1976, s. 46–47), keď rozličné pomenovania tej istej osoby v rozličných okolnostiach označil ako „jav pripomínajúci synonymiu“. Z hodnotenia onymickej situácie vychádza aj Blanárova koncepcia modelovania obsahovej stránky osobných mien (Blanár, 1975).

Osobitosti pri hodnotení onymickej situácie v antroponymii a toponymii sú predovšetkým výsledkom špecifickej povahy a špecifických znakov (onymických

príznakov) jednotlivých tried vlastných mien. Človek ako objekt pomenúvania má v porovnaní s geografickým objektom relatívne iba veľmi krátku životnosť, hoci aj charakter geografických objektov a spôsob ich spätosti s ľudskou spoločnosťou sa pôsobením človeka často menia.

Viacnázvovosť (nazývaná niekedy aj onymickou synonymiou) a variantnosť názvov sú javy vychádzajúce z onymickej situácie, z hodnotenia onymických javov a faktorov, smerujúceho od denotátu k jeho pomenovaniu (pomenovaniám). Viacnázvovosťou rozumieme existenciu lexikálne, slovotvorne, paradigmaticky a gramatickým číslom odlišených názvov toho istého objektu, variantnosť vidíme v hláskovo a prípadne aj graficky odlišených podobách názvu.

Viacnázvovosť a variantnosť možno sledovať pri vyhodnocovaní všeobecnej onymickej situácie, a to zvyčajne na rovine starší názov – novší názov, všeobecne – individuálne používaný názov, nárečová – spisovná podoba názvu, neštandardizovaná – štandardizovaná (úradná) podoba názvu, neutrálny – expresívny názov, pôvodný – do iného jazyka substituovaný (adaptovaný) názov a pod. Naopak v konkrétnej onymickej situácii ani tzv. mnohodesignátové vlastné mená nie sú vlastne mnohodesignátové, majú vždy iba jeden konkrétny designát (Miodunka, 1976, s. 59).

Komplexná onomastická analýza má teda postupovať 1. od vlastného mena k denotátu, 2. od konkrétneho vlastného mena k príslušnej triede proprií, 3. aj od denotátu ako objektu pomenúvania k jeho pomenovaniám vlastným menom (vlastnými menami). Má mať na zreteli aj onymický kontext vlastného mena, t. j. začlenenie vlastného mena v príslušnej časti onymickej sústavy, ale aj onymickú situáciu, t. j. všetky vlastné mená (a varianty mien), ktorými bol a je nazývaný denotát v rozličných okolnostiach.

*Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava, Nálepková 26*

Bibliografia

- BLANÁR, V.: Výskum designatívnej stránky živých osobných mien. *Slavica Slovaca*, 10, 1975, s. 20–37.
- BLANÁR, V.: Predmet i metody onomastiki. *Slavia*, 47, 1978, s. 5–13.
- JEDLIČKA, A.: Spisovný jazyk v súčasnej komunikácii. Praha, Universita Karlova 1974. 227 s.
- MAJTÁN, M.: Mimojazyková stránka toponyma. In: VI. slovenská onomastická konferencia (Nitra 4.–6. apríla 1974). Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 31–37.
- MIODUNKA, W.: Znaczenie nazw własnych w świetle analizy grup nominalnych współczesnej polszczyzny mówionej. *Onomastica*, 21, 1976, s. 41–64.
- SUPERANSKAJA, A. V.: Obščaja teorija imeni sobstvennogo. Moskva, Nauka 1973. 365 s.

• ТОПОНИМ И ОНИМИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ

Резюме

Автор считает, что комплексный ономастический анализ должен идти в направлении 1. от собственного имени к денотату, 2. от конкретного собственного имени к соответствующему классу собственных имен, т. е. к системе, 3. также от денотата как объекта наименования к его наименованиям собственным именем (собственными именами). При этом анализе необходимо иметь в виду и онимический контекст, т. е. место собственного имени в соответствующей системе, а также и онимическую ситуацию, т. е. все собственные имена и варианты собственных имен, при помощи которых называли и называют денотат в разных обстоятельствах.

Исходя из дефиниции языковой ситуации А. Едлички, автор определяет понятие «онимическая ситуация» и различает понятия «общая онимическая ситуация» и «конкретная онимическая ситуация».

Общая онимическая ситуация представляет собою существующее в пространстве и времени сосуществование отдельных форм, вариантов собственного имени или нескольких собственных имен, обозначающих один денотат в разных сферах коммуникации. Конкретную онимическую ситуацию представляют собственное имя и сфера коммуникации, обстоятельства, в которых оно употребляется.

DISKUSIE

PRIMKÝNANIE AKO SPÔSOB REALIZÁCIE SYNTAGMATICKÉHO VZŤAHU

JÁN KAČALA

Pojem a termín primkýnanie je v našej gramatickej literatúre veľmi častý a bežný je aj v školských gramatikách, ale jeho pojmová náplň, resp. jeho chápanie v gramatickej teórii a praxi nie je jednotné. Primkýnanie sa zvyčajne pokladá za spôsob (príp. prostriedok) realizácie syntagmatického vzťahu medzi členmi syntagmy, a tak sa preberá popri dvoch najbežnejších spôsoboch realizácie syntagmatického vzťahu, t. j. popri zhode a väzbe. No kým chápanie a výklad týchto dvoch spôsobov je pomerne jednotný, o primkýnaní to nemožno povedať. Termín primkýnanie sa totiž v našej gramatickej literatúre používa jednak v širšom význame a jednak v užšom význame. V širšom význame sa ním rozumie popri realizácii syntagmatického vzťahu medzi členmi syntagmy ich pevným vzájomným postavením, resp. polohou aj nulová formálna realizácia syntagmatického vzťahu, o akú ide pri vzťahu slovesa a príslovkového určenia v adverbálnej syntagme. V užšom význame sa primkýnaním rozumie iba spôsob realizácie syntagmatického vzťahu pevným vzájomným postavením nadradeného a podradeného člena syntagmy, aký máme napr. v spojeniach *nezvyčajne pestrý, veľmi veselo, mrcha kôň, fajn chlapec, vôľa žiť, cesta lesom, dom vzadu*. Zo širšieho chápania primkýnaní vychodilo, že sa jeho doména videla v slovesných syntagmách, kým z užšieho chápania vyplýva, že hlavné miesto primkýnaní je v substantívnych syntagmách, resp. v mennej skupine.

Ak sa v rámci spomínaného širšieho chápania zaraďujú do primkýnaní okrem realizácie syntagmatického vzťahu pevným postavením podradeného a nadradeného člena syntagmy aj prípady nulovej formálnej realizácie syntagmatického vzťahu, akú máme pred sebou pri spojení **rozmanitých druhov príslovkového určenia** so slovesom, je zjavné, že tu ide o nerovnaké, resp. nerovnorodé javy. Takéto chápanie primkýnaní je nepresné a treba ho opustiť; vecne odôvodnené je iba uvedené užšie chápanie (Kačala, 1976, s. 75). Nemožno totiž spájať dovedna prípady pozitívnej realizácie syntagmatického vzťahu pomocou slovosledu s prípadmi neexistencie, resp. nulovej formálnej realizácie syntagmatického vzťahu. Príslovkové určenie sa totiž vo vzťahu k slovesu (polohou) vôbec neprimkýna; vyjadruje rozličné vlastnosti a okolnosti deja, spája sa teda so slovesom výrazne na základe sémantického vzťahu a v slovoslede sa spravuje princípmi významovej výstavby vety. Adverbálna syntagma typu príslovkové určenie + sloveso je vybudovaná na iných princípoch ako

povedzme atributívna syntagma typu zhodný prívlastok+substantívum alebo typu substantívum+nezhodný prívlastok. Najdôležitejší gramatický rozdiel medzi týmito syntagmami je ten, že kým v atributívnej syntagme je gramatický princíp prítomný v obsahovej aj formálnej zložke, v adverbiálnej syntagme je prítomný iba v obsahovej zložke. Preto pri adverbiálnej syntagme typu príslovkové určenie+sloveso hovoríme o nulovej formálnej realizácii syntagmatického vzťahu. Členy syntagmy sú však zreteľne spojené sémanticky a táto sémantická súvislosť je zjavná, aj keď sú tieto členy vo vete od seba **značne vzdialené**. Podobne jestvuje silná sémantická zviazanosť medzi slovesom a jeho objektom: aj členy tejto objektovej syntagmy sa vo vete „nájdu“, aj keď sú vo vete oddelené viacerými inými vetnými členmi (*pripravovali už od polovice roka na celom území štátu ozbrojené povstanie*), pravda, popri sémantickej spätosti slovesa a jeho objektu máme tu aj gramatické vyjadrenie syntagmatického vzťahu vo forme väzby. Aj pre slovosled výrazu s funkciou objektu prísudkového slovesa však platia ako prvoradá princípy významovej výstavby vety. Je to v súhlase s celkovou slovosledovou voľnosťou členov syntagmiem so slovesom v úlohe prísudku, resp. vetného základu.

Primkýnanie ako spôsob pozitívnej formálnej realizácie syntagmatického vzťahu treba podľa našej mienky vidieť v tých syntagmách, kde sa uplatňujú gramatické princípy slovosledu. To sú **predovšetkým syntagmy**, v ktorých je nadradeným členom substantívum, resp. syntagmy mennej skupiny. O primkýnanie ide všade tam, kde máme do činenia 1. s pevným vzájomným poradím podradeného a nadradeného člena syntagmy a 2. s relatívnou nerozpojiteľnosťou členov syntagmy (o relatívnej nerozpojiteľnosti nadradeného a podradeného člena syntagmy tu hovoríme preto, že pri podradenom člene môže ísť o ďalší alebo o druhostupňový prívlastok a ten môže byť oddelený od nadradeného substantíva bližším alebo prvostupňovým prívlastkom, vyjadreným najvlastnejším tvarom nezhodného prívlastku – genitívom; porov. syntagmy *práca v baniach – práca vyťahovalcov v baniach; umenie žiť – umenie človeka žiť; formulácia ako východisko – formulácia otázky ako východisko; takéto rozdelenie členov syntagmy bližším prívlastkom je možné len v istých syntagmách so substantívom ako nadradeným členom*).

Primkýnanie sa uplatňuje v týchto typoch syntagmiem: 1. *láska matky*, 2. *práca v bani*, 3. *cesta horou*, 4. *túžba po šťastí*, 5. *dvere číslo desať*, 6. *umenie ako tvorba*, 7. *vôľa pracovať*, 8. *miestnosť vľavo*, 9. *májový večer*, 10. *nanič obed*, 11. *veľa rokov*, 12. *veľmi pekný*, 13. *veľmi pekne*. Uvedené typy syntagmiem sa vymedzujú podľa týchto kritérií: a) ktorým slovným druhom sa vyjadruje nadradený člen, b) ktorým slovným druhom a akým tvarom sa vyjadruje podradený člen, c) miesto podradeného člena vo vzťahu k nadradenému v syntagme. V syntagmách 1–10 je nadradeným členom podstatné meno, syntagma 11 obsahuje takisto substantívum, ale to je formálne závislé od číslovky *veľa*, hoci je v syntagme sémanticky základné (možno tu hovoriť o recipročnej, t. j. vzájomne určovacej syntagme; k termínu pozri Ružička, 1959, s. 17), v syntagme 12 je nadradeným členom adjektívum a v syntagme 13

príslovka. Podradeným členom je v syntagmách 1–4 podstatné meno v rozličných typických bezpredložkových aj predložkových pádoch, v syntagme 5 spojenie všeobecného mena s číslovkou v pomenovacom nominatíve, v syntagme 6 zhodné substantívum uvedené spojkou *ako*, v syntagme 7 neurčitok, v syntagme 8 príslovka, v syntagme 9 zhodné adjektívum, v syntagme 10 neohybný výraz v postavení adjektíva, v syntagme 11 číslovka alebo zámeno, v syntagme 12 a 13 príslovka. Je prirodzené, že v niektorých z uvedených syntagiem sa ako konštituujujúci činiteľ v rozličnej miere uplatňuje aj sémantika použitých pomenovaní; z tohto hľadiska sú charakteristické najmä syntagmy 5, 7, 8 a 11.

Podradený člen syntagmy funguje v syntagmách 1–11 ako prívlastok nadradeného substantíva, v syntagmách 12 a 13 ako príslovkové určenie vyjadrujúce mieru nadradeného prídavného mena, resp. príslovky.

Pokiaľ ide o vzájomné poradie podradeného a nadradeného člena v uvedených syntagmách, ukazuje sa, že nadradený člen je na prvom mieste v syntagmách 1–8 a na druhom mieste v syntagmách 9–13. Z toho vidieť, že nemožno vysloviť všeobecnú zásadu, že podradený člen v syntagme, v ktorej sa uplatňuje primkýnanie, musí byť vždy na prvom, alebo na druhom mieste. Pripomíname tu konštatovanie J. Mistríka (1966, s. 63), že „juxtapozíciu alebo spolupatričnosť nemožno využívať ako ukazovateľa vetnočlenskej platnosti“. Vzájomné poradie podradeného a nadradeného člena treba v každom type syntagmy osobitne konštatovať, lebo v rozličných typoch syntagiem môže byť toto poradie rozdielne. Dôležitý teda nie je iba fakt tesného vzájomného postavenia, lež aj poradie v tomto postavení.

Z výpočtu syntagiem je zjavné, že primkýnanie ako formálny spôsob realizácie syntagmatického vzťahu sa používa jednak ako primárny prostriedok, t. j. samo (v syntagmách 1–3, 5, 8, 10, 12, 13) a jednak ako sekundárny prostriedok popri inom spôsobe realizácie syntagmatického vzťahu, konkrétne popri zhode a väzbe.

Popri zhode a zároveň s ňou sa primkýnanie vyskytuje predovšetkým v najbežnejšom type atributívnej syntagmy zhodné adjektívum+substantívum (typ *májový večer*). Prvoradá je tu prirodzene zhoda, ale existenciu primkýnania popri zhode možno konštatovať na pozadí nekongruentných syntagiem typu *nanič obed* a typu *veľmi pekný* a *veľmi pekne*, v ktorých sa uplatňuje iba primkýnanie, lebo podradený výraz nie je schopný vyjadrovať kategóriu zhody. O výskyte primkýnania popri prvotnej zhode možno hovoriť aj pri syntagmách typu *formulácia ako východisko* (bližší rozbor Kačala, 1971).

Popri väzbe a spolu s ňou sa primkýnanie ako formálny spôsob realizácie syntagmatického vzťahu uplatňuje predovšetkým v syntagme typu *túžba po šťastí*, v ktorej je predložkový výraz realizáciou väzby nadradeného podstatného mena (porov. väzbu príbuzného slovesa *túžiť po niečom*). Prívlastková syntagma tohto typu predstavuje tesné spojenie členov s pevným vzájomným poradím a možno ju rozpojiť iba bližším prívlastkom vyjadreným genitívom (porov. *rokovanie o odzbrojení* – *rokovanie delegátov o odzbrojení*). No sloveso *rokovať*, ktoré je východisko-

vým pomenovaním slovesného podstatného mena *rokovanie*, viaže sa s predložkovým výrazom *o odzbrojení* iba na základe väzby (nie aj pomocou primkýnania). Dokazuje to fakt, že medzi slovesom s funkciou prísudku a jeho väzobným výrazom v úlohe predmetu môžu vo vete stáť viaceré iné vetné členy (to, koľko ich môže pretínať prísudkové sloveso a jeho predmet, nezávisí ani tak od gramatickej stavby ako skôr od komunikatívnej únosnosti vety; porov. to na vete *Delegáti rokovali z bezpečnostných dôvodov ďaleko od hlavného mesta dlhé hodiny o vojenských otázkach*).

Výskyt primkýnania popri prvotnej väzbe možno konštatovať aj v syntagmách typu *vôľa pracovať a veľa rokov*.

Ako vidieť, spôsoby realizácie syntagmatického vzťahu sa môžu aj kumulovať; z toho hľadiska, že jednému vzťahu by mal v normálnom prípade zodpovedať jeden spôsob realizácie, možno v takých prípadoch hovoriť o redundancii na úrovni formálnej realizácie vzťahu. Ak pravda vezmeme do úvahy, že redundancia je bežná aj v iných zložkách jazykovej stavby (napr. pri tvorení slov alebo na morfológickej rovine jazykového systému), nebude sa nám zdať výnimočná ani pri spôsoboch realizácie syntagmatického vzťahu. Azda najviac môže prekvapiť konštatovanie primkýnania v najtypickejšej atributívnej syntagme typu *zhodné adjektívum + substantívum*, no fakt tesnej gramatickej a sémantickej spolupatričnosti a ustáleného poradia podradeného a nadradeného člena syntagmy je taký evidentný, že výskyt primkýnania ako sekundárneho, resp. pridruženého spôsobu realizácie syntagmatického vzťahu popri primárnej zhode nemusí vyvolávať pochybnosti. Metodicky je, pravdaže, dôležité, aby sme pri kumulácii viacerých prostriedkov odlišili primárny prostriedok od sekundárneho.

Ukazuje sa, že z hľadiska uplatňovania sa slovosledových princípov v slovenskej vete treba rozlišovať predovšetkým syntagmy, ktorých nadradeným členom je sloveso, a syntagmy, ktorých nadradeným členom je podstatné meno. V slovesných syntagmách sa uplatňuje významový princíp a z toho vyplýva slovosledová voľnosť členov syntagmy. V substantívnych syntagmách sa uplatňuje gramatický princíp a s tým súvisí väčšia slovosledová viazanosť členov syntagmy.

Z porovnania slovesných a substantívnych syntagiem je zjavné, že substantívne syntagmy sú gramaticky vypracovanejšie, obrazne by sme mohli povedať, že majú prísnejšiu gramatickú architektúru. Základom tejto ich štruktúry je nadradené substantívum, ktoré v porovnaní so slovesom vyznačuje silnejšia schopnosť pevne organizovať popri sebe rozličné typy zhodných, ale najmä nezhodných prívlastkov. Naproti tomu možnosti, ktoré utvára pre svoje okolie sloveso na základe intencie slovesného deja a ktoré predstavujú jeho intencné pole, sú síce tvarovo vypracované, ale slovosledovo nie pevné.

Z nášho výkladu vyplýva, že podstata primkýnania ako spôsobu realizácie syntagmatického vzťahu medzi členmi syntagmy ich pevným vzájomným postavením nie je v zhode so slovosledovou voľnosťou v slovesných syntagmách. Najvlastnejšou

sférou uplatňovania sa primkýnanie sú substantívne syntagmy. Primkýnanie sa v nich vyskytuje jednak samostatne a jednak popri zhode alebo väzbe ako sekundárny prostriedok.

*Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava, Nálepškova 26*

Bibliografia

- KAČALA, J.: Jeden typ prívlastku (Príspevok k rozhraničeniu prívlastku a dopínku). In: Jazykovedné štúdie XI. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 171–184.
- KAČALA, J.: Výskum slovenskej syntaxe v ostatnom desaťročí. In: Kapitoly o slovenčine. Red. J. Kačala. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 68–78.
- MISTRÍK, J.: Slovosled a vetosled v slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 280 s.
- RUŽIČKA, J.: Základné sporné otázky slovenskej skladby. In: Jazykovedné štúdie IV. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 7–34.

ПРИМЫКАНИЕ КАК СПОСОБ РЕАЛИЗАЦИИ СИНТАГМАТИЧЕСКОЙ СВЯЗИ

Резюме

Примыкание считается одним из положительных способов формальной (грамматической) реализации синтагматической связи. Это способ, при котором используется для реализации синтагматической связи порядок слов. О примыкании мы говорим тогда, когда 1. речь идет о твердом взаимном расположении определяющего и определяемого членов синтагмы и 2. об относительной неразделимости членов синтагмы. Из такого определения сущности примыкания вытекает, что последнее используется в синтагмах, определяющим членом которых является имя существительное, или же в синтагмах номинативной группы (сюда входят и некоторые синтагмы, определяющим членом которых является имя прилагательное, равно как и синтагмы, в которых определяющий член – наречие). Это значит, что примыкание характерно для тех синтагм, в которых упреждается грамматический принцип словоупорядка. В этих синтагмах примыкание встречается или же самостоятельно, или же наряду с согласованием или управлением как вторичное средство. В синтагмах же, где нет позитивного способа формальной реализации синтагматической связи (имеются в виду синтагмы типа глагол+обстоятельства разных видов) примыкания нет.

ZO SLOVENSKEJ AKCENTOLÓGIE

SLAVO ONDREJOVIČ

Ak v slovenčine nasledujú za sebou dvojslabičné a viacslabičné slová, miesta prízvukov sa dajú za normálnych okolností a vo väčšine prípadov identifikovať z dvoch strán: jednak cez fonetickú zvýraznenosť prominentných slabík v rečovom prúde a jednak na základe toho, či ide o iniciálové alebo neiniciálové slabiky takýchto slov. Hra foneticko-fonologických prostriedkov je tu akoby duplicitná. Ale aj takáto duplicitnosť či redundantnosť v jazyku je nositeľom dôležitej úlohy. Ako sa ukázalo pri pokusoch s vnímaním prízvuku (Neweklowsky, 1973) „fonologická“ identifikácia má zásadný význam napríklad pre odlišenie hlavného a vedľajšieho prízvuku. Niekedy totiž vedľajší prízvuk môže byť na úrovni fonetickej manifestácie silnejší než hlavný prízvuk. Ich hierarchizáciu v konečnej platnosti určuje fonologické stanovisko (t. j. v slovenčine to, či ide o prvú alebo nie prvú slabiku slova), hoci sa aj samo opiera o fonetickú realitu.¹ Nie je to vlastne nič **nepodobné** situácii na segmentálnej úrovni, kde sa fonologický pohľad pokladá tiež za primárny v danom zmysle. Je napr. dobre známe, že používatelia každého jazyka vnímajú isté segmenty rečového prúdu ako totožné (bez ohľadu na možné rozdielnosti v ich realizácii) a iné ako netotožné (aj napriek event. ich veľkej podobnosti). Vždy na pozadí fonologického systému daného jazyka.

Rozpoznávanie prízvučných a neprízvučných slabík v uvedenom type rečových prejavov v slovenčine (t. j. pozostávajúcich výlučne z dvojslabičných a viacslabičných výrazov) podľa očakávania nerobí nositeľom slovenčiny nijaké ťažkosti. Hlavný prízvuk tu presne zaznačujú aj tzv. neskúsení informanti. Prízvuk v slovenčine sa okrem toho jednoznačne identifikuje ešte v týchto prípadoch:

a) ak sa jednoslabičné až n-slabičné výrazy, synsémantické alebo autosémantické, vyčleňujú z obidvoch strán pauzou;

b) ak sa na základné výrazy pripájajú tzv. kontextové slová² z pravej strany (niekedy môžu aj predchádzať pred týmito výrazmi: *Prednáška, ktorá bola ohlásená na **zajtra**, sa **nekoná***); ide teda o prípady spoluvýskytu základného výrazu a jednej enklitiky alebo proklitiky (podrobne Sabol, 1977, s. 39–44).

Podľa J. Sabola (Štraus – Sabol, 1968, s. 244) istota a jednoznačnosť pri

¹Možno s tým súvisí aj malá úspešnosť pokusov zmocniť sa podstaty dynamického prízvuku. G. Neweklowsky (1973, s. 230) o tom píše: „Môže byť pravdepodobné, ako je to aj pri otázke slabiky, že lingvistická veličina akcent je fonologickou veličinou, ktorú nemožno zistiť pomocou objektívnych kritérií.“

² K terminológii pozri J. Mistrík (1966).

vymedzovaní prízvuku sa niekedy stráca v ostatných kombináciách slov so synsémantickými a autosémantickými monosylabami. Ak sa vyskytne vedľa seba viac takýchto monosyláb, podriaďujú sa v prvom rade základnej tendencii dynamickej organizácie slovenskej vety, ktorým je pravidelné striedanie trochejských a daktylských stôp, ale môžu tu spolupôsobiť aj niektoré iné činitele. Nie je napr. nič nezvyčajné, ak takt utvoria štyri monosylaby: *A to si sa už zadĺžil?* popri možnom variante *A to si sa už zadĺžil?* pri pomalšom a dôraznejšom tempe. Mnohokrát o rozmiestnení prízvukov rozhoduje i tempo prejavu, čo môže napr. v spolupráci so závažnosťou obsahu daných slov vyústiť výnimočne aj do prízvukovania každej slabiky výpovede; porov. známy ščerbovský príklad **V tom brat vzal nôž.** („Hra a protihra“ jednotlivých prvkov a ich zložiek v prozodickom systéme slovenčiny, s ohľadom aj na ich sémantickú nasýtenosť, je veľmi dobre zachytená v novej práci J. Sabola, 1977).

Niet pochyb, že miesto prízvuku je najťažšie určiť, resp. predpovedať vtedy, keď do hry vstupujú pôvodné jednoslabičné predložky.

Pôvodné jednoslabičné predložky (*bez, cez, do, ku, na, nad, o, od, po, pod, pre, pri, so, u, vo, za, zo*) sú z hľadiska prízvučnosti citlivé na obidve strany svojho okolia, aj keď relevantnosť jednotlivých činiteľov na ich ľavej a pravej strane nie je v symetrickom vzťahu. Kým na ľavej strane azda najviac zaváži vzdialenosť posledného miesta prízvuku od predložky (najmä to, či prízvučná slabika stojí bezprostredne pred predložkou alebo nie), na pravej strane treba počítať aj so sémantikou daných výrazov, ba aj s ich morfematickým zložením. Možno totiž vystopovať isté pravidelnosti v prízvukovaní jednoslabičných predložiek i podľa toho, či stoja pred substantívom, pred adjektívami alebo pred číslovkami, z ktorých posledné najsilnejšie „príťahujú“ prízvuk na svoju prvú slabiku (zámená zasa najslabšie), ďalej podľa toho, či stoja pred autonómny výrazom alebo pred kombináciami viacerých substantív, adjektív, prísloviak atď. (podrobnejšie Ondrejovič, 1977). Ak sa darí ešte opísať kauzálne súvislosti medzi dĺžkou (slabičnosťou) výrazov, nasledujúcich po predložke i predchádzajúcich pred ňou, a jej prízvučnosťou, sotva je to možné urobiť napr. dôrazovým faktorom, ktorý sa tu prejavuje ako vysoko subjektívny činiteľ (o týchto a ešte ďalších činiteľoch relevantných pre prízvučnosť alebo neprízvučnosť jednoslabičných predložiek v slovenčine porov. Král, 1978/79; Sabol, 1972; 1975; 1976 a; 1976 b; 1977; Štraus – Sabol, 1968). Ale prečo práve v predložkových spojeniach sú prízvukové pomery také variabilné? Domnievame sa, že odpoveď na túto otázku možno nájsť v rozvinutí argumentácie J. Vachka (1968), ktorý presvedčivo ukázal, že predložkové spojenia sa nachádzajú v stave rozpadu. Toto „odczudzovanie sa“ predložky a mena³, tvoriacich v raných fázach jednotný fonetický celok, má za následok, že sa tu výraznejšie ako na iných miestach prejavuje vplyv širších štruktúrnych zákonitostí

³Niekedy predložky vystupujú aj samostatne; porov. *Hráč kopol loptu vysoko nad.*

jazyka. Ak abstrahujeme od sémantických, dôrazových a nadvetných súvislostí, ktoré sa pri prízvukovaní predložiek prejavujú sekundárne (Ondrejovič, 1977), možno povedať, že ide predovšetkým o prejavy týchto základných daností súčasnej slovenčiny:

V slovenčine je slovný prízvuk silne viazaný na prvú slabiku slova a jeho občasné presúvanie sa týka len zvlášť odôvodnených prípadov (vo vetnej aktualizácii, pri emfáze atď., porov. Štraus – Sabol, 1968). Podľa toho rozmiestnenie prízvukov vo vzorovej vete *Farba pri pive nerozhoduje* by malo byť takéto:

Farba pri pive nerozhoduje

Prízvuk je tu regulárne na prvých slabikách základných výrazov a neprízvučná je iba enklitika (kontextové slovo). Táto realizácia je v súlade s faktom, že *jestvujú* viaceré bezprízvučné predklonky, druhotné jednoslabičné predložky, ktoré sú tiež neprízvučné atď.

Spojenie jednoslabičná predložka a menný výraz však utvára tzv. fonetické slovo. Za slovo túto jednotku možno považovať napr. podľa Mathesiusovho kritéria o neprestaviteľnosti jeho zložiek (porov. **Farba pive pri nerozhoduje*). Nie však už podľa zásady o ich neoddeliteľnosti, ako ju formuluje J. Vachek (1968, s. 110): „Pokud má jistý zvukový úsek jednoslovnou hodnotu, nelze kteroukoli jeho část oddělit od částí sousedních“; porov. *Farba pri dobrom pive nerozhoduje*. Predsa však ukazuje sa, že táto jednotka nestratila ešte všetky dôležité črty slova (neutralizačné javy, istú sémantickú a fonetickú monolitnosť), vďaka čomu rovnako ako každé iné slovo v slovenčine má silnú snahu „stíhať“ prízvuk na svoju prvú slabiku, t. j. v tomto prípade na predložku. Vzhľadom na uvedené okolnosti sa dá očakávať takáto výslovnostná realizácia danej vety:

Farba pri pive nerozhoduje

Z rytmického hľadiska je slovenčina jazykom daktylo-trochejského charakteru. Podľa údajov F. Mika (1963, s. 59) trochej a daktyl tvoria v slovenčine na 69,2–76,5 % všetkých taktov, čím je dané, že dominantné (prízvučné) slabiky sa takmer vždy striedajú s neprízvučnými slabikami a naopak: badať výraznú tendenciu vyhýbať sa susedstvu dvoch prízvučných slabík. Širší výskum prízvukových pomerov v predložkových spojeniach nám však ukázal, že nie je vylúčený ani výskyt dvoch prízvučných slabík vedľa seba (bez pauzy), ba že tieto prípady vykazujú aj isté pravidelnosti. Ide teda ešte o ďalší výslovnostný variant, ktorý treba chápať ako výsledok protichodného pôsobenia dvoch predchádzajúcich tendencií:

Farba pri pive nerozhoduje

Zaznamenávame takto tri varianty výslovnostných realizácií predložkových spojení s jednoslabičnými predložkami: a) *pri pive*, b) *pri pive*, c) *pri pive*. Ide teda o typ prízvukovania s akcentom na predložke (tento typ je podporovaný celkovým prozodickým charakterom slovenčiny, kde najväčšiu frekvenciu majú silovo zostupné, decrescendové takty, porov. Miko, 1963; Sabol, 1977), s akcentom na prvej

slabike menného výrazu (je to príklad na obstupné, crescendovo-decrescendové takty s mäkkým začiatkom, prípadne na vzostupné, crescendové takty; Sabol, 1977) a s akcentom na mene i na predložke (zodpovedá spondeju). V tejto súvislosti je zaujímavé, že v poslednom prípade nachádzame paralelu k tzv. úrovňovému prízvuku napr. z angličtiny (level stress), ktorý spočíva tiež v rovnako silnom vyslovení dvoch susediacich slabík (porov. *nineteen, prepaid*) a ktorý vlastne vzniká tiež v dôsledku vyrovnávania sa viacerých konkurenčných tendencií v jazykovom systéme. Pritom v rytmike anglickej vety sa zvyčajne jeden z prízvukov stráca (nie je prípustné už susedstvo troch prízvučných slabík). V spojení *nineteen shillings* je prízvučná zvyčajne len prvá slabika slova *nineteen*, kým napr. v spojení *just nineteen* zasa len druhá slabika tohto slova (Crystal, 1976).

Odôvodnenosť vyčleňovania uvedených troch typov prízvukovania sme overovali aj testami s tzv. hromadným poslucháčstvom.⁴ Príslušné testové procedúry (podrobnejšie opísané v práci Ondrejovič, 1977) sme robili s poslucháčmi 1. ročníka aprobácie slovenčina – estetika (30 osôb). Informanti mali podľa našej inštrukcie v zhode s nahrávkou (realizovanou v štúdiu Čs. rozhlasu dvoma rozhlasovými hlásateľmi) vyznačiť v rozmnoženom texte to, či je v danej predložkovej konštrukcii prízvučná predložka (+), alebo prvá slabika mena (–), alebo či ide o nejasný prípad, resp. o prízvukovanie prvej slabiky mena i predložky (0). Podľa výsledkov pokusov (o tomto druhu experimentov porov. Palková, 1974) bolo možné s veľkou pravdepodobnosťou usudzovať, že poslucháči sú schopní vnímať aj tento tretí typ prízvukovania a že je teda testovateľný. Vyskytovali sa v jeho hodnotení nápadné zhody a pravidelnosti. Z pokusu zároveň vyplynulo, že najčastejšie k tomuto tretiemu typu prízvukovania dochádza vtedy, keď sa predložka spája s dvojslabičným a trojslabičným výrazom.⁵

Z celkového počtu 2844 skúmaných predložkových spojení sa typ prízvukovania (0) vyskytol 188 ráz, t. j. v 6,61 %. Rozhodujúce je však to – a to chceme zdôrazniť –, že niet dôvodu považovať ho za rovnocenný s ostatnými dvoma možnosťami prízvukovania (+, –), o čom svedčia napokon aj štatistické údaje. Podľa nášho

⁴Čo sa týka možnosti preveriť danú hypotézu experimentálnym (objektívnym) spôsobom, je to v tomto prípade – najmä pri súčasnej fáze riešenia problematiky tzv. paradoxu prízvuku – sotva možné; porov. rozboru súčasných experimentálnych prác (Kodzasov – Otrjašenkov, 1968), v ktorých sa autori pokúšajú nájsť akustické a artikulačné koreláty prízvuku; ich závery sú mimoradne špekulatívne.

⁵Jedna z testových procedúr pozostávala z vyčlenenia dvoch skupín probantov. V prvej skupine sme najprv informantom dali inštrukciu označiť prízvučnosť slabík v predložkových konštrukciách spôsobom (+, –) a po istom časovom odstupe inštrukciu o troch možných značeniach prízvukových vzťahov v predložkových konštrukciách (+, –, 0). Podľa vyjadrenia informantov táto druhá alternatíva im umožnila presnejšie a primeranejšie zaregistrovať prízvukové pomery v predložkových konštrukciách. Zhodovali sa v názore, že pri prvom spôsobe označovania sa prízvučnosť tej alebo onej slabike často pripísala iba preto, „aby sa vyhovelo inštrukcii“. V druhej skupine najprv sme poskytli informantom možnosť výberu medzi tromi typmi označovania, zahrnujúc do toho aj typ (0). Pri nasledujúcom teste, keď namiesto troch možností sa trvalo na zaregistrovaní pomocou dvoch tradičných spôsobov, boli informanti „skonfundovaní“. Pri rekapitulácii po skončení testu sa dosť jednoznačne vyjadrovali v neprospech tradičného zaznamenávania prízvuku v predložkových spojeniach, ktoré nedovoľujú primerane zaregistrovať „všetky“ prípady prízvukovania jednoslabičných predložiek.

názoru prejavuje sa však takto určite to, že v predložkových spojeniach môže dôjsť k situácii, keď faktory s pozitívnym a negatívnym vzťahom k prízvukovaniu predložky sa dostanú do absolútnej rovnováhy a zároveň to, že funkcia slovného prízvuku v slovenčine v niektorých prípadoch nie je nezanedbateľná.

Spisovná slovenčina patrí medzi jazyky s dynamickým prízvukom, ktorý je na rozdiel napr. od prízvuku v ruštine fixovaný na prvej slabike slova. Daný slovný prízvuk, keďže je viazaný vždy na tú istú (prvú) slabiku v slove, nemá schopnosť rozlišovať význam slov a tvarov. Všeobecne sa mu pripisuje len úloha kulminatívna a rozhraničujúca (delimitatívna). Fakt o vysokej miere redundantnosti delimitatívnej funkcie v tomto type jazykov osobitne zdôrazňuje už N. S. Trubeckoj v *Základoch fonológie*, kde ju nazýva „pohodlným pomocným prostriedkom“.⁶ Podobný náhľad zastáva H. Galton (1956), ktorý tu hovorí o „luxusnom prostriedku“ západoslovanských jazykov. O „nadbytočnosti“ delimitatívnej funkcie slovného prízvuku v slovenčine by mohli svedčiť aj spomínané zvláštnosti prízvukových pomerov v spojeniach s jednoslabičnými predložkami.⁷

Nakoniec uvedme, že spomínané okolnosti sa netýkajú výlučne iba predložkových spojení. Mohli by sme ich predpokladať (a výnimočne ich aj nachádzame) aj pri zhlukoch enklitík. Úplne vylúčený je však ich výskyt pri viacslabičných slovách, kde pri rozpoznávaní prízvučných slabík rozhodujúcu úlohu zohráva fakt o prvej či nie prvej slabike týchto viacslabičných jednotiek.

*Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava, Nálepková 26*

Bibliografia

- CRYSTAL, D.: Prosodic Systems and Intonation in English. Cambridge University Press 1976. 382 s.
- GALTON, H.: Über das Prinzip rhythmischer Alternation im Slavischen. In: Wiener slavistisches Jahrbuch, 5, 1956, s. 37–58.
- KODZASOV, S. V. – OTRJAŠENKOV, J. M.: Eksperimentalnyje issledovanija udarenija. In: Issledovanija po rečevoj informacii. Publikacii otdelenija strukturnoj i prikladnoj lingvistiki, 2. Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1968, s. 91–107.
- KRÁL, A.: O prízvučnosti a neprízvučnosti jednoslabičných predložiek. Slovenský jazyk a literatúra v škole, 25, 1978/79, s. 6–11.
- MIKO, F.: Rytmus v próze. In: Litteraria. 6. Literatúra a jazyk. Red. O. Čepan. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 5–61.
- MISTRÍK, J.: Slovosled a vetosled v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 280 s.
- NEWKLOWSKY, G.: Slowenische Akzentstudien. Akustische und linguistische Untersuchungen am Material slowenischer Mundarten aus Kärnten. Wien, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften 1973. 273 s. + 46 obr.

⁶Ako je známe, N. S. Trubeckoj (1939) túto funkciu pripodobňuje k signalizačnému zariadeniu v pouličnej premávke, ktoré ani nejestvovalo od začiatku pouličnej dopravy, a aj teraz je inštalované iba na „osobitne nebezpečných križovatkách“. Zároveň však dodáva, že hraničné signály sú na rozdiel od rozmiestnenia signalizačných zariadení vo väčšine prípadov náhodné.

⁷Iba o pomocnej delimitatívnej funkcii slovného prízvuku v slovenčine možno hovoriť dokonca aj v takých prípadoch, ako sú napr. vety *Podnos mu priniesla pod nos; Opäť ide o päť bodov*, pretože aj tu sú pri neutrálnej modulácii prízvučné slabiky *Pod-, pri-, pod,* resp. *O-, i-, o, bo-*. Rovnako dôležitú identifikujúcu úlohu pre slovné hranice má v zvukovej reči totiž kontext, resp. konštitúcia, prípadne aj tematicko-rematické členenie, melódia a pod.

ONDREJOVIČ, S.: Z problematiky prízvukovania jednoslabičných predložiek v slovenčine. [Doktorská dizertácia.] Prešov, Filozofická fakulta UPJŠ 1977. 94 s.

PALKOVÁ, Z.: Rytmická výstavba prozaického textu. Praha, Academia 1974. 140 s.

SABOL, J.: O silovej modulácii súvislej reči. Kultúra slova, 6, 1972, s. 129–133.

SABOL, J.: Sústava suprasegmentálnych javov spisovnej slovenčiny. In: Studia Academia Slovaca. 4. Prednášky XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Vydavateľstvo Alfa 1975, s. 373–393.

SABOL, J.: Prozodická stavba slovenského slova. Kultúra slova, 10, 1976 a, s. 129–133.

SABOL, J.: Rozloženie prízvučných a neprízvučných slabík v spisovnej slovenčine. Kultúra slova, 10, 1976 b, s. 206–209.

SABOL, J.: Prozodická sústava slovenčiny. Bratislava, Čs. rozhlas 1977. 98 s.

ŠTRAUS, F. – SABOL, J.: Výskum a interpretácia slovenského sylabotonickeho verša. Slovenská literatúra, 15, 1968, s. 243–249.

TRUBETZKOY, N. S.: Grundzüge der Phonologie. Travaux du Cercle Linguistique de Prague. 7. Prague 1939. 272 s.

VACHEK, J.: Dynamika fonologického systému súčasnej spisovnej češtiny. Praha, Academia 1968. 156 s.

К ПРОБЛЕМЕ АКЦЕНТОЛОГИИ В СЛОВАЦКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Автор выделяет три типа акцентировки в конструкциях с односложными предлогами: 1. с ударением на предлоге, 2. с ударением на первом слоге имени, 3. так называемый непрозрачный случай, не позволяющий определить, где место ударения – на предлоге или на имени. Основными считаются два первых случая. В статье высказывается мнение, что как раз последний, «непрозрачный» случай является явным свидетельством «напряжения», характерного для предложных конструкций с односложными предлогами в словацком языке.

ROZHLADY

O POVAHE JAZYKOVÉHO ZNAKU

VIKTOR KRUPA

V súvislosti s vývinom v spoločenských vedách jazyk sa začal skúmať ako parciálny prípad znakového systému – stal sa predmetom semiotiky. Hoci je inak ústredným pojmom tejto disciplíny, zostáva okolo neho veľa nevyjasnených otázok. Patrí medzi ne napríklad problém klasifikácie znakov a ich vnútorného usporiadania.

Tradične sa rozlišovali tri základné druhy znakov; znaky indexické, ikonické a konvenčné (Reichenbach, 1947). Indexické znaky sa vyskytujú v prírode (v tomto zmysle je dym znakom ohňa, mokrá ulica znakom dažďa), ale aj vo svete ľudí (napríklad smiech je znakom veselosti, výkrik znakom bolesti). Ikonické znaky sú pozoruhodné tým, že o objekte, ktorý zastupujú, signalizujú aj formou, nielen obsahom (paralelizmus formy a obsahu). Napokon konvenčné znaky sa od nich odlišujú neprítomnosťou odrazovosti na formálnej rovine.

Reichenbachovo členenie vyhovuje Peirceovej definícii znaku ako čohosi, „čo pre niekoho zamieňa niečo v istom vzťahu alebo kvalite... podľa čoho možno súdiť o niečom inom“ (Peirce, 1960, s. 135). Súčasne objasňuje niektoré črty znakového procesu. Tak indexické znaky sa vyskytujú zásadne v bezprostrednom kontexte, v nadväznosti na objekt alebo udalosť, na ktorú ukazujú. Sú s týmto objektom či udalosťou späté kauzálne; ak sa nevyskytne daný objekt, nevyskytne sa ani indexický znak, takže ide vlastne o príčinu a následok. Vhodnejšie sa zdá dichotomické členenie znakov na znaky späté s označovaným príčinnými vzťahmi, a na druhej strane na znaky, ktoré nie sú späté s označovaným príčinnými alebo determinatívnymi vzťahmi (Gorskij, 1963, s. 14–15).

Indexický znak vzhľadom na úplnú determinovanosť nemá obsah, je iba príznakom a ani nič nezastupuje. Z tohto aspektu sa od neho odlišujú ikonické a konvenčné znaky ako znaky v pravom zmysle slova. V nich je prítomný prvok odrazovosti.

Ikonický znak je v istom zmysle nižším stupňom pravého znaku. Odráža zastupovaný predmet na rovine obsahu aj na rovine formy, teda ako celok. Ikonické (ani konvenčné) znaky nie sú automaticky vyvolávané podnetmi a takisto nie sú jednoznačne determinované zastupovanými objektmi. Odrážajú iba niektoré vlastnosti objektov, ku ktorým sa vzťahujú, a o výbere týchto vlastností rozhoduje subjekt, jeho postoje a záujmy. (Pri tzv. indexickom znaku subjekt nehrá nijakú úlohu; ak horí oheň, objaví sa dym a subjekt je tu iba pozorovateľom a interpretom.

Podobne bolestný výkrik je **mimovoľnou, automatickou reakciou** na nepríjemný podnet.)

Ako sme už spomínali, ikonický znak má formu aj obsah. Podobne ako konvenčný znak je spôsobom odrážania skutočnosti, jej poznávania, a umožňuje komunikovať o nej. Ikonickosť znaku má rozličné stupne intenzity – sú viac a menej ikonické znaky. Stačí, ak porovnáme hoci fotografiu s obrazom, s citoslovcom typu *kikirikí*, a nakoniec s reduplikáciou ako s ukazovateľom plurality či frekventatívnosti vo viacerých jazykoch, a ľahko sa presvedčíme, že v uvedenom slede ide o postupnú emancipáciu formy. Názorný príklad na prechod od ikonickosti ku konvenčnosti nachádzame v čínskom písme, ktoré bolo pôvodne piktografické a postupne v ňom silneli fonetické prvky, z hľadiska paralelnosti medzi obsahom a formou čisto konvenčné. Podiel ikonických znakov v ľudskom jazyku je veľmi nízky.

Najpočetnejšie sú konvenčné znaky. Majú odrazovú hodnotu, podobne ako ikonické znaky, ale platí to iba o ich obsahovej stránke; ich forma je **relatívne nezávislá** od obsahu. Aj znaková forma čiže signál má vnútornú štruktúru (Král, 1974). Tá však nekoreluje jednoznačne so štruktúrou obsahu. Totálna odlišnosť znakových foriem by bola neefektívna a kládla by priveľké nároky na pamäť a na tvorbu reči – preto sa **znakové formy v jazyku neodlišujú** navzájom ako celky, ale iba po častiach, majú vnútornú štruktúru. Obsah, informácia, ktorú nesie znak, má takisto vnútornú štruktúru, je členená a obsahy rozličných znakových foriem sa môžu vo väčšej alebo menšej miere **prekrývať**; v tom sa odzrkadľuje existencia podobností, pravidelností a súvislostí v realite, ako aj v spôsobe, ktorým ju ľudia vnímajú. Obsahová stránka znaku musí vyhovovať požiadavke odrazovej adekvátnosti. V znaku sa odráža realita takým spôsobom, aký vyhovuje potrebám subjektu.

Obsah znaku je v prvom rade **externe motivovaný** (externe vzhľadom na systém znakov). Naproti tomu pri znakovej forme sa externá motivácia stráca a znaková forma vyhovuje požiadavke konzistentnosti jazyka ako systému. Pravda, rozdiel medzi zjavnou **externou motiváciou** obsahu a **internou funkciou** formy nie je taký priepastný, ak ho posudzujeme z historického hľadiska. Pri diachronickom skúmaní pozorujeme, že v jazyku sa uskutočňuje neprestajný presun z obsahovej roviny do formálnej roviny. Vnútorná štruktúra znakových foriem sa buduje na obsahovom základe tak, že jednotlivé, pôvodne motivované prvky strácajú hodnotu pôvodnej odrazovej adekvátnosti, priezračnosť či vonkajšiu motiváciu a im priradená znaková forma sa redukuje na formálny rozlišovací prvok. Toto je pochod, aký pozorujeme, prirodzene, aj v iných oblastiach. Všimol si to napr. K. Lorenz (1973, s. 52), keď píše: „**Toto zjednodušenie pôvodne nezávislých podsystémov v priebehu ich integrácie do nadradeného celku je jav, aký možno pozorovať na každom stupni vývinu.**“ Dostatok príkladov poskytujú slovtvorné postupy, keď jednotlivé derivatívne morfémy, pôvodne samostatné prvky odrazovej povahy, **strácajú produktivitu** a petrifikujú sa (porov. sled foném *-tér* v gréckych príbuzenských názvoch *patér* „otec“, *métér* „matka“, *thygatér* „dcéra“, **-na** v maorijských príbuzenských názvoch

ako *tuakana* „starší súrodeneč“, *teina* „mladší súrodeneč“, *tupuna* „predok, dedo“, *mokopuna* „vnuk“, *-su* v japonských názvoch niektorých lietajúcich živočíchov, napr. *uguisu* „slávik“, *hototogisu* „kukučka“, *karasu* „havran“, *kirigirisu* „svrček“ a napokon hoci aj *t-* v slovenských zámenách *ten, tu, tam, teda, teraz, taký*).

Otázka obsahu znaku vedie k problému unilaterálnosti, respektive bilaterálnosti znaku, ktorý v istom zmysle možno pokladať za pseudoprobém (Kráľ, 1974, s. 139) vzhľadom na to, že každý výskyt znaku je súčasne aj výskytom jeho obsahu (i v tom prípade, keď je zastupovaný predmet vybájený), hoci nie súčasne výskytom zastupovaného predmetu.

Znak neukazuje na realitu priamo. Zastupuje realitu pre ľudí, ktorí nemôžu, pochopiteľne, komunikovať priamo, bez vnímateľných nosičov informácie. Zložitost a zásadná spojitost reality a nemožnosť priameho odovzdávania obrazov spôsobuje, že sa o nej nedá komunikovať priamo na úrovni mechanického odrazu, ale len cez poznávací proces, ktorý diskretizuje, pomocou osobitného komunikačného nástroja. Znak je unilaterálny v tom zmysle, že realita, ktorú zastupuje pri komunikácii, nepatrí doňho. Je však bilaterálny v tom zmysle, že má formu aj obsah. Mimo znaku obsah nie je komunikovateľný a znak bez obsahu nie je znakom. Keby sme obsah oddelili od formy (ako si to vyžaduje unilaterálna teória), museli by sme postulovať existenciu ideálnych obsahových entít. No tie nejestvujú mimo komunikujúcich subjektov a mimo znakových foriem im priradených. Preto musíme odmietnuť názor I. F. Farduľa (1977 s. 32), že jestvuje „univerzálny systém ideálnych jazykových referentov jednotný pre všetky prirodzené jazyky“. Takýto systém možno prijať len ako užitočný teoretický konštrukt.

V. A. Zvegincev (1973, s. 217–218) zdôrazňuje, že zmyslový obsah znaku utvára samotná diskretnost. Presnejšie povedané, zmyslová náplň znaku a jeho diskretnost sa navzájom podmieňujú. O spojitost realite môžeme komunikovať, ak ju rozložíme na prvky, ak ju diskretizujeme. Toto mozaikové členenie zostáva v podstate diskretné napriek všetkej jemnosti a možným prekryvom. Významy sú diskretnou projekciou kontinuitných javov a viažu sa na diskretné formy. Kontinuum možno diskretizovať mnohorako a počet diskretných aproximácií je teoreticky neohraničený, hoci jeden spôsob diskretizácie môže byť častejší či pravdepodobnejší ako druhý. S tým súvisí, že kontinuum sa nedá diskretizovať pomocou teoreticky ohraničeného inventára foriem; ten zostáva vo všetkých jazykoch otvorený.

V tejto súvislosti hodno zdôrazniť dvojakú povahu jazyka. Jazyk ako prostriedok odrážania reality je diskretný. Naproti tomu jazyk ako objekt skúmania, ako súčasť reality, je kontinuitný. Samozrejme, náš obraz jazyka je diskretný. Nerozlišovanie týchto dvoch polôh vyvoláva mnohé nedorozumenia. Kontinuitnost jazyka ako objektu výskumu sa prejavuje na zvukovej rovine, ale aj na gramatickej rovine. Napríklad medzi afixom a samostatným slovom je celá škála prechodov, ktoré náš metajazyk nevyhnutne skresľuje, zjednodušuje.

Ďalej je pre znak – ako aj pre poznávací proces všeobecne – charakteristické, že je

založený na princípe pars pro toto, že je svojím spôsobom metaforou, lebo pomáha ľuďom poznávať celok (a komunikovať o ňom) cez časť. Pretože celok ako taký je nepostihnuteľný vo svojej úplnosti, poznanie sa nevyhnutne a vždy opiera iba o časť jeho vlastností a na ich základe vyvodzuje závery o celku. Poznávajúci subjekt teda predpokladá istú homogénnosť poznávaného; tá však nikdy nie je úplná, a preto poznávací proces nemôže byť uzavretý. Princíp pars pro toto nefunguje iba na rovine znaku, ale je všeobecný, pôsobí napríklad v mytológii a v mágii. Kto sa zmocnil istej časti celku, môže magicky pôsobiť na tento celok. Teda význam znaku zahŕňa, odráža iba časť vlastností označovaného objektu. Tento výber odrážaných vlastností nie je náhodný, sú to vlastnosti podstatné (mediálnym aj z hľadiska subjektu). To platí o slovníku v oveľa väčšej miere ako o gramatike, ktorá predstavuje organizačnú zložku jazyka. Pri gramatických kategóriách podstatnosť výberu vlastností nehrá rozhodujúcu úlohu; vybrané vlastnosti slúžia v podstate len na diferenciacné, teda formálne ciele.

Keďže na jednej strane jestvuje neohraničená realita a na druhej strane zasa ohraničené možnosti poznávajúceho subjektu, jazyk je nástroj, ktorý umožňuje finitnými prostriedkami mapovať infinitné. V súlade s tým sa najjednoduchšie znaky či významonosné prvky skladajú koniec-koncov z elementárnych rozlišovacích **prvkov lineárnej povahy** – z foném. Pritom dĺžka najjednoduchších znakov (vyjadrená počtom foném v lineárnom slede) umožňuje používateľom jazyka vytvárať pomerne veľký počet základných znakov, dokonca s vysokou mierou redundancie, **umožňujúcej** čo najmenej poruchovú komunikáciu. (Slovo „vytvárať“ tu nie je najvhodnejšie; výstižnejšie je hovoriť o používaní, lebo hovoriaci si nikdy nevytvárajú znaky svojvoľne.) Najjednoduchšie znaky sa podľa istých pravidiel spájajú do zložitejších útvarov, takže jazyk poskytuje možnosť komunikovať o nových objektoch a udalostiach kombinovaním starých, existujúcich prostriedkov. Táto možnosť zaručuje efektívny postup poznávania od známejšieho k menej známemu a využíva čiastočnú podobnosť medzi javmi. Napokon analogický postup sa využíva pri explanácii významu neznámych alebo nových znakov, znakov zastupujúcich objekty, ktoré nie sú prístupné priamemu pozorovaniu. Ide tu o postup, z ktorého vychádza Carnapova metóda významových postulátov (Carnap, 1956). Táto Carnapova metóda je formálne ekvivalentná komponentnej analýze, ktorá opisuje význam ako istý súbor sémantických komponentov.

Pravda, pri aplikácii týchto dvoch metód sémantickej analýzy by sme nemali podliehať **predstave**, akoby základom sémantiky bol súbor fundamentálnych významových atómov, z ktorých môžeme spájaním odvodiť hocikaký význam. Súbor týchto významových zložiek dostávame induktívnou cestou, na základe porovnávania viac alebo menej podobných lineárnych významonosných jednotiek. Tieto zložky nekorešpondujú priamo s realitou, ale majú formálnu povahu; sú to abstraktné teoretické entity, výsledok poznávacieho procesu.

Vlastnosť označovať niečo je od znaku neoddeliteľná, a preto nemá zmysel

odtrhávať význam od znaku, ako to robia stúpeneci unilaterálnej teórie znaku (porov. Král 1974, s. 109–120). Cez schopnosť niečo označovať je znak spojený s realitou; význam ako odraz je výber vlastností, črt, príznačných pre istú stránku reality a je súčasne kompromisom medzi realitou a ľudským subjektom. Selekcii príznakov, črt uskutočňuje subjekt, a to tak, že táto selekcia nadobúda spoločenskú záväznosť. Význam v tomto zmysle nie je prístupný priamemu pozorovaniu. Nie je vecou, ale má vzťahovú povahu. Je vzťahom medzi subjektom a realitou v istom spoločenstve subjektov, nejestvuje mimo ich vedomia a takisto nejestvuje mimo ostatných znakov, ktoré s ním tvoria jeden systém. Význam je otvorený, takže rozličné znaky sa z významovej stránky môžu v rozličnej miere prekrývať. Táto **vlastnosť** je výhodná z hľadiska požiadavky adekvátnosti jazyka, pretože umožňuje **vývin, zmenu** obsahovej stránky znaku. Vďaka nej sa znak môže začať podľa potreby používať na označovanie inej, v istom ohľade podobnej triedy objektov.

Pretože význam nie je prístupný bezprostrednému pozorovaniu, nemožno ho ani merať. Pokusy kvantifikovať význam, aké sa vyskytli v psychológii (napr. Noble, 1952; Osgood – Suci – Tannenbaum, 1957 a i.), v skutočnosti merajú výsledky pôsobenia významu na správanie ľudí, hoci sa tu hovorí o „psychologickom význame“ (Noble, 1952, s. 421). Noble v citovanom diele chápe psychologický význam ako vzťah medzi podnetmi a reakciami, prejavujúci sa v istých „návykoch“; čím viac reakcií sa vyskytne na istý podnet, tým bohatší je patričný význam. Psychologický pohľad na význam je poučný pre lingvistiku z toho hľadiska, že kladie dôraz na primárnu úlohu komunikácie, ktorá spočíva vo výmene informácií o veciach mimo nášho vedomia, v koordinácii činnosti príslušníkov istého spoločenstva. Pravda, tento pohľad treba doplniť sémantickou analýzou významu ako **odrazovej** kategórie (porov. Panfilov, 1977, s. 81) usúvzťažujúcej realitu s **poznávajúcim** subjektom.

*Kabinet orientalistiky SAV
Bratislava, Klemensova 19*

Bibliografia

- CARNAP, R.: *Meaning and Necessity*, 2. ed. Chicago, University of Chicago Press 1956.
 GORSKIJ, D. P.: *Logika*. Moskva, Učpedgiz 1963.
 KRÁL, A.: *Model rečového mechanizmu*. 1. vyd. Bratislava, Veda 1974.
 KRÁL, A.: Signál – znak – slovo. *Jazykovedný časopis*, 25, 1974, s. 99–116.
 LORENZ, K.: *Die Rückseite des Spiegels*. München – Zürich, R. Piper and Co. 1973.
 NOBLE, C. E.: *An Analysis of Meaning*. *Psychological Review*, 59, 1952, s. 421–430.
 OSGOOD, C. E. – SUCI, G. – TANNENBAUM, P.: *The Logic of Semantic Differentiation. The Measurement of Meaning*. Urbana, The University of Illinois Press 1957, s. 1–20, 25–30.
 PANFILOV, V. Z.: *Filosofskije problemy jazykoznanija*. Moskva, Nauka 1977.
 PEIRCE, C. S.: *Collected Papers*. Cambridge, Mass. 1960.
 REICHENBACH, H.: *Elements of Symbolic Logic*. New York, Macmillan 1947.
 VARDUL, I. F.: *Osnovy opisatelnoj lingvistiki*. Moskva, Nauka 1977.
 ZVEGINCEV, V. A.: *Jazyk i lingvističeskaja teorija*. Moskva, Izdatelstvo MGU 1973.

К СУЩНОСТИ ЯЗЫКОВОГО ЗНАКА

Резюме

Вопрос о знаке в этой статье анализируется в более широких связях, чем обыкновенно. Излагаются три типа знака, обращается внимание на конвенционализацию знака и проблема односторонности или двусторонности знака считается псевдопроблемой. В дальнейшем подчеркивается двойственность сущности языка с точки зрения непрерывности и прерывности и обращается внимание на метафорический характер знака.

SPRÁVY A POSUDKY

ŽIVOTNÉ JUBILEUM DR. JANY DVONČOVEJ

Viac ako polovicu svojho života je PhDr. Jana Dvončová, CSc., spätá s Prahou. Tu sa narodila (1. 4. 1929), tu prežila svoju mladosť i školské roky a tu – na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej študovala v r. 1948–1952 fonetiku, češtinu a ruštinu. Štúdiá zavŕšila doktorátom filozofie (1953) a čoskoro nato dosiahla vedeckú hodnosť kandidátky vied – na obhajobu predložila kandidátsku dizertačnú prácu o Jánovi Kollárovi.

V Ústave pre český jazyk, kam nastúpila už r. 1952, kde pracovala v oddelení pre súčasný jazyk, zaujali ju aj otázky jazykovej kultúry, a to nielen v češtine, ale aj v slovenčine a iných slovanských jazykoch.

Svoje fonetické vzdelanie však mohla naplno uplatniť až po prechode do Bratislavy, kde v Kabinete fonetiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského pôsobí od r. 1960 dodnes.

O jej dôkladnej príprave na fonetický výskum svedčí predovšetkým autorská účasť na fundamentálnom diele mladej slovenskej fonetiky, na *Atlase slovenských hlások* (1969), ale aj úsilie o osvetľovanie niektorých základných fonetických metód. Osobitnú pozornosť venovala problematike artikulačnej bázy v rozličných aspektoch.

Ustavičnú pozornosť venovala pedagogickej práci na fakulte (jej skriptá *Úvod do fonetiky* vyšli doteraz v troch vydaniach), ale aj mimo vysokej školy, predovšetkým v oblasti rečovej výchovy detí. S tým súvisí aj jej pozornosť problematike logopédie a pedofonetike.

Želáme J. Dvončovej ešte veľa úspechov vo vedeckej i pedagogickej práci.

J. Horecký

SÚPIS PRÁC JANY DVONČOVEJ ZA ROKY 1955–1977

Bibliografia jazykovedných prác J. Dvončovej je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných časopisoch a zborníkoch, za nimi (obyčajným typom písma) školské učebnice, články, referáty, recenzie, správy a pod. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roku, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. V závere sa osobitne uvádza prekladateľská činnosť. Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1955

Zjišťování a kodifikace normy. – Slovenská reč, 20, 1955, s. 251–252.

[Diskusný príspevok na konferencii o norme spisovného jazyka, konanej v dňoch 24.–25. 3. 1955 v Bratislave.] – Slovenská reč, 20, 1955, s. 277.

Spisovateľ F. Gladkov o jazykovej kultúre. – Sovetská jazykoveda, 5, 1955, s. 237–240.

Návrh nových Pravidel českého pravopisu. – Věstník Československé akademie věd, 64, 1955, s. 422–423 (správa o porade o návrhu nových Pravidel českého pravopisu, konanej dňa 9. 9. 1955 v Prahe).

1956

Dvě stati A. G. Širokovové o češtině. [1. K voprosu o rozličii meždu češskim literaturnym jazykom .

i narodnorazgovornoj reči, Slavijskaja filologija 2, Moskva 1954. – 2. Iz istorii razvitija literaturnogo češkogo jazyka, Voprosy jazykoznanija, 4, 1955, č. 4, s. 34–34.] – Slovo a slovesnost, 17, 1956, s. 226–230 (recenzia).

Dvě slovenské práce o jazykové kultuře. [1. J. Horecký, Kultura slovenského slova, Martin 1956. – 2. J. Stanislav, Kultura slovenského hovoreného slova, Martin 1955.] – Naše řeč, 39, 1956, s. 293–296 (ref.).

Proluka. – Naše řeč, 39, 1956, s. 53.

1957

Ke skloňování neživotných podstatných jmen rodu mužského zakončených na -l. – Naše řeč, 40, 1957, s. 145–149.

1958

Československá logopedie. Sborník statí, Praha 1956. – Jazykovedný časopis, 9, 1958, s. 172–173 (ref.).

1959

Spisovatelé Ivanu Olbrachtovi. – In: Jazykový koutek Československého rozhlasu. Třetí výběr. Red. J. Kuchař – F. Váhala. Praha, Nakladatelství ČSAV 1959, s. 205–207.

1960

Rozbor češtiny v Kukučínově povídce Zápisky zo smutného domu. – In: Jazykovedné štúdie. 5. K jazyku a dielu Martina Kukučina. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960, s. 177–198.

K. Ohnesorg, Druhá fonetická studie o dětské řeči, Praha 1959. – Jazykovedný časopis, 11, 1960, s. 94–96 (recenzia).

1962

K problematike zostavenia tabuliek pre skúšky zrozumiteľnosti reči v slovenčine. – Slovenská reč, 27, 1962, s. 116–119.

1963

Užití barvicí metody v současném fonetickém výzkumu. – Jazykovedný časopis, 14, 1963, s. 111–119.

B. Hála, Uvedení do fonetiky češtiny na obecně fonetickém základě, Praha 1962. – Slovenská reč, 28, 1963, s. 358–362 (ref.).

1964

Kollár a čeština. – In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 16. 1964 (Mrázov zborník). Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 183–187.

Z experimentálneho výskumu slovenské výslovnosti. – Jazykovedný časopis, 15, 1964, s. 138–152.

1966

J. Kollár filolog. – Jazykovedné štúdie. 9. Dejiny a dialektológia. Red. E. Pauliny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 148–168.

1968

Poznámky k niektorým termínom z fonetiky. – Slovenská reč, 33, 1968, s. 307–310.

Úvod do fonetiky. 1. diel. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 4°. 82 s. (rozmn.). – 2. vyd. (nezmenené): 1969. – 3. vyd. (upravené): Univerzita Komenského 1973. 85. [1] s.

[Diskusný príspevok na I. slovenskej onomastickej konferencii, konanej v dňoch 5.–6. 12. 1967 v Bratislave.] – In: I. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 5.–6. decembra 1967. Zborník

materiálov. Red. V. Blanár – M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Slovenská onomastická komisia pri Vedeckom kolégiu jazykovedy SAV 1968 (rozmn., pre internú potrebu), s. 270.

B. Wierzchowska, Wymowa polska, Warszawa 1965. – Slavica Slovaca, 3, 1968, s. 108–110 (ref.).

1969

Atlas slovenských hlások. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969. 8° . 105 s. (textová časť) + 118 s. (obrazová časť) (spoluautorka).

Možnosti súčasného fyziologického výskumu vo fonetike. – Jazykovedný časopis, 20, 1969, s. 126–130.

1970

Rozlúčka s prof. Háloom. – Pravda, 25. 8. 1970, s. 2.

1971

Artikulačná báza. – In: Jazykovedné štúdie. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 288–295.

Rozpory a nespofahlivosť Atlasu slovenských hlások. – Jazykovedný časopis, 22, 1971, s. 157–159 (spoluautorka).

Fonetika. – In: Materiál pre účastníkov kurzu logopedických asistentov. Bratislava, Pedagogické stredisko mesta Bratislavy 1971 (rozmn.), s. 1–13.

Das Problem der Beziehung zwischen der Artikulationsbasis und dem phonologischen System in der Erforschung der Kindersprache. (Zusammenfassung.) – In: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. 20. 1971. Rada jazykovědná (A) č. 19. Red. O. Ducháček a i. Brno, Universita J. E. Purkyně – filosofická fakulta 1971, s. 216.

Colloquium paedolinguisticum Brno 14.–16. X. 1970. – Jazykovedný časopis, 22, 1971, s. 218–220 (správa o sympóziu).

Za profesorom B. Háloom. – Slovenská reč, 36, 1971, s. 46–47.

1972

Das Problem der Beziehung zwischen der Artikulationsbasis und dem phonologischen System in der Erforschung der Kindersprache. – In: Colloquium paedolinguisticum. Proceedings of the First International Symposium of Paedolinguistics. Held at Brno, 14–16 October 1970. Red. K. Ohnesorg. The Hague – Paris, Mouton 1972, s. 75–82.

Die Stellung der Intonation im Rahmen der Artikulationsbasis. – In: Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 1. Phonetica Pragensia. 3. Symposium on Intonology. Prague, October 6–8, 1970. Red. M. Romportl – P. Janota. Praha, Universita Karlova 1972, s. 73–75.

[Diskusné príspevky na 1. medzinárodnom pedolinguistickom sympóziu, konanom v dňoch 14.–15. 10. 1970 v Brne.] – In: Colloquium paedolinguisticum. Proceedings of the First International Symposium of Paedolinguistics. Held at Brno, 14–16 October 1970. Red. K. Ohnesorg. The Hague – Paris, Mouton 1972, s. 109, 191.

[Diskusné príspevky na konferencii o psychologických základoch vyučovania cudzích jazykov, konanej v dňoch 2.–3. 6. 1971 v Bratislave.] – In: Zborník prednášok z konferencie o psychologických základoch vyučovania cudzích jazykov. Red. E. Trubenová. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvetly 1972 (rozmn.), s. 145–147.

1974

Využitie koartikulácie v logopedickej praxi. – In: Logopedické symposium v Brně 1973. Red. J. Pačesová. Brno, Filosofická fakulta University J. E. Purkyně 1974 (rozmn.), s. 123–132. rus. res. s. 133, nem. res. s. 134, obrázky s. 135–138.

Príspevok k problematike česko-slovenského bilingvizmu. – In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 23–24. 1971–1972. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974, s. 338–341.

Medziodborová spolupráca jazykovedcov a logopédov. – Jazykovedný časopis, 25, 1974, s. 94–96 (správa o logopedickom sympóziu, konanom v dňoch 22.–24. 11. 1973 v Brne).

1975

Fonetika a metodika nápravy chybných výslovností (s obrázkami). 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975. 8°. 71, [1] s. + obr. príl. (spoluautorka).

K otázke interferencie v oblasti výslovnosti. – In: Zborník vybraných referátov a diskusných príspevkov z Komenského trienálie 1974. Red. J. Horecký. Bratislava, Osvetový ústav a Mestský dom kultúry a osvetu 1975 (rozmn.), s. 83–89.

O jednej koncepcii kultúry hovoreného slova v Poľsku. – Kultúra slova, 9, 1975, s. 119–121.

1976

Dieťa a reč. [K. Ohnesorg, Naše dieťa sa učí mlúviť, 2. vyd., Praha 1976.] – Učiteľské noviny, 26, 1976, č. 46, s. 8 (ref.).

Jazykoveda v logopédii. – Jazykovedný časopis, 28, 1977, s. 203–204 (správa o 5. konferencii Slovenskej logopedickej spoločnosti, konanej v dňoch 19.–20. 11. 1976 v Novom Smokovci).

Významné jubileum československej pedolinguistiky. – Predškolská výchova, 30, 1975/76, s. 340 (k 70. narodeninám K. Ohnesorga).

1977

Hlasový začiatok v slovenčine. – Jazykovedný časopis, 28, 1977, s. 149–155, rus. res. s. 156.

Rečové poruchy pri dyskinézach. – In: Správy č. 9 hlavnej úlohy štátneho plánu výskumu VIII-5-9 Rozvoj duševného života človeka a jeho spoločenského vedomia v socialistickej spoločnosti. Čiastková úloha č. 4. Psychologické činitele a prostriedky modifikácie a prevencie neprímeraných psychických prejavov. (Priebežná správa.) Bratislava, Rada hlavnej úlohy štátneho plánu výskumu – koordinujúce pracovisko Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1977 (rozmn.), s. 43–51.

O rečovej výchove v predškolskom veku. – Kultúra slova, 11, 1977, s. 295–298.

K vývinu reči detí v predškolskom veku. – Predškolská výchova, 31, 1976/77, s. 179–182.

K problému rečovej výchovy v materskej škole. – Predškolská výchova, 31, 1976/77, s. 209–211.

Konferencia Slovenskej logopedickej spoločnosti. – Predškolská výchova, 31, 1976/77, s. 232 (správa o 5. konferencii, konanej v dňoch 19.–20. 11. 1976 v Novom Smokovci).

Prekladateľská činnosť

Rozprávate po maďarsky? Mluvíte maďarsky? Beszél magyarul? 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961. – 2. vyd.: 1963 (preklad slovenského štandardného textu do češtiny).

Rozprávate po francúzsky? Mluvíte francouzsky? Parlez-vous français? 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962 (preklad slovenského štandardného textu do češtiny).

Rozprávate po anglicky? Mluvíte anglicky? Speak you English? 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962 (preklad slovenského štandardného textu do češtiny).

Rozprávate po španielsky? Mluvíte španělsky? Habla usted español? 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962 (preklad slovenského štandardného textu do češtiny).

Zostavil L. Dvonč

Problematika jazykovej nominácie – ako sa hovorí v úvode k tejto dvojzväzkovej publikácii – je skutočne veľmi starý a zaujímavý i zložitý problém, ktorému v dejinách svetovej jazykovedy, ale aj filozofie a psychológie venovali pozornosť mnohí bádatelia. Ak sa teraz do kruhu týchto bádateľov zapája kolektív jazykovedcov z Jazykovedného ústavu AV ZSSR a predkladá svoje riešenia sporných otázok, treba to označiť za neobyčajne rozvážny a aktuálny počin.

V prvom zväzku, venovanom všeobecným otázkam pomenúvania, ide o tieto problémy: jazyková podstata nominácie, gnozeologické základy jazykovej nominácie, výber pomenúvacích prvkov, vzťah nominácie, referencie a významu, estetické a logické zložky lexikálnej nominácie, typológia pomenovaní a napokon vzťah sémantiky a semiológie (čiže semiotiky). Autori jednotlivých kapitol sa osobitne neuvádzajú.

V druhom zväzku, naopak ide o vyslovenenc autorské kapitoly. A. A. Ufimceva píše o neutrálnej lexikálnej nominácii, J. S. Agnaurova o štylistických aspektoch lexikálnej nominácie, V. N. Telija o druhoch sekundárnej nominácie, E. S. Kubriakova skúma vzťah teórie nominácie a tvorenia slov a napokon N. D. Arutunova venuje pozornosť vzťahu nominácie a textu.

Ako vidieť z náčrtu obsahu, problematika je taká bohatá, že na jej čo len zbežnú analýzu by bolo treba niekoľko osobitných recenzií. Preto sa pokúsime naznačiť niekoľko základných myšlienok z prvého zväzku a zo štúdií A. A. Ufimcevej a E. S. Kubriakovovej v druhom zväzku.

Za základ všetkých úvah sa berie myšlienka, že znaky prirodzeného jazyka sú s objektívnou realitou **viazané** v dvoch smeroch: ako nominatívne znaky v paradigmaticke (v jazyku) a ako predikatívne znaky v syntagmaticke (v reči). Práve táto vlastnosť vytvára z jazyka osobitný signifikatívno-reprezentatívny systém, schopný zachytiť a interpretovať každú činnosť človeka i akýkoľvek iný, nejazykový znakový systém.

Ďalšia základná myšlienka **zdôrazňuje**, že z gnozeologicko-semiotického hľadiska nominalizácia je proces premeny faktorov mimojazykovej skutočnosti na jazykové výrazy, odrážajúce vo vedomí nositeľov jazyka ich spoločenskú skúsenosť. Z toho vyplýva, že ak sa doteraz prirodzený jazyk skúmal ako **prostriedok** na materializáciu myslenia, treba teraz venovať pozornosť aj jazyku ako nástroju idealizácie **objektívnej reality** (s. 11). Je to dôležité preto, že poznanie sa začína nie myslením, ale pozorovaním **objektívnej reality** a činnosťou v tejto realite. Práve preto môže byť jazyk prostriedkom idealizácie a reprezentácie objektívnej reality. Pritom sa správne predpokladá, že objektívna realita sa objektivizuje, t. j. materiálne sa stáva ideálnym len vtedy, keď materiálne je pretvorené vo vedomí človeka a je **vyjadrené** takými formami jazyka, ktoré sú rovnaké pre všetkých nositeľov daného jazyka. Týmto sa **zdôrazňuje** rozdiel proti idealistickému, teleologickému chápaniu jazyka ako začiatočného, prvotného prostriedku poznania. Pritom téza o jazyku ako skutočnosti vedomia dáva možnosť predpokladať, že v jazykovom systéme sa reálna skutočnosť odráža v takých formách, ktoré sú vo vzťahu s logickým aj zmyslovým poznaním sveta.

Na týchto základných myšlienkach sa rozvíjajú ďalšie úvahy, doložené konkrétnymi príkladmi z rozličných jazykov, o lexikálnej nominácii a špeciálne o slovotvornej nominácii. V oblasti derivácie sa **plodne využívajú** myšlienky o onomaziologických kategóriách, ktoré sa však nepokladajú za najvyššie kategórie, lež podradujú sa slovnodruhovým kategóriám, resp. sa aj označujú ako slovnodruhovú, vzhľadom na modifikáciu a konkretizáciu, podobnosť a príznakovosť, ktorá sa realizuje práve len v rámci slovných druhov. K teórii vypracovanej M. Dokulilom sa podotýka, že pri prefixácii býva bázou nie afix, ale fundujúce slovo. Ďalej sa **zdôrazňuje**, že v zloženiach typu bahuvrihi (v posesívnych zloženiach) je báza akoby vysunutá za hranice slova a celé slovo je vlastne **onomaziologickým príznaikom**.

Myšlienka o dvojitom charaktere lexikálnej nominácie sa objavuje častejšie. Napr. v úvahách o vzťahu signifikátu a denotátu (s. 250) sa dokazuje, že meno (nominant) je síce vždy spojené so signifikátom i denotátom. Ale kým v systéme, v paradigmaticke nominátom nominanta je signifikát (inými slovami:

meno je pomenovaním signifikátu) vytváraný v ľudskom vedomí ako výsledok odhalenia dištinktvých príznakov v denotátoch, v aktualizovanej reči objektom označovania sú denotáty, t. j. reálne predmety, príznaky, deje, pocity i abstraktné pojmy. Signifikát ako produkt klasifikačnej činnosti vedomia je v takomto prípade len sprostredkujúcim prvkom.

Pri úvahách o lexikálnej nominácii A. A. Ufimcevo vá vychádza z teórie jazykového znaku. Pokladá to za nevyhnutné, lebo jazyk je znakový systém slúžiaci na prvotné označovanie v sústave prostriedkov a druhotné označovanie v sústave predikačných procesov. Preto sa vo výklade o povahe znaku zdôrazňuje materiálnosť znaku (teda i jazykového znaku), ale aj tak sa vychádza z tézy o bilaterálnosti ako špecifickej vlastnosti jazykového znaku. Pritom sa správne zdôrazňuje, že obidve stránky jazykového znaku sa fixujú vo vedomí ako abstrakcie, odrazy obidvoch zložiek vo vzájomnej spätosti.

Osobitnú pozornosť treba venovať úvahám E. S. Kubriakovovej o prejavoch nominácie v tvorení slov, resp. o derivačnej onomaziológii. Autorka pokladá odvodené slovo za prechodný typ medzi pomenovaním na úrovni slova a pomenovaním na úrovni vety, a tak zisťuje v odvodených slovách tému a rému, teda akúsi vnútornú syntax. Túto myšlienku osvetľuje ešte aj tak, že ako za každým pomenovaním stojí pojem ako útvar formovaný na základe súdov o danom predmete, tak aj za každým odvodeným, resp. motivovaným pomenovaním stojí reťazec súdov, z ktorých však len jeden sa odráža na odvodenom slove (s. 229). Je tu zrejmy odraz viacerých štúdií o zložených slovách a o nominalizácii v generatívnej teórii. Nesporný je fakt, že vo význame odvodenej jednotky sú obsiahnuté významy iných jednotiek, ba sú tu aj formálne vyjadrené osobitné onomaziologické príznaky – súhrn týchto prvkov tvorí slovotvorný, derivačný význam (s. 246).

V krátkej recenzii nemožno sa podrobnejšie zaoberať všetkými myšlienkami a tézami, ktoré sa rozvíjajú v zborníku. Ale aj z tých myšlienok, ktorým sme venovali pozornosť, lebo sa nám zdajú piliermi celej práce, vidieť, že sa kladie dôraz na marxistické gnozeologické východiská, že sa analyzujú všetky doterajšie teórie, poukazuje sa na ich metodologické i idelogické slabiny. Možno povedať, že i keď sa nedosiahla úplná jednotnosť názorov, znamená zborník o jazykovej nominácii závažný krok vpred v štúdiu tej oblasti jazyka, ktorá sa v mnohých buržoázných smeroch neprávom zanedbáva.

J. Horecký

JAZYKOVEDNÉ ŠTÚDIE XIII. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977. 264 s.

Trinásty zväzok *Jazykovedných štúdií* je venovaný zakladateľovi tejto série k jeho šesťdesiatym narodeninám. Séria *Jazykovedných štúdií* má veľký význam pre rozvoj slovenskej jazykovedy, ako aj pre vedecké poznanie slovenského jazyka. Potvrďuje to aj tento zväzok, do ktorého prispeli jubilantovi priatelia, kolegovia a žiaci. Úvodná stať z pera J. Horeckého (s. 9–12) hodnotí Ružičkovu mnohostrannú vedeckovýskumnú, pedagogickú a organizačnú činnosť. Súpis prác J. Ružičku za roky 1965–1975 od L. Dvonča (s. 13–27) podáva svedectvo o širokej palete vedeckých záujmov v uvedenom desaťročí.

Okrem týchto úvodných statí zborník obsahuje 28 príspevkov z rozličných oblastí jazykovedy. Prevažná časť autorov rieši vybrané jazykovedné problémy na slovenskom jazykovom materiáli. Takmer všetci priamo nadväzujú na niektorý Ružičkov podnet alebo na niektorú jeho konkrétnu prácu. Tematicky i metodologicky je zborník veľmi pestrý. Zišli sa v ňom príspevky s problematikou zo všetkých jazykových rovin.

Najviac príspevkov je z oblasti slovenskej syntaxe. K. Buzássyová v konfrontačnej štúdiu *Kategória určenosti a zhoda spony vo vetách s menným prísudkom* (s. 61–72) aplikuje Revzinove pravidlá o zhode spony s prísudkovým menom, resp. s podmetom vety na slovenský jazykový materiál a zisťuje, že „výklad o zhode spony na základe kategórie určenosti možno... vhodne spojiť s výkladom pomocou vetných členov“ (s. 71). Výklad spresňuje pravidlá o zhode spony. – A. Ferenčíková v štúdiu *Časové súvetie s významom časového zaradenia opakovaného deja* (s. 83–90) analyzuje spisovné i nárečové syntaktické prostriedky v časových vetách uvedeného typu. – G. Horák (s. 125–129) klasifikuje účinkové vety

s „hyperbolickým“ významom; svoju klasifikáciu opiera o materiál z diela A. Chudobu. – Veľmi jemné syntaktické problémy rieši F. Kočíš v štúdiu *Príslovkové určenie v zloženej syntagme* (s. 157–165). Ide mu o určenie syntaktických vzťahov medzi príslovkovým určením a iným rozvíjajúcim vetným členom, resp. medzi viacerými príslovkovými určeniami. Presvedčivo ukazuje, že príslovkové určenie nie je s predmetom v syntagmatickom vzťahu. Dve alebo viaceré príslovkové určenia nie sú ani v priradovacom, ani v podradovacom vzťahu, ale tvoria osobitnú syntagmu, ktorú autor nazýva prímikynacou čiže juxtapozícnou syntagmou, okrem typov *veľmi krásne* a *tesne vedľa*, kde ide o vzťah závislosti (v spojení *tesne vedľa stola*, ktoré autor uvádza, je však slovo *vedľa* predložkou), obdobne ako v spojení príslovkového určenia s prívlastkom.

Medzi príspevky so syntaktickou problematikou patrí aj štúdia J. Mlačka *Kontaminácia vo frazeológii* (s. 195–201). Autor zisťuje šesť druhov frazeologickej kontaminácie, a to tri druhy vlastnej frazeologickej kontaminácie (skríženie sémantických prvkov, gramatických prvkov a lexikálnych zložiek) a tri druhy kontaminácie frazeologizmov s voľnými spojeniami. Touto klasifikáciou ako aj rozlišovaním funkčne podmienených a frazeologicky chybných kontaminácií autor spresňuje doterajšie poznatky o tomto jave. Príčinou frazeologickej kontaminácie je väčšia či menšia významová alebo formálna príbuznosť dvoch zvrátov. – Zvrátne zámeno sa vo funkcii objektu podrobne rozoberá J. Oravec (s. 217–224). Nadväzujúc na domácu, slovenskú i českú, i na zahraničnú literatúru predmetu, sčasti polemicky, ukazuje jemnou sémantickou analýzou rozličných typov zvratných slovík v slovenčine, v ktorých prípadoch zvrátne sa môže byť objektom (treba ho pokladať za objekt) a kde **nemôže byť objektom**. Zvrátne sa vyjadruje tri druhy objektu: **zásahový (typ umývať sa)**, obsahový (napr. typ *pokladať sa za koho*) a cieľový (najmä pri dvojitej väzbe, napr. **typ brániť sa čomu, proti čomu, pred čím**), a to aj pri recipročnom význame. – E. Ružičková (s. 243–249) v konfrontačnej štúdiu porovnáva konštrukcie so slovesami pocitu v slovenčine a angličtine, vychádzajúc (sčasti kriticky) z Fillmoreovho modelu aktantov.

Viacerí autori sa zaoberajú slovtvornou problematikou. F. Buffa uverejnil príspevok *O druhoch a príčinách slovtvornej diferenciacie v slovenských nárečiach* (s. 53–59). O príčinách vo vlastnom zmysle slova však autor nehovorí takmer nič. Pre klasifikáciu slovenských nárečí majú najväčší význam tzv. areálové slovtvorné javy (autor hovorí o areálových opozíciách). Na výskum týchto javov sa má podľa autora zamerať výskum slovenských nárečí v slovtvornej oblasti. – L. Dvonč (s. 73–81) rozoberá spôsoby tvorenia derivátov od cudzích nesklonných zemepisných názvov zakončených na samohlásky. – **Obdobnú problematiku**, ale na derivátoch slovenských miestnych názvov typu *Strážske, Boca a Beša*, rieši J. Jacko (s. 139–146). Viacerým jeho odporúčaniam možno vyčítať priamočiarosť a nerozlišovanie **nárečového** (východoslovenského) a spisovného úzu (napr. podoba *Strážčan* – k *Strážske* – je pre **spisovnú slovenčinu neprijateľná** pre skupinu -žč-). – J. Horecký (s. 131–137) sa pokúsil o teoretické zdôvodnenie rozdielneho spôsobu písania zložených prídavných mien (dovedna, resp. so spojovníkom). Jeho pokus však neprináša pre prax definitívne riešenie tohto aktuálneho pravopisného problému, pretože berie do úvahy iba niektoré typy zložených adjektív. Neprijateľný je návrh písať *politicko organizačný* (*politicko organizačné zabezpečenie*) oddelene, keďže adverbriá typu *politicko* v slovenčine neexistujú. – Viaceré podnetné teoretické myšlienky obsahuje príspevok J. Kačalu *Slovesá typu sviatkovať v slovenčine* (s. 147–155). Na základe sémantickej, slovtvornej a intencnej analýzy podáva dobre zdôvodnenú klasifikáciu slovík tohto typu. Námietky vzbudzuje pojem „intencné homonymá“ (napr. *garážovať kde* – *garážovať čo*).

Niekoľko príspevkov je venovaných problémom morfológie a morfematiky. J. Bosák (s. 45–51) na základe bohatej domácej i zahraničnej literatúry predmetu podáva podrobnú, teoreticky **podloženú** klasifikáciu morfém a submorf. Pri veľkej pestrosti termínov a ich obsahov u rozličných autorov by azda bolo vhodnejšie používať paralelné termíny morféma – morfa alebo morféma – submorfa. Nie je jasné, prečo autor postuluje nulový formový submorf v infinitive *pís-a-t-Ø* (s. 49).

E. Pauliny (s. 225–230) rozborom vývinu pasívneho participia a pasívnych konštrukcií v staroslovenčine, v starej češtine a v staršom štádiu slovenčiny hľadá príčiny, prečo sa opisné pasívum v slovenčine dosiaľ pociťuje ako príznaková kategória, hoci rozsah jeho používania v spisovnom jazyku stále rastie. –

Orientalistka A. Ráčová (s. 231–236) podáva rozbor kategórie osoby a tzv. honorifikosti (ide vlastne o vyjadrenie úctivosti sústavou osobných prípon) v bengáľčine. Pri opise bengáľskej kategórie osoby autorka pokladá za základný prvok hovoriacu osobu. – J. Sabol (s. 251–258) v ďalšom zo série svojich morfonologických príspevkov podáva opis tematických submorf slovenského slovesa (v chápaní Horeckého) na rovine realizácie a na rovine morfonologického systému (na rovine abstrakcie). Autor preceňuje význam svojho opisu, keď ho pokladá za „névyhnutný na formálne vymedzenie časovacích typov v spisovnej slovenčine“ (s. 257). V gramatikách slovanských jazykov sú bežnejšie iné formálne prostriedky pri klasifikácii sloves na tzv. triedy a vzory.

Niekoľko príspevkov je venovaných aj výskumu slovnjej zásoby, resp. teoretickým problémom lexicológie. Príspevok A. Habovštiaka *Slovná zásoba spisovnej slovenčiny vo vzťahu k slovenským nárečiam* (s. 101–107) nie je monotematický. Autor v ňom jednak podáva niektoré výsledky svojho výskumu nárečovej diferenciacie v lexike, jednak uvažuje o tom, ako a prečo sa jednotlivé slová z nárečí dostávajú do spisovného jazyka. Medziiným konštatuje, že z typickej východoslovenskej lexiky sa do spisovnej slovenčiny dostalo oveľa menej výrazov ako zo stredného a západného Slovenska. Pri hodnotení niektorých výrazov autor nekriticky narába s údajmi zo *Slovníka slovenského jazyka*. – K. Habovštiaková (s. 109–123) podrobne spracovala názvy členov rodiny a príbuzenstva v slovenčine zo synchronického i diachronického hľadiska. Výsledky svojho štúdia zachytila aj v prehľadných tabuľkách a grafoch. – J. Mistrík (s. 185–194) načrtáva problémy široko chápanej homonymie. Okrem lexikálnych homonym (omylom tu uvádza aj dvojicu *des s ď a des s d* – názov noty) rozlišuje homonymá gramatické (t. j. homonymné gramatické tvary), lexikálno-gramatické (nevhodne tu hovorí o tvare, napr. *mať* subst. a *mať* sloveso, *kry* pl. subst. a *kry* imp. slovesa – v skutočnosti ide o dva homonymné tvary z rozličných paradigiem), fonetické a pravopisné, ktoré ďalej člení na foneticko-lexikálne (omylom sem zaraduje aj dvojicu *stól – stvol* s rozdielnou výslovnosťou), foneticko-gramatické (homonymné tvary typu *mi – my, ktorí – ktorí*), pravopisno-lexikálne (napr. *panický s ň* od *panic a panický s n* od *panika*), pravopisno-gramatické (napr. *sochársky* adj. i adv.), foneticko-lexikálno-gramatické (väčšina uvádzaných príkladov vzbudzuje námietky, napr. *chod' sa – chodca, redšie – rečie, hrdšia – hrčia, mestskom – mäskom, pod stenou – poctenou* atď.) a pravopisno-lexikálno-gramatické (aj tu ide zväčša o sporné prípady). **Prekvapuje**, že autor nepoužil známe termíny homoformy a homografy, ale hovorí všeobecne o homonymách.

Dvaja autori spracúvajú materiál z onomastiky. V. Blanár (s. 37–43) sa zaoberá polysémiou, homonymiou, antonymiou a synonymiou vlastných mien. – M. Majtán uverejnil materiálový príspevok *Toponymia v prózach slovenských realistov 19. stor.* (s. 175–183).

Do oblasti štylistiky patrí príspevok E. Bajzikovej o výstavbe textu (s. 29–35). Autorka si všima najmä nadväzovacie prostriedky, tzv. konektory. – Vofne k nemu možno priradiť príspevok J. Fíndru (s. 91–100) o stavbe vety v odbornom štýle v 20. rokoch. Autor v ňom sleduje základné ukazovatele danej otázky od Štúra po 20. roky nášho storočia.

Do vývinu hláskoslovia slovenčiny načrel I. Kotulič príspevkom *Z histórie dvojhĺsky iu v slovenčine* (s. 167–174). Autor kladie vznik dvojhĺsky *iu* v slovenčine do 17.–18. stor. a sleduje jej používanie na materiáli z písomných prameňov i z nárečí. Polemizuje s názorom o vzniku *iu* morfológickou analógiou a dokazuje, že popri analógii tu pôsobili aj hláskoslovné faktory: diftongizácia *ú* po mäkkej spoluhláske. Tento predpoklad je však možný len pre východoslovenské nárečia, kým inde mu bráni skorší zánik palatalizovanosti väčšiny spoluhlások (sykaviek, pernic a i.). – Š. Ondruš (s. 209–215) podáva novú etymológiu slov *kънѣдъ* a *пѣнѣдъ*, odmieta názor o ich prevzatí z germánčiny, obhajuje ich slovanský pôvod a dokazuje, že germánske *kuningas* bolo prevzaté z praslovančiny.

P. Ondrus (s. 203–207) podáva podrobnú klasifikáciu sociálnych nárečí. – Z historicko-dokumentárneho hľadiska je zaujímavý príspevok I. Ripku (s. 237–241) o zavádzaní slovenčiny ako úradného jazyka v Bratislavskej župe po r. 1918. – Príspevok J. Štolca *O povahe základných zložiek jazyka a ich vzájomnom vzťahu* (s. 259–262) nemá výskumný charakter. Autorove úvahy o známych veciach vyznievajú ako oneskorená (a zbytočná) obrana nárečí.

Záverom opakujeme, že tematicky bohatý 13. zväzok *Jazykovedných štúdií* obsahuje takmer tri desiatky hodnotných príspevkov, ktoré prehlbujú vedecké poznanie slovenského jazyka z rozličných aspektov a rozvíjajú teóriu a metodológiu súčasnej jazykovedy.

Š. Peciar

JAZYKOVEDNÉ ŠTUDIE XIV. Stanislavov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1977. 234 s.

Pri príležitosti 70. narodenín nestora slovenskej jazykovedy prof. Jána Stanislava, člena korešpondenta ČSAV a SAV (nar. 12. decembra 1904), usporiadala Slovenská jazykovedná spoločnosť v Smoleniciach v dňoch 9.–11. decembra 1974 vedeckú konferenciu o pôvode a najstaršom vývine slovenčiny, tematicky orientovanú na základnú oblasť výskumu jubilanta. Materiály z tejto konferencie vyšli v zborníku až koncom roka 1977, takže ten, komu boli venované, sa ich nedožil – prof. J. Stanislav zomrel náhle dňa 29. júla 1977 v rodnom Liptove. Zo žatvy učiteľského semena, ktoré on rozsieval, vzišla aj prevažná časť príspevkov v recenzovanom zborníku.

Zdravicu jubilantovi i úvodný referát, naznačujúci problematiku o pôvode slovenčiny, predniesol J. Ružička. Kľúčovú pozíciu mal na konferencii referát R. Krajčoviča *Základné aspekty problému praslovanského pôvodu slovenčiny* (s. 13–22), vychádzajúci z dlhodobého štúdia tejto problematiky podrobnejšie rozvedenej v autorovej obsiahlej monografii *Slovenčina a slovanské jazyky* (1974). V prednesenom príspevku sa R. Krajčovič orientoval na zdôraznenie základných teoreticko-metodologických postulatov marxistickej jazykovedy pri interpretácii praslovanskej genézy slovenčiny, na zdôraznenie mimojazykových aspektov. Z nich podčiarkol najmä geomorfologický faktor, zohrávajúci dôležitú úlohu pri vnútornom členení jazykových oblastí, predovšetkým pri členení západoslovanského makrodialektu v staršom i mladšom období, ďalej časovo i pôvodom rozdielny priebeh najstaršieho slovanského osídľovania v karpatsko-podunajskej oblasti, ktorého dôsledkom bolo osídlenie západnej a východnej oblasti slovenčiny z praslovanskej prabázy severozápadnej a jadra starej centrálnej oblasti (v predhistórii vysunutej viac na juh) z praslovanskej prabázy juhovýchodnej. S touto okolnosťou súvisia prvky nezápadoslovanského pôvodu v centrálnej oblasti, ktoré však treba hodnotiť ako autochtónne. Z ďalších mimojazykových činiteľov referent rozviedol význam hospodársko-spoločenského vývinu, najmä okolnosť, že v karpatsko-podunajskej oblasti sa prejavovali už od 7. stor. integračné tendencie (Samova ríša, v 9. stor. Veľkomoravská ríša). Charakter etnického vývinu v karpatsko-podunajskom priestore smeroval k oblastnej etnickej integrácii a napokon aj etnický slovansko-neslovanský (maďarský) kontakt stal sa dôležitým determinantom ďalšieho etnického rozvoja našich predkov.

Z jazykových aspektov treba mať pri skúmaní genézy slovenčiny na zreteli geolingvistický aspekt, najmä chronologickú a priestorovú stratigrafiu psl. izoglos v karpatsko-podunajskej nížine. Podľa R. Krajčoviča predhistorická báza slovenčiny sa formovala na pozadí mladšej psl. izoglosnej oblasti, ktorá sa postupne formovala v 9.–10. stor. v karpatsko-naddunajskej oblasti a vyznačovala sa integračnými elementmi.

Referát Š. Peciaru *Praslovanské východisko fonologického systému slovenčiny* (s. 23–30) doplnil úvodný referát R. Krajčoviča upozornením na dôležitosť rozdielov v relatívnej chronológii dvoch alebo viacerých zmien a na možnosti interpretácie istých zmien v psl. hláskosloví z fonologického hľadiska neutralizáciou fonologického protikladu (napr. vokalizáciu jerov možno hodnotiť ako splynutie jerov s inými samohláskovými fonémami, ktoré boli v príslušnom fonologickom systéme toho-ktorého slovanského jazyka k jerom najbližšie, pravda, spravidla sa pri tom ruší protiklad v stupni otvorenosti). Pozoruhodná je aj Peciarova myšlienka o posunutí hranice zániku praslovanskej jazykovej jednoty ďalej do minulosti, do obdobia štruktúrnych zmien v praslovanskom fonologickom systéme, ktoré priamo súvisia s tendenciou po otvorených slabikách. Tým by sa aj časová hranica praslovanskej genézy slovenčiny a vznik najstarších črt slovenčiny ako osobitného jazykového systému kládol do obdobia po odchode z pravlasti a zaujatia nových sídel v karpatsko-podunajskej oblasti.

O tejto Peciarovej interpretácii rozpadu praslovančiny sa kriticky vyslovil Š. Ondruš. Prejav tzv. zákona otvorených slabík, tendencie po palatálnej asimilácii a vznik mäkkostnej korelácie, resp. mäkkostnej harmónie praslovanskej slabiky hodnotí nie ako rozpad praslovančiny, ale práve naopak, ako začiatok formovania praslovančiny. Pred ich realizáciou možno podľa jeho mienky hovoriť iba o „doznievaní“ baltoslovančiny (ak pripustíme predpoklad o existencii baltoslovančiny), resp. o „doznievaní“ **indoeurópciny** v ústach budúcich Slovanov (v prípade negácie predpokladu baltoslovančiny). **Zánik praslovančiny** je podľa Š. Ondruša interne jazykovo determinovaný zánikom platnosti zákona o otvorenosti slabiky a zánikom palatálnej korelácie slabiky. – L. Novák pre vznik praslovančiny pokladá za rozhodujúcu okolnosť, že časť Baltoslovanov dostala sa do područia Hunov a v dôsledku bilingvizmu nastalo mongolské prehodnotenie fonologického systému baltoslovančiny. Tento vývin vyústil napokon do slabičnej mäkkostnej korelácie v neskornej praslovančine, čím sa začlenila praslovančina do euroázijského jazykového zväzu. Mongolský fonologický model zapôsobil aj na zánik koncových spoľuhlások v slabike.

K referátu R. Krajčoviča odznel polemický príspevok K. Horálek, vyslovujúci nesúhlas s Krajčovičovým predpokladom slovenskej jazykovej jednoty od 9.–10. stor. K. Horálek zdôraznil, že ani v tom období neprestáva existovať stredná slovenčina ako osobitný celok, a v dôsledku toho boli v tom čase podľa neho západoslovenské a východoslovenské nárečia bližšie k českým nárečiam ako k strednej slovenčine. Zdá sa, že v tejto súvislosti K. Horálek nedocenil charakter etnického vývinu v karpatsko-podunajskom priestore, najmä závažnosť slovansko-maďarského kontaktu od 10. stor. – F. Kopečný kladne vyzdvihol z referátu R. Krajčoviča to, že referent nehodnotil *-m* v 1. os. ind. prez. ako juhoslavizmus a na príkladoch z vývinu slovanských jazykov poukázal na zložitú diferencovanosť neskoršieho slovanského vývinu. – M. Komárek **zdôraznil** myšlienku, že nijaká akokoľvek špecifická a starobylá izoglosa nemôže sama osebe zdôvodniť vznik nového jazyka a že zvyčajne ani medzi dvoma samostatnými slovanskými jazykmi nebývajú ostré hranice, ale práve naopak, plynulý prechod. – A. Lamprecht naznačil, že geomorfologický aspekt vo vývine jazykov nemožno preceňovať, lebo platí iba vtedy, ak je spojený aj s hospodárskymi a politickými podmienkami. – E. Paulíny vyslovil kritickú pripomienku, či na úkor jazykových faktov nedáva R. Krajčovič priveľa viery interpretácii archeologických faktov. – Š. Krištof na príkladoch z toponymie Tekova rozviedol Krajčovičovú myšlienku, že v ďalšom vývine slovenčiny, resp. jej nárečí, možno očakávať vznik južnoslovanských alebo východoslovanských paralel ako oneskorené reflexie motivované dávnymi súvislosťami, resp. kontinuitou staršieho jazykového systému s mladším systémom. – V. Uhlár podrobnejšie osvetlil archeologické fakty viažúce sa na sťahovanie slovanských rodov a kmeňov a ich usídľovanie na našom území.

Ďalší referát na konferencii mal L. Novák (*Z inojazyčných interferencií v najstarších dejinách slovenčiny*, s. 56–63), a to o závažnosti pozoruhodného vývinu starej strednej slovenčiny nitrianskeho typu, ktorý mal veľký vplyv i na ostatné slovenské nárečia. Referent rozviedol svoju teóriu o mongolizácii baltoslovančiny, o etapovitej europeizácii neskorkej praslovančiny na nových územiach, o vzniku vokalickej mäkkostnej korelácie na väčšine územia strednej slovenčiny v súvislosti s prehodnotením praslovanskej protostredoslovenčiny nitrianskeho typu podľa turecko-maďarského fonologického chápania v dôsledku maďarsko-slovenského bilingvizmu na nitrianskom kniežacom dvore, o neskoršom pôsobení nemeckého modelu pri zániku protikladov *t-ť*, *d-ď*, *n-ň*, prípadne aj *l-l̥*, o pôsobení stôp starého neslovenského obyvateľstva starého Bieleho Chorvátska v severnej časti stredného Slovenska pri *a*-ovej jerovej vokalizácii a o hláske *r* v slovenčine namiesto neskoropraslovanského protikladu *r-ř*, ako o výslednici konvergentnej vývinovej črty s maďarčinou, vitanej i z hľadiska latinčiny a nemčiny, ktorá vznikla po zániku slabých jerov a vokalizácii silných jerov paralelne so zánikom mäkkostí typov *p-p̥*...
s-s̥...

K tomuto referátu mal kritickú pripomienku Š. Ondruš, a to na margo geneticky **neistej príbuznosti** Bielych Chorvátov v oblasti severného Slovenska a južného Poľska s predkami južnoslovanských Chorvátov a k výskytu *ü* u starých Slovanov (Slovákov) a starých Maďarov. – M. Komárek v diskusii vyslovil nesúhlas s Novákovým vysvetľovaním vzniku českého *ř* ako napodobňovania nemeckej výslov-

nosti *r* ako *rž*, *rš* a zdôraznil, že vonkajšie faktory sa vo vývine jazyka uplatňujú vždy iba v podmienkach ovplyvňovaného jazyka. Preto ak istú fonologickú zmenu možno vyložiť z vnútorných systémových príčin, treba dať takejto interpretácii prednosť.

Otázku genézy slovenčiny doplnil referát J. Štolca o zemepisnom obraze vzťahov slovenčiny k iným slovanským jazykom (s. 68–73), interpretujúci z hľadiska jazykového zemepisu najmä tú skupinu javov, ktoré majú paralely v južnoslovenskej a východoslovenskej jazykovej oblasti. K referátu mali doplnky o izoglose *tl*, *dl* v slovenčine Š. Ondruš, R. Krajčovič a M. Blichá, o tvare *rebe* (=ryby) z Dolných Rykynčíc a jeho vzťahu k východonovohradskému a gemerskému *-mo* M. Majtán, k typom *rat-* vo valašských nárečiach A. Vašek.

Na vývinový proces genézy a formovania slovenčiny z hľadiska zložitosti nárečových faktov poukázal E. Paulíny (*Staré prevrstvovanie nárečia v severných stredoslovenských stolicích*, s. 82–92). Podľa jeho názoru pôvodne v nich bolo osídlenie západovoýchodoslovenské, ktoré bolo asi v 9.–10. stor. prekryté stredoslovenským osídlením. Tento názor opiera referent o neprítomnosť typu *salu* v Turci, o tvary typu *dobré, dobrého, dobrému* v Turci a *dobrie, dobrihu, dobriemu* v Liptove a na Orave, o striednicu *e* za *ъ* (v type *domek* v Turci, v Liptove a na Orave a aj o izoglosu *rož, rež, raž* proti *žito* a napokon aj o rozlíšenie stredoslovenských tvarov *D. – L. sg. fem.*, typu *ruki* a *N. – A. pl. fem.* a mask. neživ. *ruke, roke*. Proti Paulínyho myšlienke spájať niektoré jazykové javy (napr. deminutíva *domek, vršek*, tvary *dobrého, dobrému, dobré* a i.) s najstarším predstredoslovenským jazykovým substrátom sa vyslovil v diskusii V. Uhlár.

Pohľad na charakter slovenčiny zo syntaktického aspektu vykreslil v referáte *Zhodné javy v syntaxi východoslovenských a stredoslovenských nárečí* (s. 103–106) J. Oravec. Na mnohých príkladoch poukázal na to, že v syntaxi nie je **taká hlboká priepasť medzi východoslovenskými a stredoslovenskými nárečiami**, ako sa to neraz uvádza najmä v prácach neslovenských slavistov, resp. že východoslovenské nárečia sú zo syntaktického hľadiska bližšie k stredoslovenským nárečiam ako k západoslovenským.

Podrobnejší syntaktický výskum slovenských nárečí, doteraz ešte neuskutočený, by naisto spresnil jazykovú hranicu syntaktických zmien. Dá sa predpokladať, že viaceré hranice naznačených syntaktických javov pôjdu paralelne s izolexami ako *borovica/sosna, žito/pšenica, raž/žito, jačmeň/jarec* a inými izolexami, deliacimi Slovensko na dve približne rovnaké oblasti, a to na juhozápadoslovenskú a severovoýchodoslovenskú (porov. referát A. Habovštiaka *Najvýraznejšie lexikálne areály v slovenských nárečiach*, s. 223–224). Istá paralelnosť s touto hranicou, zistenou pri jazykovozemepisnom spracovaní slovnéj zásoby pre *Atlas slovenského jazyka IV* a poukazujúcou na najstaršie binárne členenie slovenských nárečí, je aj vo viacerých javoch spomínaných v citovanom referáte E. Paulínyho.

Iný okruh problémov z najstarších dejín slovenčiny nastolil vo svojom obsiahlom referáte J. Stanislav (s. 107–130). Referent si všimá slovakizmy v staroslovienskych (staroslovanských) pamiatkach, a to **tak slovakizmy hláskoslovné, morfológické i syntaktické** (najmä v **Pražských hlaholských zlomkoch** a v **Kyjevských listoch**). Zdôraznil, že v staroslovienskych pamiatkach **sú okrem všeobecne západoslovenských javov** (napr. *G. sg. tьne* oproti južnoslovan. *mene*, ďalej slová *račiti, godina* „hodina“ a i.) aj prvky známe na Veľkej Morave iba zo slovenčiny (napr. *ničь, razga, raždie* a i.).

Na konferencii odznelo aj niekoľko referátov o slovnéj zásobe slovenčiny. Š. Ondruš v referáte o praslovanskom dedičstve v slovnéj zásobe starej slovenčiny (s. 132–148), zhrňujúcim jeho dlhoročné výskumy v oblasti etymológie, doplnil rekonštrukciu doteraz známej praslovanskej slovnéj zásoby o ďalšie slová, doložené podnes v slovenčine (napr. *vrece* < *vert-j*, *vrviet* < *vorvéti*, *hútať* < *gotati*, *bán* = rúbanisko, z psl. *banь* i *baňa* „fodina, Bergwerk“ z psl. *ban-ja* a i.) a naznačil väzbu praslovanskej **lexiky** s južnoslovenskou oblasťou (napr. slov. *dúchať, ošipaná, polazník, plavý* „modrý“ a i.), so **západoslovenským jazykovým areálom** (*pekný, konár, strom, práca, hodiť* a i.), ako aj spoločné črty **západoslovensko-východoslovenského jazykového areálu** (napr. z psl. ablautového variantu *bóg->bág-*; *zvón->zvan* a i.), resp. slovensko-východoslovenské (napr. *gotati, gotorit* „hovoriť – myslieť“ a i.), ba aj špecificky slovenské slová, ktoré majú praslov. genézu (napr. *vofakto, dakto, smäd, dúčefla, sobáš, lichva* vo význame „statok, dobytok“ a i.). Výsledky Ondrušovho lexikálno-etymologického výskumu vedú

k záveru, že lexikálna stratigrafia starej slovej zásoby slovenčiny korešponduje s fonologickou a čiastočne aj gramatickou stratigrafiou slovenského jazyka v rámci slovanského areálu.

Problematika lexiky starej slovenčiny bola predmetom diskusných príspevkov V. Blánára (o slove *mluviť, mloviť*), A. Vaška (o slove *vrece*) a R. Kuchara (o slove *chrániť* „pochovávať“). – Vhodným doplnkom praslovanskej lexikálnej bázy slovenčiny bol referát M. Majtánovej *Praslovanský charakter názvov húb v slovenčine* (s. 153–166). Referentka predpokladá praslovanské lexikálne dedičstvo až v 18. resp. až v 21 slovenských názvoch húb na rozdiel od iných poľských a ruských bádateľov, ktorí vidia praslovanský základ v 8 až 14 lexémach. – Praslovanskú lexikálnu základňu slovenčiny vhodne dokreslili aj ďalšie referáty. M. Majtán analýzou dedičstva praslovančiny v najstarších slovenských vlastných menách (s. 193–206), a to v osobných menách, v starých osadných názvoch a v historických vodných i terénnych názvoch naznačil miesto najstarších slovných základov v oblasti proprií. – R. Šrámek podal porovnanie najstaršej slovenskej a českej toponymie (s. 207–215): typickosť a svojráznosť slovenskej toponymie spočíva v odlišnej miere účasti rozličných praslovanských toponymických prvkov v slovenskej toponymii.

Pôvodom neslovenskú vrstvu slovenskej lexiky analyzoval V. Blánár (*Lexikálne prevzatia v starej slovenčine*, s. 167–186). Poukázal na lexikálne prevzatia v kultúrnom jazyku Veľkej Moravy i v starej slovenčine do polovice 14. stor. Naznačil aj typy jazykových kontaktov a sémantické zákonitosti pri preberaní slov. Relatívne najviac pozornosti venoval lexikálnym prevzatiám z nemčiny a z maďarčiny.

Túto problematiku doplnili z iných aspektov príspevky J. Dorufu *Slovenčina vo vzťahu k iným jazykom v 15.–18. storočí* (s. 187–191) a Š. Ondruša o slovanskom pôvode maď. slov *gyenge* a *korcsolya*.

Materiály z konferencie o pôvode a najstaršom vývine slovenčiny svedčia o dobrých výsledkoch slovenskej jazykovedy v oblasti dejín jazyka, historickej i súčasnej dialektológie, etymológie a historickej lexikológie, historickej i súčasnej onomastiky, ako aj o využívaní výsledkov iných spoločenských a historických vied (najmä archeológie) pri poznávaní genézy a najstarších dejín slovenského jazyka.

K. Habovštiaková

MLACEK, J.: *SLOVENSKÁ FRAZEOLÓGIA*. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 120 s.

Jozef Mlacek venuje problémom frazeológie sústredenú pozornosť už desať rokov. *Slovenská frazeológia* je po jeho monografii *Zo syntaxe frazeologických jednotiek* (pozri našu recenziu v Jazykovednom časopise, 24, 1973, s. 100–102) druhou knižnou prácou z okruhu tejto problematiky. Recenzovanú prácu vnútorne určovali tie dve okolnosti, že je komplexným pohľadom na frazeológiu a že má plniť funkciu schválenej vysokoškolskej učebnice.

Z požiadavky, aby vysokoškolská učebnica bola komplexným jazykovedným pohľadom na frazeológiu, vyplynulo, že sa autor usiloval spracovať čo najširší okruh doteraz riešených problémov, ale zachytil aj tie, pri ktorých ešte chýba základný výskum; naznačil tým, čo nie je v teórii slovenskej frazeológie doteraz doriešené, alebo kde výskum chýba. Na rozličných miestach učebnice sa preto upozorňuje na potrebu ďalej rozvíjať analýzu istého druhu frazeologizmov a tak v čitateľovi (vysokoškolskom poslucháčovi) budí ambície venovať sa príslušnému okruhu výskumu; nepriamo teda podporuje úmysel doplniť teoretické spracovanie frazeológie vlastným pracovným podielom.

Termín frazeológia v Mlackovej učebnici, tak ako aj v iných prácach z tohto vecného okruhu, ponemá dve veci: rozumie sa ním jednak súhrn frazeologických jednotiek čiže zasoba frazeologizmov daného prirodzeného jazyka (slovenčiny), jednak sa ním označuje jazykovedná teória o frazeologizmoch. Na základe dvojitej platnosti termínu frazeológia po prehľade teoretických východísk, reprezentovaných najmä prácami Ch. Ballyho a V. V. Vinogradova, autor uzatvára vstupnú kapitolu *Frazeológia a jej vymedzenie* (s. 7–15) takouto definíciou: „Frazeológia je druhotnou, odvodenou oblasťou jazyka,

nadväzujúcou v prvom rade na lexiku, zriedkavejšie na syntax. Ako jazykovedná disciplína je frazeológia relatívne samostatnou zložkou lexikológie“ (s. 15).

V staršej jazykovednej teórii sa používali termíny idióm, idiomatika, idiomológia. Nimi sa však označovala iba časť ustálených spojení (petrifikovaných a „nepreložiteľných“) a teória o nich. Autor prijíma dnes už takmer všeobecne ustálený termín *frazeologická jednotka* (FJ) a popri ňom, ba vari častejšie, používa univerbizovaný termín *frazeologizmus*. Konštatuje, že FJ je z tvarovej i významovej stránky nad slovom (charakterizuje ju nadslovnosť: je viac ako bežné pomenovanie) a dá sa dobre vyčleniť len sústavou vlastností a ich konfiguráciou. V takomto zmysle hovorí o viacvrstvovosti FJ. Za základné vlastnosti FJ pokladá ustálenosť, obraznosť a expresívnosť. Pritom uvažuje o FJ na základe vzťahu ku slovu, syntagme, k vete (resp. k súvetiu).

Frazeologizmy autor teda chápe široko ako jednotky s pomenovacou, ale i komunikatívnou (výpovedovou) funkciou. Pritom uvažuje o pojme **klúčového slova**, resp. o frazeologizmoch bez neho a o **fakultatívnom** slove (člene). Dolnú hranicu frazeologizmov tvoria minimálne frazeologické jednotky (napr. *do nohy*=všetci), hornú príslovia (paremiologické útvary), vyjadrené súvetím. Staršia jazykovedná teória **vlastne iba tie** zahŕňala do idiomatiky. Autor zisťuje, že ľahšie sa vymedzujú hranice vetných frazeologizmov ako syntagmatických a nesyntaxmatických. Výskumný predmet frazeológie definuje J. Mlacek takto: „Frazeologická jednotka (frazeologizmus) je ustálené slovné spojenie, ktoré sa vyznačuje obraznosťou a nerozložiteľnosťou svojho významu, ako aj expresívnosťou“ (s. 34). – Ustálenosť FJ (na rozdiel od voľných spojení) **charakterizuje jej hotovosťou**, reprodukovanosťou; podávateľ jazykového prejavu ju nezostavuje počas prejavu, ale zaraďuje ju doňho ako hotovú.

Na sémantické vzťahy medzi FJ sa aplikujú vzťahy, ktoré sa uplatňujú v rámci nefrazeologickej lexiky: viacvýznamovosť, homonymia, synonymia, antonymia; pritom dvojice frazeologizmov typu *byť/nebyť mechom udretý* sa v učebnici kvalifikujú ako modálne varianty.

V rámci kapitoly *Triedenie frazeologických jednotiek* (s. 52–82) autor predstavuje niekoľko druhov triedení, a to: sémantické (podľa V. V. Vinogradova) – doplnené v slovenskej teórii skupinou nesyntaxmatických replikových klíšé, napr. *horkýže, eštežečo*; konštrukčné triedenie; triedenie podľa funkcie; podľa pôvodu; slovnodruhové triedenie (vzťahuje sa iba na FJ ekvivalentné so slovom); triedenie podľa vzťahu ku spisovnému jazyku; ďalej podľa bázy vzniku FJ; rozdelenie podľa vzťahu medzi ustálenosťou a variantnosťou; **štylistické triedenie a napokon kombinované alebo komplexné triedenie**. Pristávame sa pri osobitne pozoruhodných druhoch FJ chápaných cez kritérium príslušného triedenia.

V rámci sémantického triedenia sa ako posledná skupina uvádzajú frazeologické združeniny; to sú **také** ustálené spojenia, čo môžu mať raz priamy, raz frazeologický význam, napr. *hodiť niekomu rukavičku*. Je to skupina pozoruhodná (a dá sa povedať oklamná) najmä z prekladateľského hľadiska. – **Pri konštrukčnom triedení**, pri ktorom hornou skupinou sú jednotky so súvetnou stavbou (*Zohýnaj ma, mamko, pokým som ja Janko; keď ja budem Jano, nezohneš ma mamó!*) a dolnou skupinou minimálne FJ s nesyntaxmatickou stavbou, napr. *bez debaty, ani mak* – jednotky typu *Nejde mi to do hlavy* sa zaraďujú do vetnej frazeológie, naproti tomu typ *Odišiel s dlhým nosom* patrí medzi frazeologické zvraty, teda nevetné, slovesné FJ (lebo má i všeobecnú infinitívnu podobu *odísť s dlhým nosom*). V rámci triedenia podľa funkcie – nominatívnej (pomenúvacej) a komunikatívnej (výpovedovej) – ako pozoruhodnú pripomíname skupinu, ktorá nemá ani výraznú nominatívnu ani komunikatívnu funkciu; sú to citoslovcové a modálne frazeologizmy, napr. *beda-prebeda, nevidali*. Autor ich predstavuje ako nedostatočne preskúmané a také, ktorých postavenie bude treba v rámci frazeológie ešte **doriešiť**. (**Súvisí to** podľa nášho názoru s problematikou a osobitným postavením slovných druhov, ku ktorým **sa priradujú**: s citoslovcami a s časticami.)

Pri triedení frazeologizmov podľa pôvodu (antické, biblické, ľudové atď.) autor uvádza, že toto triedenie má význam **najmä pre porovnávaciu frazeológiu**, ďalej pre národopis a príbuzné vlastivedné disciplíny. (Tu pripomíname, že frazeológia nie je výlučne predmetom jazykovedy.) – V rámci slovnodruhovej klasifikácie frazeologizmov by sme chceli upozorniť na konštatovanie, ktoré v práci dost **nevyniklo**, že totiž toto triedenie možno uplatniť aj na daktoré vetné frazeologizmy – tie, čo majú ako

významový korelát slovo, napr. *Kam vieter, tam plášť* (=nestály, adj. frazeologizmus); *Radujme sa, veselíme sa!* (=svadba, ale synonymne aj *Nový rok*, subst. frazeologizmus). Pri takýchto frazeologizmoch platí nadslovnosť v znásobenej miere. Za dôležité pokladáme konštatovanie, že FJ treba brať ako súbor jej zaužívaných (ustálených) variantov. V rámci slovnodruhovej klasifikácie môžu potom jej jednotlivé varianty zodpovedať rozličným dvom-trom slovným druhom.

Ku triedeniu podľa spisovnosti a nespisovnosti (**nárečovosti**), kde autor uvažuje o pospisovňovaní nárečovej frazeológie, dodávame, že frazeologizmy „**sa nepoddávajú**“ kodifikovanej jazykovej norme, resp., že sa kodifikácia na ne naplno nevzťahuje. I v tom sa prejavuje špeciálna „korenistá“ príchuť frazeologizmov v rámci slovnej zásoby. Neúplné rešpektovanie kodifikovanej jazykovej normy možno pokladať popri nadslovnosti za výraznú charakteristiku frazeologizmov. (Nepokladám za výhodné napr. také morfológické upravovanie frazeologizmov ako *My o vlku/vlkovi a vlk za humny/za humnami*) – V rámci triedenia podľa bázy vzniku (lexikálna a syntaktická frazeológia) autor konštatuje, že v **syntaktickej** frazeológii, ktorá nie je doteraz v slovenčine dosť preskúmaná, je frazeologizovaná iba **konštrukcia** – lexikálne obsadenie možno vyplňať v rámci lexikálnej príпустnosti (ako *pozerá, tak pozerá/ako vykračuje, tak vykračuje; dom na dome/ chlap na chlapovi* atď.). Tu bude treba ešte dost výskumnej roboty. Do **syntaktickej** frazeológie by sme napr. zaradili aj také konštrukcie ako *dážd-ne-dážd/povinnosť-nepovinnosť (...odchádzame) /kmotor-nekmotor; nechať robotu robotou/nechať drevo drevom; robiť robí, ale.../písať píše, ale.../usilovať sa usilovala, ale...* a pod.

Časť o rozdelení frazeologizmov podľa vzťahu medzi ustálenosťou a variantnosťou úzko súvisí s kapitolou *Variety a aktualizácie frazeologizmov* (s. 83–98). Autor **pripravene** ukazuje, ako sa v **beletrii** (v poézii i v próze) frazeológia parafrázuje a aktualizuje; pritom **môžu vzniknúť** i nové frazeologizmy. Správne však pridáva obmedzenie v takejto vlastným výskumom preverenej pripomienke: „Prvoradým kritériom vhodnosti, úspešnosti parafrázovania je významová stránka, jeho sémantická hodnota. Ak parafráza vspĺňa túto základnú podmienku, stáva sa obyčajným verbalizmom alebo dokonca chýbnym výrazom“ (s. 96). K tomu dodávame: Aktualizáciu a parafrázovanie frazeologizmov možno porovnať s porušovaním a dotváraním jazykovej normy. Je tvorivé porušovanie, súvisiace s dotváraním normy a s jej nepriamym zdôrazňovaním, ale i negatívne, ktoré platnú normu rozkladá. Tak i parafrázy a aktualizácie FJ môžu frazeológiu vo vedomí používateľov upevňovať, rozširovať – alebo pôsobia na jej postavenie vo vedomí deštruktívne, narúšajú jej ustálenosť. Parafráza a aktualizácia FJ by nemala byť ich zneužívaním.

So štylistickým triedením FJ sa úzko zväzuje už spomenuté triedenie podľa spisovnosti. J. Mlacek na **margo** pokusu štylisticky klasifikovať frazeologizmy na bezpríznamové a príznakové v zásade správne konštatuje, „že frazeologická jednotka sa na pozadí slova, resp. voľného slovného spojenia javí vždy ako prvok príznakový, lebo nie je obyčajným pomenovaním, ale vždy aj istým vyjadrením hodnotenia“ (s. 79). Tu treba pridať do úvahy obmedzenie, týkajúce sa tej časti frazeológie, ktorá je už svojou slovnodruhovou príslušnosťou príznaková, expresívna (citoslovčia, častice) alebo nepríznamová (napr. sekundárne spojky).

Prijímame autorovo konštatovanie, že podávanie jednotlivých druhov klasifikácií frazeológie nie je samoučelné a nemá iba informatívny ráz (s. 82). Dodávame, že pri analýze frazeologizmov treba vždy **kombinovať** triediace kritériá. V takomto zmysle sa stavíme i ku komplexnej klasifikácii FJ, pri ktorej **autor** uplatňuje aj kontextové kritérium (rozličné druhy a možnosti zapájania FJ do kontextu). V súvislosti s parafrázou a aktualizáciou frazeologizmov venuje autor pozornosť frazeologickému obrazu; v ňom sa uplatňuje hra s frazeologizmami s úmyslom vtipne (pravdaže, pre čitateľa neraz náročne) **vyjadriť** citlivú myšlienku. Príklad z Mináčovej esejistickej tvorby potvrdzuje, že autor má zmysel pre **pozorné** zachytávanie, ale i analýzu novších postupov pri využívaní frazeologickej časti slovnej zásoby. O frazeologickom obraze ako špeciálnom kompozičnom a textovom postupe platí vo zvýšenej miere to, čo sa povedalo o využívaní parafrázy a aktualizácii FJ, že má znásobovať hodnoty frazeológie.

Autor zastáva náhľad, že príslovia a porekadlá do frazeológie patria, no v jej rámci im vyhradil **osobitné** postavenie; preberá ich v časti *Osobitné skupiny frazeologizmov* (s. 99–104). K nim priraduje aj ustálené

prírovnania, okridlené výrazy, združené pomenovania a slovné páry (úslovía). – Tu by sme spomenuli potrebu skúmať okridlené výrazy v rámci našej staršej i novej beletrie. Ukazuje sa, že v tomto okruhu **fondy sú, ale sa len málo využívajú.** (Súvisí to s dôverným vrastaním literatúry do života a vedomia spoločnosti.) – V postavení okrajovej skupiny, ktorá sa však iba približuje k frazeologickej platnosti, uvádza J. Mlacek pranostiky, ľudové hádanky, ustálené želania, zdvorilostné výrazy a prezývky.

V kapitole *Z výskumu slovenskej frazeológie* (s. 105–113) v rámci dvoch častí (*Chápanie frazeológie v slovenskej jazykovede; Slovníkové spracovanie frazeológie*) podáva autor zhrňajúci analyzujúci prehľad doterajšieho výskumu a vytyčuje jeho perspektívu: väčší moderný frazeologický slovník spisovnej slovenčiny.

Knižku J. Mlacka *Slovenská frazeológia* pokladáme za vzornú vysokoškolskú jazykovednú učebnicu i preto, lebo nezhrňa iba doterajší výskum, ale pridáva aj nové výsledky vlastného výskumu a stimuluje rast teórie v danom okruhu poukazom na neprebádané časti problematiky; okrem toho je názorným príkladom priehľadného a úsporného podávania myšlienok.

Slovenská frazeológia svedčí o narastaní slovenskej jazykovednej teórie v danom okruhu. Učebnica dobre poslúži nielen poslucháčom filozofických a pedagogických fakúlt vysokých škôl na Slovensku, ale aj prekladateľom a všetkým aktívnym používateľom spisovnej slovenčiny, čo sa chcú hlbšie zoznámiť s tou časťou lexiky, v ktorej sa uplatňujú také prístupy k prvkom skutočnosti a ich vzťahom ako v umeleckom myslení. Recenzovaná učebnica je cenným príspevkom i do všeobecnej frazeológie.

G. Horák

Z KONFRONTÁCIE MAĎARČINY A SLOVENČINY – A MAGYAR ÉS A SZLOVÁK NYELV EGYES JELENSÉGEINEK KONFRONTÁLÁSA. Red. F. Sima Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 271 s.

Zborník maďarsko-slovenských synchronno-porovnávacích štúdií, ktorý vyšiel ako účelová publikácia Ministerstva školstva SSR, je významným príspevkom k zvýšeniu úrovne a efektívnosti vyučovania slovenského jazyka na maďarských školách. Hoci zborník nie je súborným, tematicky a metodicky **uceleným** dielom, predkladané čiastkové výsledky môžu tvoriť dobrý podklad pri vypracúvaní konfrontačnej gramatiky maďarčiny a slovenčiny. Všetky príspevky sa vyznačujú tým, že vychádzajú z dôkladného rozboru konkrétneho jazykového materiálu, teoreticky ho analyzujú a interpretujú a z teoretických úvah vyvodzujú konkrétne poznatky a podnety pre vyučovaciu prax.

Úvodný článok Matildy Törökovej *Úroveň ovládania slovenčiny v školách s vyučovacím jazykom maďarským* (s. 9–19) načrta vývin postavenia slovenčiny na maďarských školách. Staršie učebné plány z r. 1949, 1954, 1955 kládli dôraz na teoretickú časť učiva a predstavovali vlastne obmenu vyučovania slovenského jazyka na slovenských školách, vychádzali teda z introlingválneho aspektu. Po uznesení KSČ z r. 1959 o úzkom spojení školy so životom a o **ďalšom rozvoji výchovy a vzdelávania v ČSSR zvíťazila** zásada, že treba vychádzať z koncepcie vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka a uplatňovať extralingválny aspekt; od r. 1961 sa začalo s modernizáciou výučby, pričom sa kládol dôraz na aktívne ovládanie jazyka slovom a písmom. Táto zásadná zmena v metódach vyučovania slovenčiny na maďarských školách bola impulzom pre skúmanie zhodných a odlišných javov v oboch jazykoch.

V článku sa uvádzajú aj najčastejšie chyby v slovenskom prejave maďarských žiakov. V oblasti sémantiky sa ukazuje, že učitelia sa sice ovládajú slová každodenného života, ale nevedia s nimi pohotovo a správne narábať. Osobitné ťažkosti im robia abstraktné slová a – čo je pozoruhodné – nie sú zriedkavé prípady interferencie tretieho jazyka (ruštiny). V gramatike sa prejavuje neistota pri vyjadrovaní, najmä ak ide o kategórie, v ktorých sa slovenčina zásadne líši od maďarčiny (menný rod, kongruencia). Časté chyby sa vyskytujú aj pri používaní zvrätných slovíčok, vo vyjadrovaní vidu a v slovesných tvaroch, kde autorka zistila aj vplyv slovenských nárečí. Nedostatočne sa, pravda, v článku rozlišuje medzi vidom a spôsobom slovesného deja, hoci by to bolo potrebné práve so zreteľom na adekvátne výrazové

prostriedky maďarčiny. V syntaxi sa pochopiteľne prejavuje prílišný sklon k parataxi, žiaci nepoznajú vždy funkciu spojok a porušujú slovosled. Ukazuje sa, že na maďarských školách ešte stále prevláda teoretické učivo.

Predmetom ďalších troch štúdií je skúmanie zhôd a rozdielov medzi maďarčinou a slovenčinou v rozličných jazykových plánoch, pričom sa venuje pozornosť predovšetkým kategoriálnym osobitostiam oboch jazykov. V štúdiu Juraja Furdíka *Gramatický rod a zhoda v slovenčine a v maďarčine* (s. 21–59) sa poukazuje na typologické rozdiely medzi generickými a negenerickými jazykmi (Klassensprachen, klassenlose Sprachen). Autor sa kriticky stavia ku Kučerovmu stotožneniu rodu (v slovenčine) a člena (v nemčine) a správne vidí v člene jeden z realizátorov zhody.

Neprítomnosť kategórie rodu vo východiskovom maďarskom jazyku a jej obligátnosť v cieľovom slovenskom jazyku označuje autor s poukazom na J. Juhásza ako „ostrý štruktúrny kontrast“. Na miestach v systémoch dvoch jazykov, kde sa prejavuje takýto kontrast, možno však skôr hovoriť o disparátnych systémových javoch. Preto tam, kde chýbajú výrazové prostriedky určitej kategórie, treba ich nahradiť prostriedkami z inej roviny (napr. kategóriu posesívnosti v maďarčine lexikálnym prostriedkom – posesívnym zámenom v slovenčine). Autor správne podotýka, že je to možné len vtedy, keď si príslušná kategória zachovala svoj sémantický obsah, čo neplatí o petrifikovanej kategórii rodu. Potenciálne možno kategóriu rodu v maďarčine nahradiť iba vtedy, ak ide o pomenovanie s prirodzeným rodom. Ťažkosti vo vyučovanom procese vyvierajú z vnútornej protirečivosti tejto kategórie, ktorá je vlastne odrazom pôvodnej (primitívnej) klasifikácie vonkajšieho sveta, čo dokazujú jazyky, ktoré si zachovali väčší počet takýchto tried čiže „rodov“ (napr. bantuské jazyky). V slovenčine a vo všetkých európskych generických jazykoch je rod formálnou kategóriou a má pomocnú syntaktickú funkciu – ozrejmuje spolupatričnosť vetných členov (slov). Preto sa v štúdiu J. Furdíka oprávnenne venuje hlavná pozornosť zhode v rode, ktorá je v slovenčine obligátna v determinatívnej i v predikatívnej syntagme. Medzi mnohými všeobecne platnými postrehami o funkčnosti rodu v syntaxi v tejto štúdiu treba osobitne vyzdvihnúť teoretické odôvodnenie ťažkostí, ktoré majú maďarskí hovoriaci pri používaní zhody v atributívnych syntagmách. Pozíčné zákony slovenčiny určujú zhodnému prívlastku spravidla postavenie pred substantívom, a tak sa dostáva akcidens pred substantiu, čo jednak spomaľuje tempo informácie, jednak – a v tom je hlavná príčina chýb Maďarov učiacich sa slovenčinu – vyžaduje akomodáciu rodových ukazovateľov na prívlastku už prv, ako sa vysloví príslušné substantívum, ktoré je vlastne členom syntagmy určujúcim rod, a tým gramatický index prívlastku.

Furdíkova štúdia je cenným príspevkom k problematike rodu v typologicky podstatne odlišných jazykoch a dali by sa z nej vyvodiť okrem praktických autorových pokynov ešte mnohé ďalšie podnety pre vyučovaciu prax.

Klára Buzássyová (*Kategória určenosti v maďarčine a v slovenčine*, s. 60–132) chápe kategóriu určenosti ako obsahovú, „hlbkovú“, t. j. ako logicko-sémantickú kategóriu, ktorej výrazové prostriedky slúžia aktualizácii mena. Konfrontáciou vyjadrovania kategórie určenosti v maďarčine a v slovenčine sa odкрývajú zásadné rozdiely v prostriedkoch realizácie tejto kategórie, ktoré zapríčiňujú ťažkosti jednak Slovákom (osvojovanie si výrazového prostriedku, člena a jeho správne používanie), jednak Maďarom (používanie výrazových prostriedkov určenosti v takej situácii, kde je ich použitie redundantné). Autorka charakterizuje (s poukazom na O. G. Revzinovú a B. L. Whorfa) kategóriu určenosti v slovenčine ako skrytú kategóriu; v maďarčine sa táto kategória vyznačuje explicitným morfológickým ukazovateľom (členom). Konkrétne sa rozoberá uplatňovanie kategórie určenosti v mennej skupine (NP). V tejto syntagme je substantívum konštitutívnym a určovaným členom, člen alebo zámeno s aktualizácnou funkciou je určujúcim členom (determinátorom). Podrobne sa rozoberajú v štúdiu aj druhy určenosti (podľa Z. Hlavsu). Zo spracovaného materiálu autorky vyplýva, že pri aktualizovaných menách možno rozlišovať rozličné sémantické dištingtívne príznaky a podľa toho aj typy: deixu, anaforu, situáciu a kontext (v rámci anafory). Dôležitá je konštatácia, že uplatňovanie kategórie určenosti súvisí s aktuálnym vetným členením. Tejto otázke sa venuje v štúdiu osobitná pozornosť a z analýzy okrem iného vyplýva, že neurčitý člen a neurčité zámena naznačujú novosť, rématickosť, kým určitý člen nie je vždy

signalizátorom tematickeho postavenia mena. Nie menej dôležité je zistenie, že uplatňovanie kategórie určenosti pri mene závisí od syntaktickej funkcie NP.

Z rozboru K. Buzássyovej vyplýva, že zhody v slovenčine a v maďarčine možno zistiť pri používaní ukazovacích zámen v atributívnej funkcii, rozdiely sa ukazujú pri nezdôraznenej identifikácii (v maďarčine s určitým členom). V anaforickej funkcii sa existencia člena v slovenčine kompenzuje najmä ukazovacími zámenami, pri vyjadrovaní situačnej určenosti sa v slovenčine používa ako ekvivalent člena väčšinou prívlastňovacie zámeno. Na vyjadrovanie nezdôraznenej neurčenosti slúži v slovenčine niekoľko výrazových prostriedkov, v maďarčine **neurčitý člen egy**.

Podobne ako v stati J. Furdíka aj tu sa poukazuje na pozičné zákony. Výstavba NP v slovenčine a v maďarčine je rozdielna: V slovenčine nasleduje akcidens (vo forme vzťažnej vety) po mene („progresívny slovosled“), v maďarčine predchádza akcidens a nasleduje substantia, meno („regresívny slovosled“). Bolo by vhodné zvážiť rámcotvornú schopnosť člena v maďarčine (a v iných jazykoch s členmi), ktoré umožňuje anteponované rozšírené atribúty.

Niektoré výsledky Buzássyovej štúdie platia nielen o skúmaných vzťahoch medzi slovenčinou a maďarčinou, ale možno ich aplikovať aj pri konfrontácii slovenčiny s jazykmi, ktoré majú členy (Artikelsprachen).

Kategóriu slovesného rodu skúma Ján Horecký (*Na okraj trpného rodu v slovenčine a maďarčine*, s. 133–144). Kým v slovenčine možno hovoriť o pasívnych tvaroch slovesa (perifrastické a zvrätne pasívum), maďarčina nepozná kategóriu trpného rodu, má iba obmedzený počet tzv. pasívnych sloves (szenveddő igék). O pasívnych významoch možno uvažovať vychádzajúc zo slovesa ako pomenovania deja, a nie zo slovesa ako slovného druhu. Proti čisto gramatickému chápaniu trpného rodu i celej kategórie slovesného rodu treba postaviť iné chápanie – lexikálno-gramatickú kategóriu diatézy. Dôležitým pomocným východiskom je intencia slovesného deja, ktorú treba uviesť do vzťahu so syntaktickou štruktúrou, lebo zasiahnutie činiteľa dejom môže vyjadriť aj aktívum (*Otec starne*). Správnym východiskom je preto súvzťažnosť medzi zasiahnutým predmetom, slovesom a činiteľom (agensom). Agens nemusí byť vždy vyjadrený, pasívum plní vlastne plne svoju funkciu v deagentných vetách, kde sa činiteľ zámerne neuvádza. Deagentné výrazy ako maď. *látszik*, ktoré sa prekladajú do slovenčiny vetnými príslovkami, modálnymi slovesami alebo tvarom 1. os. pl. akt. (*vidno, vidieť, možno vidieť, môžeme vidieť, vidíme*), obsahujú popri **význame deagentnosti aj komponent modálnosti**.

V článku sa **upozorňuje aj na rozdiel** medzi procesuálnym a stavovým pasívom (Vorgangs-, Zustandspassiv) a zdôrazňuje sa, že stavové pasívum vyjadruje vlastne výsledok deja, niekedy len jeho vlastnosť, takže nemožno tu hovoriť o patiensse, ale ide o objektív.

Konkrétne gramatické javy povrchovej štruktúry obidvoch skúmaných jazykov porovnávajú M. Töröková a L. Kučera. V článku Matildy Törökovej *K problematike väzby sloves v slovenčine a v maďarčine* (s. 145–155) sa vyzdvihuje podstatný rozdiel medzi chápaním rekie v maďarskej gramatike a koncepciou, akú nachádzame v gramatikách flektívnych jazykov, a teda aj v slovenskej gramatike. Tento rozdiel je zdôvodnený jazykovými javmi, napr. tým, že v maďarčine sa dopĺňujú tranzitívne slovesá nielen predmetom, ale aj príslovkovým určením. Autorka opiera svoj výklad o teóriu intencie slovesného deja; v diferenciacii intenčných typov sa pridrižiava klasifikácie J. Ballaya. Teoretický výklad je doplnený zoznamom bežných slovesných väzieb v maďarčine a v slovenčine.

Článok Ladislava Kučeru *O zápore v slovenčine a v maďarčine* (s. 156–166) je subtilným konfrontačným rozborom možností vyjadrovania negácie, pričom si autor všima aj rozličné štýlové roviny. Výsledkom analýzy je klasifikácia výrazových foriem záporu podľa prostriedkov a spôsobov jeho realizácie.

Problematiku odborného štýlu a terminológie, spoločensky závažnú v období vedeckotechnického rozvoja, rozoberá Ladislav Zeman (*Príspevok ku konfrontačnému skúmaniu slovenskej a maďarskej odbornej terminológie*, s. 167–199). Autor analyzuje základnú chemickú terminológiu, ktorá sa vyznačuje v slovenčine osobitnou štruktúrovanosťou, prejavujúcou sa slovotvornými prostriedkami. Výstižne sa prirovnáva maďarské chemické názvoslovie s anglickým terminologickým systémom,

v ktorom sa uplatňuje substantívne radenie komponentov, kým pre slovenskú chemickú terminológiu sú **charakteristické dvoj- a viacsovné termíny**, v ktorých gramaticky určujúcim členom je zhodný adjektívny prívlastok. Zaujímavá je konštatácia, že izoláčnej syntagmatickej forme angličtiny zodpovedá **v maďarčine** polysyntetické vytváranie kompozít, že teda zhodnosť maďarských a anglických tvarov **vzniká na** základe konvergenencie izoláčnych vlastností angličtiny a aglutinačných vlastností maďarčiny.

Dôležitý rozdiel medzi slovenskou a maďarskou chemickou terminológiou sa prejavuje aj v používaní domáчих a medzinárodných slov vo funkcii termínov: **Kým v slovenčine je zrejmä tendencia uplatňovať domáce slová, maďarčina je menej citlivá voči medzinárodným termínom.**

Článok L. Zemana obsahuje ešte niekoľko pozoruhodných postrehov z problematiky pomenovacích štruktúr slovenčiny a maďarčiny a ich vplyvu na vývin týchto jazykov.

Praktické pokyny, vychádzajúce z teoretických úvah o naliehavých úlohách maďarsko-slovenskej **lexikografie**, podáva František Šima v článku *K problematike maďarsko-slovenského a slovensko-maďarského slovníka s prizieraním ku kontrastívnym ekvivalenciám* (s.201–226), v ktorom sa podrobne hovorí o potrebe školského dvojязыčného slovníka a o jeho koncepcii. **Pozoruhodné je to, že autor poukazuje na určité zhody medzi inak nepríbuznými a štruktúrne odlišnými jazykmi, ako sú slovenčina a maďarčina, práve v lexike, čo možno vysvetlíť areálnymi faktormi a ďalekosiahlou totožnosťou výraziva pre realie modernej civilizácie.**

Imre Bertók (*A szlovák és a magyar nyelv kontrasztív jelenségei – Kontrasztívne javy v slovenčine a v maďarčine*, s. 227–264) podáva výsledky detailného výskumu fonetických, morfológických, syntaktických a lexikálnych rozdielov medzi slovenčinou a maďarčinou. Odlišnosti v systéme a v štruktúre týchto jazykov sa analyzujú a interpretujú z dvoch hľadísk, a to podľa toho, či skúmaný jav sa vyskytuje v cieľovom jazyku a nejestvuje vo východiskovom jazyku, alebo naopak. Autor venuje pozornosť aj interferencii.

Zborník o konfrontácii maďarčiny a slovenčiny je dôležitým príspevkom ku skúmaniu systémov a štruktúr maďarčiny a slovenčiny, tvorí dobrý základ pre ďalší teoretický a praktický výskum tejto problematiky a prináša veľa cenných podnetov pre synchrónno-analytické porovnávanie nepríbuzných jazykov.

V. Schwazer

ZOGRAF, G. A.: MORFOLOGIČESKIJ STROJ NOVYCH INDOARIJSKICH JAZYKOV.
Moskva, Nauka 1976. 366 s.

Autor recenzovanej knihy si vytýčil cieľ opísať morfológickú stavbu nových indoárijských jazykov (NIA), t. j. hindčiny, urdčiny, bengálčiny, pandžábčiny, maráthčiny, gudžaráthčiny, urijčiny, asámčiny, sindhčiny, nepálčiny; sinhálčiny; cigánčiny. Pravidelne uvádza príklady aj z mnohých NIA dialektov a jazykových skupín, v podstatnej miere sa líšiacich od základného spisovného jazyka. Za NIA považuje tú podobu jazyka, ktorá sa formovala v 19.–20. stor. súčasne s rozvojom literatúry v próze.

Autor sám je, ako vyplýva zo súpisu jeho prác v bibliografii, **hindčinár. Informácie o iných NIA získal z rozličných gramatík týchto jazykov a z mnohých štúdií.**

Jadru práce predchádza rozsiahla úvodná kapitola (42 s.), v ktorej autor obšírne vysvetľuje svoje metodologické východiská. Nepodáva len opis morfológickej stavby jednotlivých jazykov, sústreďuje sa skôr na určenie istých pravidelných systémových korelácií medzi NIA než na materiálnu podobnosť alebo rozdielnosť morfém. Berie **pri tom** do úvahy iba súčasný stav s osobitným zreteľom na podobnosť funkcií opísaných jazykových javov. Túto metódu nazýva metódou konfrontácie a jej charakteristike venuje v kapitole veľa miesta. Usiluje sa predovšetkým vysvetliť obsah pojmu konfrontačný, ako aj vzťah medzi konfrontačnou gramatikou, historicko-porovnávacou a typologickou gramatikou (modernejší termín „gramatika“ používa namiesto tradičnejšieho „metóda“).

Konfrontáciu považuje za technický termín, ktorý sa používa na označenie tej oblasti porovnávania

príbuzných jazykov, čo operuje pojmami systém a štruktúra. Konštitučné jednotky jazykových rovín chápe ako prvky jedného systému, ktoré sa skladajú do usporiadaných štruktúr. Za jednu zo základných úloh pokladá objasnenie vzájomného pôsobenia jednotlivých úsekov systému.

Konfrontačnú gramatiku považuje za pokračovanie historicko-porovnávej gramatiky a za súčasť typologickej gramatiky, pričom vzťah konfrontačnej gramatiky k prvej charakterizuje ako priradenie a vzťah k druhej ako inklúziu.

Do úvodnej kapitoly zaradil G. A. Zograf aj vysvetlenie princípov morfológického opisu NIA a objasnenie obsahu niektorých hlavných, pre NIA charakteristických a dôležitých pojmov z oblasti morfológie. Zaoberá sa tradičným problémom určenia hranice slova, a to vzhľadom na NIA, kde sa **problematickým** stáva najmä určenie konečnej (pravej) hranice. (V NIA je časté analytické ohýbanie slov, pričom vznikajú nejasnosti, či ide o základ + afix, alebo o slovo + pomoené slovo.)

S týmto problémom je úzko spätá aj otázka určenia objemu paradigmy. Isté východisko vidí Zograf v tom (a sám sa ho vo svojej práci dôsledne pridržiava), že sa NIA prízna mnohostupňovitosť morfológickej stavby, t. j. existencia flektívnych slovných tvarov (1. stupeň) súčasne s aglutinačnými a analytickými slovnými tvarmi, ktoré predstavujú dva i viac ďalších stupňov. (Např. v bengálčine 1. stupeň *manuṣṭh* „človek“ – nulová alomorfa naznačuje, že ide o priamy pád, sg.; 2. stupeň *mānuske* „človeku, človeka“ —ke je sekundárny aglutinačný afix, nepriamy pád; 3. stupeň *mānuske niye* „s človekom“ – *niye* je odvodená postpozícia.)

Zaujímavý je Zografov spôsob vyčlenenia slovných druhov. Tradičné členenie slov na slovné druhy považuje pre NIA za málo vhodné. Nazdáva sa, že výhodnejšie by bolo členiť ich slovnú zásobu nie lineárne, ale stupňovito, t. j. postupne vyčleňovať z celej slovnej zásoby jednu triedu slov za druhou, a to za pomoci jedného základného príznaku (syntaktického, sémantického alebo morfológického), pričom ostatné príznaky možno použiť ako pomocné.

Poslednú časť úvodnej kapitoly venuje autor charakteristike jednotlivých NIA a niektorých ich dialektov, zaoberá sa tradičným spôsobom ich klasifikácie a podáva novú, štruktúrnotypologickú klasifikáciu. NIA delí na tri základné skupiny: severoindickú (zahŕnuje NIA Indie, Pakistanu, Bangladéša, Nepálu a dialekt párja, nedávno **objavený** na území Tadžikistanu), cejlónsku (sinhálčina) a skupinu dialektov cigánčiny.

Jadro práce tvorí morfológická analýza NIA, najmä rozbor gramatických kategórií. Gramatické kategórie sa určujú na základe analýzy gramatických korelácií príslušných morfém. Na rozdiel od u nás bežnejšieho rozlišovania klasifikačných, transformačných a determinatívnych gramatických kategórií Zograf rozlišuje len dva typy gramatických kategórií, a to klasifikačné (alebo lexikálno-gramatické) a morfológické.

Pri každom slovnom druhu sa berie do úvahy najprv súbor gramatických kategórií, potom obsah každej kategórie a napokon štruktúrne prostriedky jej manifestácie. Určuje sa predovšetkým dominantný **štruktúrny typ jazyka** (flektívny, aglutinačný, analytický) a potom sa uvádzajú konkrétne afixy a štruktúrne slová, ktoré sa rozdeľujú na primárne (prípájajú sa ku kmeňu priamo, bez relačnej morfémy) a sekundárne (prípájajú sa ku kmeňu nepriamo, cez primárne ukazovatele).

V tejto časti knihy zhŕňa Zograf mnohé zo známych poznatkov o **jednotlivých** NIA, prehodnocuje ich, dáva ich do nových súvislostí. Jednotlivé kapitoly obsahujú všetok **potrebný konkrétny** jazykový materiál, jeho zhodnotenie i zovšeobecňujúce závery. Niektoré kapitoly obsahujú veľa originálnych záverov (kapitoly *Kategória personalnosti*, *Kategória pádu*), iné sú skôr výpočtom známych faktov (např. *Kategória určenia*; tu mohol autor medzi lexikálne vyjadrenie určenia zahrnúť popri číslovke *jeden* a ukazovacích zámenách aj privlastňovacie zámená; nesprávne sa nám zdá byť aj zahrnutie vyjadrenia neurčenosti tvarom na *-ē*, *-y*, *-tē* v bengálčine medzi lexikálne spôsoby vyjadrenia určenia).

Na základe podrobného rozboru morfológickej štruktúry NIA Zograf zisťuje, že severoindické jazyky predstavujú dva odlišné morfológické typy, a to „západný“ (flektívny s mnohými analytickými tvarmi; vlastný je západným a centrálnym severoindickým jazykom) a „východný“ (ktorý je hlavne aglutinačný), pričom ani jeden z uvedených typov nie je morfológicky úplne rovnorodý.

Jazyky a dialekty severoindickej oblasti, ktorá tvorí prechod medzi centrálnou a východnou zónou, obsahujú štruktúrne črty oboidvoch typov, pričom sa k nim niekedy pripájajú ešte špecifické črty. Tu hovorí Zograf o prechodnom štruktúrnom podtype; charakterizuje ho postupné strácanie črt západného typu a získavanie črt východného typu. Mimo tejto klasifikácie stoja neindické NIA, t. j. sinhálčina a cigáncina (a dialekt párja). Zograf prichádza k záveru, že súčasný stav celej skupiny NIA ukazuje na postupný posun v ich morfolologickej stavbe od flektívneho typu k aglutinačnému typu.

Celá Zografova práca je vypracovaná veľmi precízne. Dopĺňa ju bohatý súpis použitej literatúry (obsahuje väčšinu závažných prác o NIA), lexikálno-gramatický register (odkazy na všetky ohýbacie afixy, pomocné slová a zámenné tvary), register jazykov a dialektov, použité skratky a symboly a anglický súhrn. Je v nej veľa prehľadných tabuliek a schém, ktoré výborne ilustrujú text. Zografova monografia dobre ukazuje na kladné stránky konfrontačnej metódy, podáva spoľahlivé informácie o dôležitej skupine indoeurópskych jazykov, ktoré sú v našej literatúre menej známe.

A. Rácová

VOPROSY FRAZEOLOGII XI. Samarkand 1977. 102 s.

Nevelký, sotva 100 strán presahujúci jedenásty zborník zo samarkandskej série *Voprosy frazeologii* **upútava** pozornosť čitateľa z viacerých dôvodov. Jeho vyše dvadsať trojstránkových až päťstránkových príspevkov sa predovšetkým vyznačuje tým, že ani v jednom prípade už nejde o to vo frazeológii **donedávna** tradičné „hľadanie tváre“ celej frazeológie, ale že sú to skôr akési etudy o parciálnych **otázkach**, ktoré v jednom prípade viacej, v inom zasa menej predsa len prispievajú k hlbšiemu poznaniu celej frazeologickej problematiky. Z hľadiska tematickej orientácie vzbudzujú záujem zasa tým, že sa výraznejšie ako doterajší výskum sústreďujú na sémantickú problematiku frazeológie. Aj pri parciálnosti publikovaných materiálov (alebo práve pre ňu) vymedzujú jednotlivé príspevky aj viacero celkom nových pojmov, znamenajú teda rozvítie istých miest frazeologickej teórie.

Zborník otvára štúdia D. I. Kveseleviča o frazeologických synonymách v kontexte (s. 4–7). Ústredným problémom, ktorý sa v nej rieši, je vymedzenie frazeologických synonym a ich typológia. Treba hneď povedať, že ohraňenie frazeologickej synonymity podľa Kveselevičovej koncepcie vyvoláva **viaceré otázky**. Autor totiž za frazeologické synonymá pokladá všetky frazeologizmy, ktoré majú rovnaký význam. Z takéhoto **konštatovania** takmer automaticky vychodí, že hranica medzi frazeologickými synonymami a **variantmi frazeologizmu** sa stáva ešte vážnejšou, ako sa javila v doterajšom výskume. Z povedaného taktiež vychodí, že sa tu musí podstatne zužovať sám pojem frazeologickej variantnosti. Na rozdiel od autora – a v zhode s viacerými predchádzajúcimi výskumami v sovietskej a inej zahraničnej frazeologickej teórii – sa domnievame, že na rozlíšenie frazeologických synonym a variantov frazeologizmu a tým aj na presnejšie určenie samých synonym vo frazeológii sú potrebné popri základnom významovom kritériu aj doplnujúce znaky (napr. rozdiely vo vnútornej forme frazeologizmov, neprítomnosť spoločných komponentov). Otázky vyvoláva aj konštatovanie, že za frazeologické synonymá treba pokladať aj také sémanticky rovnocenné frazeologizmy, ktoré sú z hľadiska svojej slovnodruhovej **platnosti** rôznorodé. Je síce pravda, že mnohé frazeologizmy sú zo slovnodruhového hľadiska ambivalentné, ale z toho nemožno dôjsť k predchádzajúcemu záveru. Nazdávame sa, že ako na rovine lexikálnej synonymie významovo rovnocenná môže byť jedna lexéma s jedným významom inej lexémy, tak aj vo frazeológii možno za synonymné pokladať iba také frazeologické jednotky (ďalej FJ), ktoré sú rovnocenné aj vo svojej lexikálno-gramatickej (slovnodruhovej) charakteristike. Z autorovho rozšíreného chápania synonymie vo frazeológii vychodí, že vyčleňuje podľa formálnych znakov až štyri typy frazeologických synonym. Hoci sme sa kriticky postavili k niektorým myšlienkam z tohto príspevku, pokladáme ho predsa za podnet na jemnejšie a presvedčivejšie riešenie nielen samej synonymie, ale aj **celého** spomínaného komplexu príbuzných otázok z frazeológie.

Všeobecnejšou problematikou sa v rozoberanom zborníku zapodieávajú aj niektoré ďalšie príspevky. Napríklad N. B. Mečkovskaja v štúdiu *K voprosu o terminach-frazemach* (s. 7–11) rieši problémy

zložených termínov. Dochádza k záveru, že predpokladom úspešnej analýzy tejto problematiky je spojenie postupov terminológie aj frazeológie pri ich výklade. Vymedzujúc termíny ustálenosť a idiomatizácia podľa známeho **Melčukovho** postupu, autorka hovorí o sémantických rozdieloch pri tzv. zvyčajnej a terminologickej idiomatizácii (v prvom prípade ide podľa nej o rozširovanie pôvodného významu spojenia o expresívny príznak, v druhom zasa o zužovanie a špecializovanie významu celého spojenia – s. 9).

Významovej stránky frazeologizmu sa dotýkajú aj ďalšie články. T. S. A meľkina (*Odin iz metodov smenogo analiza frazeosočetanij*, s. 60–64) sleduje uplatnenie rozboru FJ podľa povahy sém jej komponentov. Aplikuje túto **metódu** na problematiku prekladu FJ. Ukazuje, že pri preklade FJ často dochádza k posunu sém z **jedného** komponenta FJ východiskového jazyka na iný komponent ekvivalentnej FJ v cieľovom jazyku, pričom práve týmto posunom sa dosahuje ekvivalentnosť na rovne semémnej celej FJ. Štúdia zdôrazňuje myšlienku, že preklad frazeologizmov je veľmi citlivou otázkou aj vtedy, keď v obidvoch kontaktoch jazykoch existujú **paralelné** FJ. Širšie teoretické ciele si kladie aj štúdia L. B. Kovaľskej-Jegorovej *Bukvalizacija frazeologičeskogo oborota v paralingvističeskich uslovijach* (s. 64–67), v ktorej sa sledujú procesy defrazeologizácie v textoch pod kreslenými karikatúrami (porov. u nás Ladovu *Ilustrovanú frazeológiu*). Autorka vyčleňuje tri typy tohto procesu. Jej príspevok je nielen riešením tejto čiastkovej otázky, ale je prínosom aj do celej teórie defrazeologizácie alebo aktualizácie frazeologizmov.

Už v doteraz spomínaných príspevkoch rozoberaného zborníka sa prejavuje zvýšená pozornosť frazeologickej teórie k sémantickému stránke frazeologizmov. Potom **neprekvapuje**, že v zborníku nachádzame aj **viaceré štúdie**, ktoré riešia doktorú parciálnu otázku metódou sémantického poľa. Na vhodnosť takéhoto **prístupu** k niektorým okruhom frazeologickej problematiky sa síce už dávnejšie upozorňovalo (L. I. Rojzenzon), ale sústredenejší výskum v tomto smere nachádzame až v tomto **zborníku**. Príspevky A. M. Emirovovej, V. I. Ubijka, V. F. Sknara a V. F. Baľasnikova aplikujú **túto metódu** síce v navzájom dosť vzdialených problémoch, ale každý z nich prináša isté čiastkové výsledky, ktoré si nárokuje na všeobecnejšiu platnosť.

Druhým tematickým okruhom, ktorý sa v zborníku zreteľne **vyčleňuje**, je porovnávací a kontrastívny frazeológia. V. G. Turkovskaja rozoberá vzájomné vplyvy slovanských a germánskych jazykov vo frazeológii, pričom podrobnejšie analyzuje najmä české frazeologické prvky vo frazeológii rakúskeho variantu nemčiny (s. 26–31). Z. V. Belkina (s. 31–34) sleduje paralely aj rozdiely v nemeckej a ruskej frazeológii so slovom *pes*. Štruktúrnym a typologickým súvislostiam medzi ruskou a moldavskou frazeológiou sa venujú drobné príspevky F. Šora a V. P. Čebana. Podobne ako článok Z. V. Belkinovej aj príspevky, ktoré publikujú V. I. Milechina (s. 52–56) a N. T. Chodina (s. 56–60), sa venujú užšie vymedzeným otázkam porovnávacej frazeológie. V prvom prípade ide o porovnávanie modelov slovných párov so synonymnými komponentmi v ruštine a nemčine, v druhom o rozboroch ruských, anglických a francúzskych frazeologizmov, v ktorých sa uplatňuje slovo *ruka* ako symbol moci, vlády. Viaceré zistenia z týchto nevelkých príspevkov sú veľmi podnetné a inštruktívne. Napr. Čebanova typológia vzájomných vzťahov medzi frazeologickými modelmi ruštiny a moldavčiny je dobrým návodom na podobné porovnávanie vo frazeológii iných jazykov.

Osobitnú skupinu príspevkov rozoberaného zborníka tvoria články o lexikografickom spracúvaní frazeológie. Treba hneď pripomenúť, že ani v jednom z nich sa nehovorí o frazeografickom spracovaní frazeológie, ako pred niekoľkými rokmi navrhol A. V. Kunin. Na prvom mieste tu treba uviesť nevelký príspevok *Frazeologija v aspekte učebnoj leksikografii* (s. 20–23) od R. I. Jaranceva, ktorý je autorom *Spravočnika po ruskoj frazeologii dla inostrancev* (jeho recenzia od A. M. Emirovovej je na konci **tohto zborníka** pod názvom *K teorii frazeografii*, s. 97–100). R. I. Jarancev konštatuje, že v prvej etape zoznamovania cudzincov s ruskou frazeológiou sa osvedčuje hniezdová metóda (teda opäť aplikácia teórie sémantických polí), ale pri hlbšom poznávaní už táto metóda nestačí. Podľa autora sa tu ako najvhodnejšia ukázala emocionálno-situačná metóda, ktorá umožňuje poznať štylistické špecifiká jednotlivých ruských frazeologizmov. Autor ďalej uvádza, podľa akých princípov sa **zostavoval** spomínaný

ný *Spravočník*. **Závažnej otázky** lexicografického opisu frazeológie sa dotýka G. S. Solochitdinov (s. 67–71), ktorý analyzuje všetky známe postupy pri lexicografickom zachytávaní frazeológie a ukazuje na **ich problematické miesta**. Sám sa prihovára za uvádzanie frazeologizmov v slovníku podľa abecedného miesta prvej zložky. Netreba osobitne dokazovať, že aj takýto postup má svoje úskalia, ktoré by sa podľa nás najvýpuklejšie prejavili pri zachytení jednotiek s lexikálnou variantnosťou prvej zložky a pri spracovaní **jednotiek so syntaktickou variantnosťou** (jednotky, ktoré **nemajú celkom petrifikované poradie zložiek**). Špecifickým otázkam spracovania viacvýznamových a homonymných FJ v rusko-uzbeckých slovníkoch sa venuje príspevok V. Ch. Kadyrova (s. 92–96).

Mnoho zaujímavých zistení prinášajú príspevky o štylistickom uplatňovaní frazeológie. Napr. O. G. SaInikova analýzou aktualizácií frazeologizmov v dielach A. Tolstého a L. Leonova (s. 35–38) nachádza aj isté všeobecnejšie výrazové rozdiely v jazyku oboch spisovateľov. A. G. Lomov sleduje v dvoch **príspevkoch** frazeologizmy a ich narušanie v diele Ostrovskeho a dochádza až k typológii týchto **autorských aktualizácií** frazeológie. Frazeológii u Dostojevského venuje pozornosť B. K. Ščigareva. Uzuálne a uzuálno-okazionálne uplatňovanie FJ v kontexte rozlišuje S. I. Rojzenzon (s. 89–92). Zo všeobecnejších zámerov **vychádza**, ale k štylistickej charakteristike ukrajinskej paremiológie smeruje príspevok R. I. Trostinskej (s. 43–47). **Pozoruhodné** je jej konštatovanie, že kým v klasickej ukrajinskej literatúre tvorili príslovia a **porekadlá jadro** celého frazeologického výraziva, v porevolučnej ukrajinskej literatúre sa ich výskyt oslabuje pri narastaní iných typov frazeológie (s. 46). **Aktuálnej otázke** spoločensko-politickej frazeológie sa venuje A. L. Golovanevskij (s. 15–19). Vyčleňuje viacej skupín týchto frazeologizmov.

Informácie o prvej frazeologickej konferencii v NDR z roku 1975 (U. Böhme) a o stave frazeologického výskumu vo Švajčiarsku (J. Heusermann) uzatvárajú tematické rozpätie rozoberaného zborníka.

Na záver možno konštatovať, že aj keď *Voprosy frazeologii 11* neznamenajú taký prelom vo frazeologickom výskume, akým boli napr. *Voprosy frazeologii 3* a *5* (materiály zo samarkandskej teoretickej konferencie o základných otázkach frazeológie), sú na mnohých miestach opäť študijným materiálom, ktorý ukazuje, akým smerom sa uberá frazeologický výskum v súčasnosti. V tom spočíva – popri množstve nových konkrétnych poznatkov, ktoré sa tu prinášajú – ich prínos aj aktuálnosť.

J. Mlacek

THE STRUCTURE AND SEMANTICS OF THE LITERARY TEXT. Red. M. Péter. Budapest, Akadémiai Kiadó 1977. 143 s.

Pri analýze umeleckého diela sa vždy ukáže úzka spätosť jazykovedy (konkrétne štylistiky) a literárnej vedy (predovšetkým poetiky), najmä ak je jej cieľom odhaliť niektorú substancionálnu zložku umeleckého textu. Niekedy by dokonca striktné oddelenie jazykovej a sujetovej zložky mohlo zastríť podstatu skúmaného javu, ako to vyplýva z niektorých štúdií recenzovaného zborníka, ktorý prináša materiály z konferencie *O štruktúre a sémantike literárneho textu* (Tihany 1974), usporiadanej Komisiou pre slovenskú poetiku a štylistiku.

Zjavné je to najmä v tých štúdiách, ktoré sa zaoberajú tzv. konkrétnou poéziou a jej miestom v avantgardnej poézii (S. Skwarczynska, T. Cieslikowska, G. Gazda). Vo všetkých sa vyzdvihuje dôležitosť jazykovej zložky avantgardnej poézie. S. Skwarczynska (*O mijsce w zainteresowaniach badawczych poetyki naukowej dla poezji konkretnej i zjawisk jej pokrewnych*) sa usiluje nájsť príčinu, prečo sa konkrétnej poézii často upiera jej miesto v literárnej avantgarde a nachádza ju v tom, že literárna veda venovala malú pozornosť písanej podobe jazyka umeleckého diela. Umelecké dielo však vzniká **takmer výlučne** v písanej podobe. A práve v konkrétnej poézii je ideovo-umelecká stránka veľmi tesne spätá s jazykovo-formálnou: v tejto rovine sa do umeleckého štýlu dostávajú pojmy známe dosiaľ iba

v publicistike. Dôležitú úlohu má práve rozloženie, resp. spájanie **grafém, ktoré sa** podľa autorky riadi špecifickým tvaroslovím („znakotvorením“) a špecifickou syntaxou. **Pozoruhodný** je názor, že konkrétna poézia nielenže využíva grafému na tvorenie znakov, ale **používa ju aj** vo funkcii vyšších jednotiek – výpovedí, viet, ba aj miesto nich (grafický znak môže zastupovať elidovanú vetu). Tento znak teda operuje aj kategóriou času a kategóriou miesta a najmä silná exponovanosť kategórie miesta dáva konkrétnej poézii odlišujúce znaky.

Popri týchto značne novátorských názoroch v oblasti umeleckého textu rozpracúvajú sa v zborníku aj známe, no stále aktuálne pojmy, ako je napríklad rytmus. V teórii literatúry sa už tradične chápe pod rytmom pravidelné opakovanie slabík, stôp alebo prízvukov vo verši. To je však podľa G. K. Sidorenka (*K voprosu o sootnošeniji ritma i smysla v stichotvornom tekste*) iba kvantitatívna stránka rytmu. Schopnosť rytmizovať má však v básnickom texte aj opakovanie (významové, slovné a zvukové) a to predstavuje kvalitatívnu stránku rytmu. V básni sa vždy obidve stránky spájajú: autor na ukázkach z ukrajinskej poézie demonštruje, že opakovanie rovnakých alebo podobných významových prvkov sa vo veršoch spája s opakovaním rovnakého počtu slabík a koncových rýmov, pričom rozhodujúcu úlohu pri segmentovaní majú významové formanty.

Ucelený, všeobecný pohľad na rytmus literárneho textu prináša štúdia J. Mistrík a *Rytmus literárneho textu*. Autor v nej rozširuje svoj predchádzajúci výskum a aplikuje ho na text umeleckej prózy. Vychádza z charakteristiky rytmu ako periodizačného systému, súboru odchýlok a odklonov od istej veľičiny. Danou veľičinou je to, čo sa už ustáľilo a pociťuje sa ako stereotyp. V umeleckom texte je rytmický impulz aj nositeľom estetického prvku, lebo prvým rytmickým impulzom je už odklon od neumeleckých, „obyčajných“ textov, ďalšie impulzy vznikajú potom na pozadí textovej situácie. Sú buď lingvistické alebo sujetové, pretože rytmus sa realizuje na väčších alebo menších plochách. Jazykové prostriedky rytmizujú na menšej ploche. Najpreukaznejšia je z nich kategória slovného druhu (meno : verbum), aktuálne členenie (vynechanie jadra akceleruje dej a pod.). Rytmickým impulzom je tiež použitie gramatickej kategórie v sekundárnom význame, rytmus textu sa mení pri náhlym porušení pravidelného rytmu syntaktickej jednotky (prerývaná výpoveď, apoziopéza, vo flektívnom jazyku aj reduplikácia kategórie osoby a pod.). Keďže dej sa rozvíja v čase, umožňujú jeho zrýchlenie aj kondenzované syntaktické konštrukcie (prechodník, infinitív, prídastia), ktoré nemajú slovesné kategórie, takže pozornosť sa pri nich nesústreďuje na časový priebeh deja. Na rytmus textu pôsobí aj rekurencia a náhla zmena v dĺžke viet alebo odsekov.

Hoci J. Mistrík venuje väčšiu pozornosť rytmizujúcim prostriedkom, nenecháva nepovšimnuté ani tie druhé, ktoré nazýva sujetovými, lebo v literárnom diele sa uvedomuje rytmus na pozadí celého textu, nie na izolovaných malých častiach. Vyplýva to z toho, že na rozdiel od lineárneho vecného textu sa umelecký text uvedomuje cyklicky. Preto v ňom „preteká“ odrazu viac rytmických prúdov: jazykové prostriedky vytvárajú prúd s menším vlnením, kompozičné vytvárajú prúd s väčším vlnením. Pri rozvíjaní sujetu sa mení napr. pri prechode od reči rozprávača k reči postáv; exkurzy a digresie spomaľujú rytmus. Rozvíjanie sujetu môže zmeniť fabulou predpísaný rytmus. Obidva tieto rytmické prúdy, lingvistický i sujetový, idú buď paralelne (vtedy je tempo deja vysoké), kontrapunkticky proti sebe alebo od seba (rytmické zmeny), alebo sa pretínajú (v ťažiskovom bode textu, najčastejšie ide o kolíziu alebo pointu). Pri literárnom texte je dôležitá práve skutočnosť, že v jeho priestore sa uplatňuje mnohodomenné vlnenie a že rytmickým impulzom umeleckého textu je na rozdiel od vecného textu nepravidelnosť, neprediktabilita. Z toho vyplýva, že estetizujúcim rytmom môže byť aj arytmia.

Mnohé názory a metódy zo štúdií recenzovaného zborníka môžu byť podnetné pre ďalší výskum literárneho textu, rovnako ako bola podnetná dlhoročná tvorivá práca slavistu prof. Lászlóa Gáldiho, ktorý ešte pomáhal pripravovať konferenciu v Tihanyi a ktorému je zborník venovaný.

A. Appelová

VIII. MEDZINÁRODNÝ SLAVISTICKÝ ZJAZD V ZÁHREBE

V dňoch 3.–9. septembra 1978 sa konal v Záhrebe VIII. medzinárodný zjazd slavistov. Zúčastnilo sa na ňom asi 1500 pracovníkov z oblasti jazykovednej a literárnej slavistiky, ale aj z histórie Slovanov. Na slávnostnom plenárnom zasadnutí akad. P. Alexejev zhodnotil osobnosť a dielo L. N. Tolstého. Pritomní si mohli vypočuť aj hlas L. N. Tolstého z magnetofónovej nahrávky. R. Marinkovičová predniesla referát *Komunikácia ako faktor štruktúry stredovekého knižného diela*, I. Frangeš referoval o diele M. Krležu, B. Koneski rozoberal tradíciu ako závažný faktor vo vývine slovanských spisovných jazykov v 19. a 20. stor.

Jazykovedné prednášky sa konali v štyroch sekciách. Neboli rozdelené tematicky, takže bolo dosť ťažko sledovať niektorú jazykovednú disciplínu sústavne. Program prvej sekcie obsahoval väčšinu referátov z dialektológie. Z nich najvšeobecnejší bol referát S. Utěšného *Areálové štúdium českých dialektov a mestskej reči*. Zaujímavý bol referát B. Videnského o tendenciách rozvoja macedónskych dialektov v 19. a 20. stor. O syntaktických otázkach odzneli dva referáty: jeden všeobecný zo supersyntaxe o syntaktických črtách podmienených masovým médiom (rádiom, televíziou), ktorým sa prehovor uskutočňuje (S. Savríc), a jeden slavistický o konkurencii genitívu a akuzatívu v ruských záporných vetách (H. W. Schaller). Ukázal, že podmienky použitia objektového záporového genitívu sú podobné i v slovenčine, lenže frekvencia záporového genitívu je nižšia. Podobný referát predniesol v tretej sekcii S. Žaža. Zaoberal sa podmetovým záporovým genitívom v ruštine.

V tretej sekcii prevažovali referáty s morfológickými témami. Najzávažnejšie z nich boli referáty V. I. Georgieva, B. Panzera a S. Ivančeva. V. I. Georgiev osvetľoval princípy slovanskej diachronickej morfológie. Zdôraznil nadradenosť morfologickej roviny nad fonickou. Zmeny v morfológii sa nedejú podľa zákonov fonetiky, ale podľa osobitných morfológických zákonitostí. Jednou z nich je analógia. Morféma podľa neho predstavuje jednotku nezávislú od fonetiky. Morfonémy sú vyššie jednotky než čisto fonetické, preto nedovoľujú porušiť morfológickú zákonitosť fonetike. B. Panzer naznačoval metodologické osnovy porovnávacej diachronicko-typologickej morfológie slovanských jazykov. O všeobecných otázkach slovanskej diachronickej morfológie sa obširne diskutovalo aj v referátoch F. W. Mareša (*Slovanský konjugačný systém v diachrónnom pohľade*) a J. Hamma (*Základy slovanskej morfológie*), J. Marvana (*Z ruskej hlbkovej flexie*) a V. P. Žuravleva (*Z diachronickej morfológie baltoslovanskej*). S. Ivančev detailne rozobral významy ukazovacieho zámena v odkazovacom význame na základe aktuálneho členenia. Pri odkazovacom význame rozoznáva slabú anaforu a silnú anaforu, t. j. prípady, keď ukazovacie zámeno stojí namiesto vzťažného. V tejto tretej sekcii odzneli aj dva onomastické referáty: prvý o priezviskách južných Slovanov (J. Juraňič), druhý o štruktúre slovinských priezvisk v štatistickom osvetlení (F. Jakopin).

Diskusia v tejto sekcii sa sústredila zväčša na referáty akad. Georgieva (najmä o konkurencii -a/-u v gen. vzoru *dub*) a S. Ivančeva (najmä o hraniciach medzi ukazovacím zámenom a členom).

V ďalšom priebehu sa prvá sekcia venovala prevažne otázkam zmien v rámci jednotlivých jazykov. Túto problematiku nastolili referáty E. A. Zemskej (*Osobitosti hovorovej ruštiny a komunikačný akt – demonštrované na syntaxi*), M. Z. Brooks-Zagórskej (*Syntaktické a morfológické zmeny v súčasnej štandardnej poľštine – ilustrované najmä na pádovej syntaxi, na zámene prostých pádov predložkovými*) a J. Chlouпка (*Publicistický štýl ako pole jazykového vývoja*).

Problematiku charakteru a klasifikácie spisovných jazykov načal V. Barnett referátom *Komunikatívne sféry a formy existencie jazyka v slovanských jazykoch*. Túto problematiku ďalej rozvíjal V. Křístek (*Paralely jazykového vývinu v socialistickej epoche*), A. Jedlička (*Problematika typov súčasných slovanských jazykov z hľadiska jazykovej situácie*) a neskoršie sčasti polemicky s nimi E. I. Deminová (*Príspevok k teórii porovnávaco-typologického opisu slovanských spisovných jazykov*).

V okruhu otázok jazykových kontaktov sa rozoberali vplyvy slovanských jazykov na slovanské jazyky, aj vplyvy neslovanských jazykov na slovanské, najmä otázky preberania slov.

Problematiku vnútornej sémantiky otvoril referát F. Daneša a Z. Hlavsu *Hierarchizácia v sémantickej*

štruktúre vety. Naznačil najmä zmeny v hierarchii aktantov vety a rozdelil ich na tri druhy: I. *Ján kúpil auto od Petra*. – *Peter predal auto Jánovi*. II. *Hudba Jána zaujíma*. – *Ján sa zaujíma o hudbu*. III. *Ivan stretol Danu*. – *Ivan a Dana sa stretli*. K týmto otázkam sa rozvinula najživšia diskusia, zväčša súhlasná. Namietalo sa viac proti prvému typu, ktorý presahuje rámec jazykových zákonitostí. Tohto všeobecného rámca vety sa týkal ešte referát J. P. Benoista (*Hĺbková existenciálna veta*) a referát J. Kačalu (*Intencia slovesnej akcie v aktívnej a v pasívnej vete*), v ktorom prezentoval slovenské chápanie pasívnych viet (užšie než v českej gramatickej teórii). Ostatné referáty sa týkali čiastkových otázok vetnej syntaxe: systému ruských relatívnych, najmä pronomínálnych a numerálnych kvantifikátorov (J. Larsson), konfrontačného výskumu výrazov príslovkového určenia miery (I. Červenková), syntaxe čísloviek v slovanských jazykoch (G. G. Corbett), syntaxe prirovnania (T. Mathiasen), funkčného obmedzenia neurčitkových konštrukcií v slovenčine v porovnaní s ostatnými slovanskými jazykmi. Vo dvoch referátoch sa osvetľovala i hranica syntaxe a frazeológie (M. Leonidová: *Frazeoschéma ako lingvistická jednotka*; A. Menacová: *Z problematiky frazeologickej synonymie v ruskom a chorvátskom spisovnom jazyku*). V. M. Mokijenko mal referát o systematickej analýze slovenskej frazeológie a V. Tatar o probléme vydeľovania dominanty frazeologických synonym v súčasnej ruštine.

Z onomastickej problematiky sa venovala pozornosť najskorej miestnym menám (S. Rospond: *Problém chronologizácie v slovenskej toponomystike*; Lj. Stankovská: *Macedónska toponymická lexika vo svetle jazykových vzťahov balkánskych jazykov a i.*), potom osobným menám zo synchronického a historického hľadiska, ale aj z hľadiska sociolingvistiky. V sociolingvistickej skupine treba osobitne vyzdvihnúť jednak referát J. Toporišiča *Problémy malého jazyka vo viacjazyčnom štáte* i diskusiu k nemu, kde sa s veľkou otvorenosťou preberali pálčivé jazykové problémy Juhozápad. jednak referát D. Brozoviča *Sociolingvistické úlohy v slovanskom jazykovom svete*, v ktorom okrem úloh naznačených nadpisom referátu autor ukázal, ako sú a v akom zmysle môžu byť riešenia spisovných slovanských jazykov vzorom pre kodifikátorov spisovných jazykov v rozvojových krajinách Afriky a Ázie. Dialektologická skupina referátov v tejto sekcii sa venovala predovšetkým stavu nárečí v mestských aglomeráciách (T. F. Magner: *Mestské dialekty v Juhozápadí*. D. Jovič: *Lingvistické a sociologické základy niektorých procesov v reči mestského prostredia*; A. Šojat: *Štandardný jazyk a dialekt v mestských konglomerátoch*.) Onomastike boli venované referáty o makrohydronymách, mikrohydronymách, idionymách a koinoniách, o krstných menách neslovanského pôvodu v slovanskom liturgickom kalendári, o tureckých prvkoch v juhoslovanskej toponymii, o starom všeslovanskom antroponymickom fonde v macedónskej toponymii, o slovanskej onomastike a slovanskom onomastickom atlase, o sociálnom hľadisku v onomastickom bádani, o slovanských osobných menách v stredovekých prameňoch nemeckých dejín a i. Onomastiky sa dotýkali aj referáty V. T. Kolomyjcovej *Ichtyologická nomenklatúra ako výsledok vzájomných etnických vzťahov slovanských kmeňov*.

Etymologickú problematiku predstavili najmä sovietski bádatelia A. S. Meľničuk (*Slovná čelad s koreňom uei- v slovanských a iných indoeurópskych jazykoch*) a O. N. Trubačev (*Jazyková periféria najstaršieho Slovanstva – Indoáriji na severnom brehu Čierneho mora*), ktorý tu podal aj etymológiu miestneho mena *Nitra*; L. Moszyński uvažoval o pôvode mena *Slověni*. Do etymologického rokovania účinne zasahoval Š. Ondruš, a to jednak v diskusií napríklad svojou vlastnou etymologiou názvu *Slověni*, jednak referátom o menách slovanských kmeňov, ktoré vznikli so zreteľom na výškový protiklad (dolu – hore) nimi obývaného terénu (*Dulebi, Horváti*).

Lexikologickú problematiku uviedol J. Filipec referátom o spájateľnosti (valencii) a typoch spájateľnosti lexikálnych jednotiek v konfrontačnom aspekte. Ďalej odznali referáty o histórii lexiky staroslovienskej (Ž. Ž. Barbotová), českej (I. Němec – E. Michálek), polabskej (A. E. Suprun), kalkovanej z nemčiny (H. Schuster-Šewc), všeobecne slovenskej (H. Birnbaum), tabuovej (A. Habovštiak). Slovtvornú problematiku otvoril J. Horecký referátom *Sémantické príznaky v slovtvornom hniezde*, kde všeobecne vysvetlil možnosti aj obmedzenia spájateľnosti základov a odvodzovacích afixov na základe ich sémantiky. Sémantikou koreňov vo vzťahu k histórii slov v slovanských jazykoch sa zaoberala G. A. Bogatová. Porovnávaciu analýzu tvorenia slov sufixami v slovanských

jazykoch predložil D. Armstrong. O novom type prefixácie substantív a adjektív v slovanských jazykoch referoval M. Szymczak. Okrem toho sa referovalo o hranici medzi motivovanými a nemotivovanými (odvodenými a neodvodenými) slovami (S. Babić), o segmentácii sufixálnych morf v ruštine (L. Lönngren), o nomina agentis v slovanskom textilnom slovníku (B. Faliřínská) a o deminutívach (S. Warchol, B. Kreja).

V okruhu jazykových kontaktov medzislovanských aj slovansko-neslovanských popri všeobecných referátoch, napr. o typológii slovansko-neslovanských jazykových kontaktov (R. Lötsch), bola väčšina špeciálnych referátov o kontaktoch juhoslovanských jazykov s okolitými jazykmi, o kontaktoch ruštiny s neslovanskými jazykmi, o vzťahoch západoslovanských jazykov navzájom i k neslovanským jazykom.

Referáty o gramatických otázkach sa zameriavali na morfológiu a na morfológické kategórie. Kontrastívnu analýzu spôsobu slovesného deja v ruštine a slovenčine predniesla E. Sekaninová. Za ňou nasledovali komunikáty o skrytých gramatických kategóriách a významoch (B. Simeonov), o flexii homoným v poštine (T. Skubalanková), o slovesnom vide a diatéze v baltských jazykoch (J. S. Stepanov). O slovesnom vide referoval aj U. B. Thelin, ktorý kriticky hodnotil doterajšie definície slovesného vidu ako neúplné. C. H. van Schooneveld predniesol referát o vzťahoch medzi systémom pádov a systémom predložiek. Vychádza z Jakobsonovej teórie pádov a predložkový systém pokladá za nadstavbu pádov, ktorá z pádov vznikla a ktorá podrobnejšie špecifikuje všeobecné významy (Gesamtbedeutung) pádov. O protikladoch pádov z hľadiska formálnej morfológie uvažoval B. Comrie. Ukazoval, že vývin pádových foriem v dnešných slovanských jazykoch sa zjednocuje podľa toho, či ide o tzv. gramatické pády (nominatív, akuzatív, genitív), či o sémantické pády (datív, lokál, inštrumentál, preto v niektorých slovanských jazykoch vznikla rovnaká forma datív – lokál, alebo dokonca – v juhoslovanských jazykoch – v troch pádoch: datív – lokál – inštrumentál).

L. Ďurovič prednášal o zástojí vzťahových adjektív v rámci zložitého prívlastku. J. Elenski poukazoval na paralelizmus v rozvoji slovanských kvantitatívnych spojení. M. Honowská ukazovala vplyv morfológickej roviny na fonologickú rovinu v synchronii a diachrónii. J. Oravec referoval o zvrtných zámenách sa/si vo funkcii gramatického objektu. R. Nicolová naznačovala transpozície imperatívu v slovanských jazykoch.

Pozornosť upúťali aj referáty o sémantickej štruktúre vety (G. Schaarschmidt: *Variabilita preskupovania argumentov v slovanských jazykoch*), o nominalizácii a sentencializácii ako prostriedkoch lingvistického opisu (Z. Topolińská), referáty o jednočlennej vete (W. Gladrow, R. L'Hermitte) a o slovoslede ako prostriedku vetnej perspektívy (O. Mišeská-Tomičová).

Z okruhu histórie slovanských jazykov treba spomenúť referáty o praslovenčine a jej chronologickej periodizácii (A. Lamprecht), o histórii staroslovenčiny (V. V. Ivanov – V. N. Toporov, I. Galabov, P. D. Filková, R. Večerka, B. Velčeva a i.), z histórie východných slovanských jazykov (V. M. Rusanovskij) i južných slovanských jazykov. O akcelerácii europeizácie fonologického systému slovenčiny referoval L. Novák.

P. Gard na základe jemnej analýzy určil sémantický a syntaktický rozdiel medzi ruskými neurčitými zámenami, najmä medzi zámenami typu *što-nibud* a *što-to*. R. Růžička predniesol referát o typologických rozdieloch slovanských jazykov v používaní prídavných konštrukcií. Metodologicky cenný referát predniesla i D. S. Staniševa, a to o konfrontačnom opise čiastkových syntaktických systémov. Pri konfrontačnom opise žiada najskôr vymedziť sémantické príznaky daného syntaktického subsystému a ich diapazón, potom sústavu výrazových prostriedkov v každom z konfrontovaných jazykov a napokon opísať zákonitosti fungovania jednotiek výrazového plánu s ohľadom na jednotky obsahového plánu v každom z jazykov. Základných otázok tvorenia prísloviak v slovanských jazykoch (adverbializácia pádov a predložkových pádov pri okolnostných príslovkách, konkurencia prípon -o/-e pri vlastnostných príslovkách) sa týkal referát M. Orože novej. Metodologicky zaujímavý referát predniesol Lj. Popovič o dvojznačných syntaktických konštrukciách. A. V. Bondarko vymedzoval princípy opisu kategoriálnej hodnoty („značimosti“) morfológických foriem v dnešných slovanských jazykoch.

V priebehu zjazdu zasadal Medzinárodný komitét slavistov, aj jednotlivé komisie.

VIII. medzinárodný zjazd slavistov mnoho slavistických problémov vyriešil celkom alebo čiastočne, mnoho iba naznačil, no aj tak bol užitočný, lebo poskytol veľa stimulov na ich bádanie. Deviaty medzinárodný zjazd slavistov bude v Kyjeve.

J. Oravec

XIII. MEDZINÁRODNÝ ONOMASTICKÝ KONGRES V KRAKOVE

Ústrednou témou 13. medzinárodného onomastického kongresu v Krakove (21.–25. augusta 1978) bol vzťah apelatív a proprií, no ako to na podobných podujatiach býva, prednesené referáty sa dotýkali takmer všetkých oblastí onomastiky. Referáty a diskusie prebiehali v piatich sekciách: 1. miesto vlastných mien v jazykovom systéme (táto sekcia mala 4 paralelné skupiny); 2. mimojazykový význam vlastných mien; 3. onomastika a iné spoločenské vedy; 4. **vlastné mená** v umeleckej literatúre; 5. onomastika a kartografia. Na kongrese sa zúčastnilo vyše 300 delegátov z 29 štátov Európy, Ázie, Ameriky a Afriky, ktorí predniesli okolo 200 referátov v sekciách a 4 referáty v pléne. K základným referátom v pléne nebola diskusia, hoci práve pri nich by bola bývala konfrontácia stanovisk a výmena názorov veľmi užitočná. Pretože sa paralelne prednášalo na ôsmich miestach, celkový obraz o práci kongresu sa mohol vytvoriť iba na základe zborníka resumé 275 prihlásených referátov a programu rokovania. Po predčasne zosnulom prof. M. Karašovi **predsedom** kongresu bol prof. S. Urbańczyk, generálnym sekretárom kongresu K. Rymut. Záverečný **hodnotiaci** referát mal prof. A. Zaręba.

V referátoch prednesených na plenárnych zasadaniach sa z rozličných hľadísk charakterizoval status vlastných mien v pomere k apelatívam. A. Zaręba rozobral v širokých jazykových súvislostiach pôvod a podstatu osobných mien, ich postavenie v jazykovom systéme, úzky vzťah k apelatívam a ich **formálne** jazykové ukazovatele; ďalej si všimol zo synchronického a diachronického hľadiska **súvzťažnosť** antroponymických subsystémov a poukázal na osobitné postavenie **prezývok** v antroponymickom systéme. – W. van Langendonck načrtnol teóriu vlastných mien, vychádzajúc zo súčasných filozofických koncepcií; pri určení vlastného mena (ako najmenej príznakového komplexu substantívnych výrazov) **využíval** transformačné postupy a metódu generatívnej sémantiky. – J. A. Karpenko podal **charakteristiku vlastného mena** v jazyku a v reči; pre chápanie vlastného mena v jazyku pokladá za základný príznak pojem podstaty (**jedinečnosť**), pre chápanie vlastného mena v reči pojem funkcie (identifikácia a diferenciacia); vzťah vlastného mena a apelatíva osvetľoval pomocou relevantných parametrov a ich **hierarchie**. – Hoci W. P. Schmid riešil vzťah **vlastné meno** – apelatívum v rámci staroeurópskej hydronymie, pozornosť si zasluhujú jeho úvodné teoretické východiská. Osobitosti vlastného mena v pomere k apelatívu vo fonológii, morfológii, syntaxi a sémantike odvodzuje od jeho špecifického referenčného vzťahu. K príznakom vlastného mena sa dostáva od povahy pomenovaného objektu, v tom sa vlastné meno zásadne odlišuje od apelatíva svojím obsahom, sémantikou (v našej terminológii designáciou). V Schmidovej teórii ostáva ešte domyslieť gnozeologickú stránku propriálnej sémantiky: **prehodnotenie istých spoločensky dôležitých vlastností pomenovanej veci na onymicky relevantné príznaky ako konštitutívne prvky designácie vlastného mena.**

Referáty teoretického a metodologického zamerania vychádzali z troch základných aspektov. Filozoficko-logický aspekt (reprezentovaný najmä referátom E. Grodzińskiego *Vlastné mená a apelatíva*) umožňuje osvetliť z daného hľadiska vzťahu apelatív a proprií, ale riešenie niektorých otázok je diskutabilné a mnohé problémy sa ani nenastofujú. Napr. podľa chápania Grodzińskiego tzv. individuálne deskripcie typu *Zväz sovietskych socialistických republík* nemožno hodnotiť ako vlastné mená.

Lingvistický status vlastných mien chcel znova podoprieť J. Kuryłowicz (vynikajúci poľský lingvista zomrel pred kongresom). Postavenie vlastných mien v jazykovom systéme a v reči v pomere k apelatívam (**aspekt apelatívum : proprium**) bolo teoretickým východiskom väčšiny referátov na kongrese. V niektorých **príspevkoch** sa poukazovalo na zhodné jazykové znaky apelatív a vlastných mien, pričom sa používali aj **metódy** štruktúrnej analýzy (M. Mitkov); vlastné mená sa skúmali v texte ako opozície k iným

menným pomenovaniám (Z. Topolińska). Možnosť systémového výskumu vlastných mien sa hľadala v uplatnení obdobných pojmov ako v modernej lexicológii (lexikálne a onomastické polia: W. Nicolaisen, J. Field). Porovnávaním s apelatívami sa zistili osobitné gramatické a lexikálne črty vlastných mien (Z. Leszczyński, A. Ciešliková, L. P. Kalakuckaja, H. Górnowicz, H. Penzl, W. Fleischer a i.). Pozornosť zasluhujú referáty, v ktorých sa ukazovala lingvistická a mimolingvistická stránka onymickej nominácie (V. D. Beleňkaja), pretváranie apelatívnej sémantiky v procese onymizácie (Z. I. Nikulinová).

Špecifikum vlastných mien treba hľadať predovšetkým na úrovni lexikálnej sémantiky (W. P. Schmid). Na kongrese sa podľa nášho názoru venovalo málo pozornosti centrálnej otázke, ktorou je pre vlastné mená charakteristický odraz denotátu a jeho spracovanie v propriálnej sémantike (v designácii); takto chápaná designácia sa dá klasifikovať, z nej vyrastá štruktúra onymických sústav. Formuloval sa onomastický status vlastného mena a vyslovila sa požiadavka pri komplexnom výskume vychádzať z lingvistického i onomastického statusu vlastného mena (V. Blánár: *Predmet i metody onomastiki*. Slavia, 47, 1978, s. 5–13.). V tejto súvislosti je dôležitá analýza a porovnanie onymického apelatívneho objektu (R. Šrámek), ako aj postup od denotátu k jeho pomenovaniu (M. Majtán: *Toponymum a onymická situácia*. Jazykovedný časopis, 30, 1979, s. 40–43).

Na kongrese sa viackrát zdôraznilo, že propriálna lexika tvorí organickú súčasť slovnej zásoby jazyka (napr. P. Čučka) a že onomastika je komplexná, samostatná jazykovedná disciplína, ktorá vypracúva aj vlastné metodické postupy. Na súčasnom i historickom materiáli sa skúmal proces proprializácie a apelativizácie (K. Rymut, H. Löffler, I. Genus-Tarnawecká) a analyzovali sa prechodné zóny medzi apelatívami a vlastnými menami, ktoré sa vyznačujú niektorými príznakmi jednej i druhej kategórie (M. Jakoby, K. Górská-Golaská, R. Gläserová, M. Semjanová, P. Dalcher). V niektorých referátoch sa podávala analýza kontaktovej javov (E. Eichler, K. Hengst, T. Kisbye, M. Hornungová).

Referáty z okruhu antroponomastiky sa týkali osobných mien i spôsobov pomenúvania osôb v synchronickom a diachronickom aspekte. Hoci sa tieto referáty opierajú o materiál z jedného jazyka alebo skupiny príbuzných jazykov, viaceré majú širší, teoretický dosah. Veľmi cenný je ich materiálový prínos k poznaniu indoeurópskeho a najmä neindoeurópskeho pomenúvania osôb. A. Dubiňski sa zaoberal karaimskými ženskými osobnými menami na Kryme, R. Džarylgasínovová kórejskými a A. G. Mitroškinová buriatskými osobnými menami. Vo funkčnom využití lexikálneho významu apelatívnych základov buriatských šamanov vidí A. Mitroškinová sémantické univerzálne osobných mien pohanských národov. Problematiku propriálnej sémantiky načrtnol V. Blánár v referáte o designácii osobného mena (V. Blánár – J. Matejčík: *Živé osobné mená na Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 416 s.) – Slovtvornou stavbou osobných mien sa zaoberali D. Čupić, Ž. Bojadžiev, M. Malecová a i.

Pomerne veľká pozornosť sa venovala jednotlivým druhom osobných mien (S. Kania, C. Karastojčevová, K. Asdrachová – S. Asdrach, P. Čolov, A. Klimas), napriťažlivejšou témou boli (individuálne) prezývky. Proces formovania otčestva a priezviska, ako aj osobitosti pomenovania žien v ruskej antroponymii Zauralska v 17.–18. stor. boli predmetom referátu N. N. Bražnikovovej. – J. Bubak osvetlil proces tvorenia priezvisk mešťanov a sedliakov v 15.–17. stor. na základe dokladov z južnej časti Malopoľska. M. Kriukov sa zamýšľal nad typológiou antroponým.

Do okruhu spoločenského fungovania osobných mien patril príspevok M. Knappovej o lingvistickej a mimolingvistickej podmienenosti používania dnešných rodných mien.

Širší dosah mal referát P. Čučku, v ktorom sa autor zaoberal súvzťažnosťou dvoch organických častí slovnej zásoby, osobných mien a apelatív (na materiáli starej ruštiny z lexikografického hľadiska); do historického slovníka treba zaradiť aj osobné mená, ale s prizeraním na ich špecifickú povahu (lexikálny výber podľa istých zákonitostí).

Z toponomastiky najčastejším predmetom referátov zacielených synchronne i diachronne bola ojkonymia (osadné názvy), v menšom rozsahu hydronymia. Niekoľko prednášok odznelo aj z oronomas-

tiky (náuka o názvoch vrchov, dolín). Zdá sa, že toto nerovnomerné zastúpenie predmetu toponomastiky na kongrese nebolo celkom náhodné, ale skôr v hlavných kontúrach odrazilo bádateľské záujmy európskej, resp. aj svetovej toponomastiky v súčasnosti. Tematické sústredenie na ojkonymiu sprevádzala **charakteristická črta**: priklon k moderným témam i postupom, ak to tak možno nazvať, t. j. k témam **zameraným** na štruktúrnú analýzu, na sémantiku, na vzťahy v širšom zmysle a pod. Tento jav treba **hodnotiť ako pozitívny**.

Z tradičných tém na seba upozornili tzv. kontaktové témy, t. j. skúmanie ojkonymie utvorenej jedným etnikom na území iného etnika (napr. poľského etnika v ukrajinských oblastiach, nemeckého etnika v slovanských oblastiach a naopak, resp. tureckej menšiny v iránskej etnickej oblasti atď.). Cieľom takto **zacieleného toponomastického štúdia** spravidla bolo hľadanie substrátu (M. G. Arcamonová a i.), rozličné interferenčné javy a substitúcie, resp. hybridy (M. Oros, E. Breza, M. Kondratiuk, H. Walther a ďalší), sídlíštné enklávy i symbiózy (B. R. Logašovová, E. Kiviniemi, L. Hellberg, O. Horbatsch), sídlíštné dejiny (W. Dalmen, D. Kremer, S. Rospond, J. Schütz). Metóda toponomastickej konfrontácie sa využila aj pri identifikovaní pravlasti Slovanov (J. Udolph). Medzi tradičné témy možno radíť aj referáty venované etymológiám, presnejšie **rekonštrukciám sémantickej stránky slov**, ktoré sa v dávnej dobe toponymizovali (G. Taverdet, S. Wauer a i.).

Pomerne veľkú skupinu tvorili prednášky s tematikou tzv. areálového skúmania ojkonymie. Pravda, **teoretické východiská i postup pri spracúvaní témy** boli už poznačené **moderným prístupom onomastického výskumu**. Predmetom badania spravidla bol iba jeden aspekt, čo umožňovalo v interpretáciách ísť do hĺbky. **Táto tematika** bola doménou najmä sovietskych odborníkov, a tak sme sa mohli oboznámiť s charakteristickými črtami toponymie na Ukrajine (D. Bučko), ale aj v Azerbajdžane (L. G. Gulieová), v Moldavsku (A. Eremija) a v iných oblastiach ZSSR. Medzi referáty, ktoré prinášali nové prvky v teoreticko-metodickom prístupe, treba zaradiť **predovšetkým prednášky s analytickým zámerom interpretovať toponymiu z hľadiska systému** (A. Bańkowski), morfematickej, resp. gramatickej stavby (S. A. Polkovnikovová, A. Ciešliková, I. Duridanov a i.), najmä však lexiky (H. Borek, E. Pokorná, O. Ripeckaja a i.). Rovnako treba hodnotiť aj prednášky, ktoré teoreticky alebo aplikovane akcentovali vzťah toponomastiky k iným vedám, napr. k sociálnym vedám (na ojkonymickom materiáli sa **takýto vzťah interpretoval** v referáte R. Krajčoviča), k **etnografii** (F. Scholz a i.), k **dialektológii** (Cz. Łapicz, R. Radomski a i.), k literárnej vede a pod. Pozornosť si zaslúži pokus o **uplatnenie štatistickej metódy** (L. Balmayer).

Hydronymastika bola zastúpená, ako sme už naznačili, **v nepomerne menšom rozsahu**. Referáty z tejto onomastickej disciplíny tematicky, ale ani metodickým **prístupom** nevybočili zo všeobecného rámca. Aj tu sme sa stretli s tzv. **substrátovou témou** (A. Vanagas). Z oronymastiky sme zaznamenali prednášky, v ktorých sa **uplatňoval zaujímavý typologický** (E. Skála) i etymologický aspekt (Z. Stieber sa pokúsil o **novú etymológiu názvu Krkonoše**).

Urbanonymii (mestskej toponymii) sa venovalo menej pozornosti (I. Posgayová).

Skupina referátov bola tematicky zameraná na areálové spracúvanie lexiky geografických názvov, najmä terénnych a chotárných názvov, na výskyt slov *gora*, *planina*, *balkan*, *čal* v bulharskej toponymii (N. N. Kandeveva-Radeva), slov a slovných základov *dąb* (K. Kwaśniewska-Mżyk), *głowa* (S. Gajda), *izba*, *izbica* (B. Wołowiková), *jemiola* (A. Starzecová), *gad*, *wąz*, *źmija* (B. Wyderka) v poľskej toponymii a pod. Vo viacerých referátoch sa zdôrazňovala úloha apelatív, najmä apelatívnych geografických termínov v toponymii (G. B. Bondaruková, G. G. Kuzminová a i.).

Kartografické metódy sa v onomastike hojne využívajú. Odzneli referáty aj o teoretických otázkach kartografického spracúvania osobných mien (I. Suchomlin, J. Goossens), aj o kartografovaní **designatívnej stránky osobných mien** (J. Matejíček).

Osobitná skupina referátov bola venovaná otázkam vzťahu onomastiky a kartografie (A. V. Supersanskaja), vzťahu úradných a neúradných podôb geografických názvov (M. Blicha, E. Breza), otázkam štandardizácie geografických názvov v národnom (A. Bârsan, Z. Koláriková) i v medzinárodnom meradle. Mapa sa neposudzovala iba ako prameň onomastických výskumov, ale aj ako výsledok

ciefavedomého úsilia štandardizovať vlastné mená v jednotnej, spoločensky vhodnej a jazykovo správnej podobe.

Otázka primeranej štandardizácie geografických názvov nadobúda celosvetový charakter, systematicky sa rieši aj v príslušných orgánoch Organizácie spojených národov. Žiada sa, aby kompetentné národné orgány vykonali štandardizáciu národnej toponymie a medzinárodnými dohodami sa zabezpečila medzinárodná štandardizácia, jednotný spôsob písania geografických názvov v národných i v medzinárodných publikáciách a kartografických dielach.

V osobitnej sekcii odzneli referáty z oblasti literárnej onomastiky, zaoberajúce sa využívaním vlastných mien v umeleckej literatúre, v Puškinovej poézii (E. M. Pospelov), v Shakespearových drámach (P. Müller), v staršej i súčasnej literatúre, v ruských rozprávkach (F. Scholz), v ukrajinskom folklóre (M. Lesiów), v staročeskej poézii (J. Skutil), v staroruských letopisoch (N. A. Baskakov), v koledách a pod. Autori poukazovali na špecifické funkcie vlastných mien v umeleckom texte, v jednotlivých žánroch, ale aj na spätný vplyv literatúry a literárnej onymie na distribúciu a fungovanie vlastných mien.

V rámci rokovania bolo zasadnutie usporiadateľskej organizácie kongresu, Medzinárodného onomastického komitétu (ICOS – *International Committee of Onomastic Sciences*), ktorého členmi sú z Československa V. Blanár a I. Lutterer. V. Šmilauer je čestným členom; jedným zo zakladajúcich členov a viac rokov jediným československým reprezentantom v tejto celosvetovej onomastickej organizácii bol J. Stanislav.

Zasadalo aj plénum Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku, ktorá je ustanovená pri Medzinárodnom komitétu slavistov. Jej členmi sú za ČSSR V. Blanár, R. Krajčovič, I. Lutterer, R. Šrámek, V. Šmilauer, v subkomisiách (antroponomastickej, atlasovej, hydronomastickej, terminologickej) pracujú aj ďalší bádatelia.

Rokovanie kongresu bolo spestrené exkurziami do Oświęcima, do Wieliczky a na Piasokowu skalú.

Z Československa sa na rokovaní kongresu zúčastnila dvadsaťčlenná delegácia s osemnástimi referátmi, viacerí jej členovia viedli rokovanie v sekciami a aktívne vystupovali v diskusiách.

V. Blanár – R. Krajčovič – M. Majtán

11. KONFERENCIA SOCIETAS LINGUISTICA EUROPAEA V PARÍŽI

Tohtoročná, už 11. výročná konferencia Societas Linguistica Europaea, sa konala 20.–22. septembra 1978 v Paríži (Université de Paris – Sorbonne IV, Grand Palais). Hlavným organizátorom bol tamojší germanista prof. Paul Valentin. Spolu s ním boli v organizačnom výbore R. Gsell, B. Pottier a A. Tellier. Medzi 180 účastníkmi boli piati lingvisti z ČSSR: H. Kurzová (ČSAV Praha), M. Romportl (FF UK Praha), E. Sekaninová (JULŠ SAV Bratislava), A. Wodňanská (Pedagogická fakulta Ústí n. L.) a R. Zimek (FF UP Olomouc). Prítomní boli aj niekoľkí členovia SLE z Maďarska, Bulharska, Rumunska a Poľska. Rokovacími jazykmi boli francúzština, angličtina a nemčina.

Plénum konferencie vypočulo prednášku predsedu SLE prof. N. E. Enkvista o príčinách jazykových zmien. Poukázal na rozličné motívy jazykových zmien, pričom zdôraznil, že sa treba pýtať nielen kde a kedy platí isté gramatické pravidlo, ale aj prečo dochádza k jeho uplatneniu. Z toho pohľadu nemôže byť transformačná gramatika kompletným obrazom jazyka so všetkými jeho variantmi a zmenami. Nevysvetľuje napr. príčinu pasivizácie. Treba postupovať od vlastného textu k pragmatike a brať do úvahy textovú kauzalitu. Nedá sa všetko v jazyku formalizovať alebo algoritmizovať, musíme rátať aj „s hmlistosťou“ (fuziness) niektorých jazykových javov.

Účastníci konferencie pracovali dva a pol dňa v troch paralelne prebiehajúcich sekciami: A. *Výpoved a propozícia (veta)*; B. *Textová lingvistika*; C. *Psycholingvistika* (iba prvý poldeň), potom v tej istej sekcii *Typológia*. Dovedna bolo prednesených takmer 70 dvadsaťminútových referátov, po ktorých nasledovala

10-minútová diskusia. Žiaľ, referáty v jednotlivých **sekciiach** neboli zaradené tak, aby na seba tematicky nadväzovali: v našej správe sa pokúsime o isté tematické usporiadanie.

V sekcii *Výpoveď a propozícia* sa vo vystúpeniach riešili otázky vzťahu medzi pojmami veta, výpoveď, propozícia, prehovor. Sem patrili referáty M. Garcia-Landu, H. Glinza, S. Statiho, J. Toivaine-na. Ukázalo sa, že dosiaľ **vládne značná** nejednotnosť v chápaní pojmov veta, výpoveď a propozícia, komplikovaná ešte aj tým, že **si nezodpovedajú** príslušné termíny v národných jazykovedách (franc. phrase – proposition – énoncé – énonciation; angl. phrase – sentence – clause – utterance; nem. Satz – Aussage – Äusserung). Najmä termín *proposition* má celkom iný obsah vo francúzskej tradícii ako v súčasnej anglo-americkéj lingvistike. Okrem toho sa tu prejavilo individuálne chápanie týchto **jednotiek**; napr. H. Glinz chápe propozíciu ako morfológicko-syntaktický (nie sémantický) segment **textu organizovaný** okolo finitného alebo nefinitného verba, ale tiež také syntaktické útvary ako oslovenie, prístavok, vsuvka, vyjadrenie súhlasu. Vetu naproti tomu chápe ako kúsok písaného textu, od bodky k bodke. Glinzova koncepcia bola v diskusii odmietnutá. Ale väčšina prítomných lingvistov rozlišovala vetu in langue a v parole a okrem toho **uznávala existenciu** logicko-sémantického jadra vety.

K problematike význam vety, vetná sémantika sa **vzťahovali** referáty I. Fónagya, W. Haasa, E. L. Keenana, H. Lieba, J. Perrota, P. Eringu, M. Tutescu, P. Saukkonena, M. Vuillaume, R. Zimka. Aj tu sa prejavovali najrôznejšie teoretické a metodologické prístupy, u niekoho viac logické, u iného viac pragmatické. Generatívna sémantika sa tu odrážala veľmi málo. R. Zimek načrtol hierarchiu sémantiky vo vete a vo svojich modeloch propozíciej sémantickej štruktúry vychádzal z Danešovho zdôraznenia rozhodujúcej úlohy sémantiky slovesa.

Slovosledom vo vete sa zaoberal N. Barri a slovosledom v súvetí P. Blumenthal. Ich výklad **reematizácie** neprináša nič nové, čo by nám nebolo známe napr. z Firbasových prác.

Problematika štruktúrnych typov viet a ich častí bola predmetom nasledujúcich referátov: Y. Millet diferencoval predikát v logike a gramatike, J.–M. Zemb chápe predikát ako atribúciu príznaku, G. Lazard hovoril o určenosti a neurčenosti agensa, M. Houis o menných vetách v afrických jazykoch, M. Le Bourdellès o **neosobných** vetách v ide. jazykoch, P. Leclère o prípustkových vetách, L. Szneiderová o **asyndetone** medzi dvoma propozíciami tej istej vety, D. Tilkov o hierarchii zvukových prostriedkov v bulharskej vete. Teda – ako vidíme – problematika dosť pestrá a nesúrodá. Boli tu dokonca aj také okrajové témy ako metaforické a metonymické upotrebenie viet (W. Berg) a vokálny hiát na styku slov v súčasnej gréčtine (A. Malikouti-Drachmanová).

Aktuálnejšie problémy sa preberali v sekcii B; týkali sa mladej, novšie **konštituovanej disciplíny** – textovej gramatiky alebo textovej lingvistiky (grammaire du discours).

Vzťah textovej lingvistiky k doterajšej **vetnej gramatike** sa analyzoval v referátoch T. Ebnetera, E. Itkonena, H. Jakscha a M. Metzeltina. Zdôvodňovala sa oprávnenosť mať takú jazykovednú disciplínu, ktorá by sa zaoberala všestranne textom, útvarmi zloženými z viacerých viet či súvetí. Zatiaľ však nie je jasné, či text má svoju vlastnú jazykovú rovinu. Podľa T. Ebnetera textová rovina nemá lingvistickú povahu, ale pragmatickú. Textová a gramatická štruktúra majú jednu a tú istú štruktúru, pričom **rozoznáva tieto postupné úrovne**: text – časť textu – rečový akt – vetu a propozíciu alebo propozície **jadro**. Aj W. Dressler vyslovil v referáte o poruchách textových komponentov u afatikov pochybnosť o psychologickej realite textovej roviny ako jazykovej jednotky. H. Jakscha a M. Metzeltin pokladajú text za kombináciu viet v povrchovej štruktúre (takáto kombinácia viet predstavuje minimálnu textovú jednotku, tzv. textém), ale pripúšťajú aj interpretáciu textu ako množiny propozícií, skladajúcich sa z logicko-sémantických prvkov. Nie je teda ešte jasné, či text je otázkou langue, parole alebo azda obidvoch.

Pomer textu a dialógu **skúmali** E. Hess-Lüttich a M. Z. Kaddari a poukázali na užitočnosť textovej analýzy pre štýlistiku i literárnu analýzu. – Slovosled z hľadiska textu rozoberala V. Huynh-Armanetová. Je zrejme, že aktuálne členenie možno zisťovať iba v nadvetných útvaroch (čo sa vždy robilo aj **u nás**, hoci sa nehovorilo o textovej gramatike). – Sémantickej interpretácii textu sa venoval J. S. Petöfi, čiastočne aj W. Dressler. – Tzv. konfrontačnú textológiu propagovali R. R. K. Hartmann a B.

Spillner (aj u nás bežná v konfrontačnom štúdiu). S tým súvisí aplikačne otázka prekladu textu, o ktorej hovoril **J. Deslisle**, a rozbor a tvorba učebného lingvodidaktického textu, ktorému venoval pozornosť **K. Sornig**. – Text je pravda, potrebné skúmať v súvisi s obsahovou analýzou aj po stránke intonačnej, ako to robili **P. J. Barbizet a kol.** a **H. Pilch**. – Okrajovou otázkou je použitie porekadiel v rečových situáciách (**J. Schmidt-Radefeld**). – V tejto sekcii predniesla svoj príspevok **H. Kurzová**: rozobrala textovú syntax klasickej gréčtiny, kde je veľa príznakov nekompaktnej štruktúry.

Tretia sekcia sa začala diskusiou okolo okrúhleho stola o psycholingvistikę; viedol ju **G. Drachman**. Z psycholingvistickej problematiky potom odznali tri príspevky: **H. Chipman** hovoril o porozumení viet s anaforickým subjektovým *it* u 3–7 ročných detí, **R. Müller** o psychologických argumentoch na podporu teórie slovného poľa a **K. Sprengel** o psychologickom základe sémantických črt.

V tejto sekcii sa potom prešlo k typologickej problematike. Na tému jazykové kontakty, výsledok historického vývoja a pôsobenia na susedné jazyky, predniesli referáty **D. Fehling** o vplyve starovekých jazykov Blízkeho východu na klasické a súčasné európske jazyky; **R. Schmidt-Brandt** o zmenách v maghrebskej arabčine pod vplyvom berberčiny; **D. Petrov** o možnej genetickej príbuznosti ide. jazykov s malajsko-polynézskymi; **G. B. Adams** o hamitsko-semitských štruktúrnych zvláštnostiach v írčine (ako stopách predketetského osídlenia Írska); **H. V. Sephira** o vyjadrovaní intenzity v judeo-španielčine (spojovanie španielskych prvkov s hebrejskými alebo tureckými); **J. Kochanowski** o typoch viet v európskej cigáňčine.

V oblasti porovnávacej typológie príbuzných jazykov hovoril všeobecne o metódach porovnávania genetiky príbuzných ide. jazykov **C. Tschekhoff**. Do tohto okruhu patrí aj príspevok **E. Sekaninovej**, ktorá konfrontovala vyjadrovanie spôsobov deja v ruštine a slovenčine pri prefigovaných slovesách a ukázala na zhody a rozdiely medzi nimi.

Štruktúrna typológia nepríbuzných jazykov bola predmetom referátov **D. Creisselsa** (syntax koordinácie v jazykoch západnej Afriky), **G. Bossonga** (hypotaxa ako jedno kritérium typológie), **S. Rota** (štruktúrno-typologické príznaky v nepríbuzných jazykoch severnej euroázijskej oblasti), **P. Ramata** (vyjadrovanie pasíva v jazykoch rôzneho typu), **O. Wenera** (kongruencia ako jeden z typologických parametrov).

Problematiku univerzálií analyzovali v referátoch **H. Müller** (pojem adekvátnosti a jednota lingvistiky), **F. Plank** (funkčný a transparentný princíp v zakódovaní gramatických vzťahov a syntaktických zmien), **H. Seiler** (vyjadrovanie jednotliviny látkovými, hromadnými a abstraktnými menami), **J. Anderson** (subjektovosť ako prirodzená črta všetkých jazykov).

Výber lingvistických oblastí a tém referátov na parížskej konferencii SLE svedčí o výraznom odklone od transformačnej generatívnej gramatiky a generatívnej sémantiky, dokazuje sústredenie záujmu o formálnu i obsahovú stránku viet v rámci syntaxe i vyššej roviny – textu, a v súvislosti so skúmaním textov snahu o ich typologickú charakterizáciu porovnaním s príbuznými i nepríbuznými jazykmi. Okrem toho sa venovala pozornosť aj otázkam rečovej činnosti z psycholingvistickeho aspektu. Sociolingvistické hľadisko sa v mnohých referátoch prejavilo pri zdôraznení komunikačnej a pragmatickej zložky reči. Na konferencii neboli prednesené nijaké nové objavné myšlienky, ani sa neujasnili dosiaľ sporné otázky, ale to sa napokon nedalo ani očakávať. Z posúdenia konferencie možno urobiť záver, že naša lingvistika v ničom nezaostáva za západnou, naopak, v mnohých otázkach máme už viac premyslené a ujasnené koncepcie ako západoeurópski lingvisti.

Po skončení konferencie sa konalo pracovné zhromaždenie, na ktorom sa rozhodlo, že budúca konferencia SLE bude v auguste 1979 v Jeruzaleme. Referáty prednesené na konferencii SLE v Paríži budú publikované v časopise *Folia Linguistica*.

R. Zimek – E. Sekaninová

Pozoruhodný je v recenzovanom zborníku hneď úvodný článok L. S. Barchudarova *K otázke vzťahu formálnych a sémantických modelov vety* (s. 11–18). Autor zastáva myšlienku, že v súčasnej etape vývinu syntaktických teórií a vedeckého poznania sa už nemožno uspokojiť s binárnou opozíciou povrchovej a hĺbkovej štruktúry. Primeranejšie je podľa neho hovoriť o škále, resp. gradácii úrovni vetnej štruktúry — od maximálne povrchovej po maximálne hĺbkovú. Úroveň reprezentácie je takto tým hlbšia, čím daný model viac abstrahuje od konkrétno-jazykových (formálnych) vlastností vety a čím „čistejšie“ odráža jej sémanticky relevantné znaky. Barchudarov však nehovorí nič o tom, použitie kolkých a ktorých rovín je pri syntaktikosémantickom opise najoptimálnejšie, hoci literatúra o danom predmete nedáva jednoznačnú odpoveď na danú otázku. Zatiaľ čo ešte stále prevláda „štandardné“ rozlišovanie dvoch rovín (sú však aj hlasy celkom odmietajúce užitočnosť takejto teórie — porov. Solncevov článok v tomto zborníku — a na druhej strane sa čoraz častejšie začína brať ohľad aj na rovinu aktuálneho členenia ako „nepovrchovej“ úrovne), niektorí autori uplatňujú pri analýze aj šesť (Nikolajevová), ba i viac rovín. Barchudarov na konci svojho článku však zostavuje hierarchiu vetných modelov podľa toho, ako „hlboko“ sa podarilo ich autorom vniknúť pod povrch bezprostredne pozorovaného. Uveďme „umiestnenie“ niektorých známejších modelov:

a) model syntaktického opisu v akademickej gramatike ruštiny z r. 1970; b) model bezprostredných zložiek (IC — analýzy); model stromu závislostí; d) transformačné modely; e) modely Ch. F. Fillmore, A. Chafa a pod.

Problematickým by tu mohlo byť nanajvýš azda jednoznačné hodnotenie modelu bezprostredných zložiek ako analýzy povrchovejšej úrovne než sú analýzy prostredníctvom závislostných modelov. Táto kvalifikácia je totiž podmienená prijatím náhľadu o čisto povrchovom statuse slovosledného princípu. Barchudarov, ktorý vychádza z toho, že ak subjekt predchádza pred predikátom a objekt nasleduje po ňom (pričom v niektorých jazykoch poradie môže byť aj iné), tvrdí, že tu sotva možno nájsť niečo sémanticky relevantné. Treba však podľa nášho názoru brať do úvahy, že špecifikum aktuálneho členenia v korelácii témy a rémy sa obyčajne spája so starou a novou informáciou a ďalej zrejme aj to, na čo upozornil P. A. Damec v *Papers in functional sentence perspective* (Praha, 1974, s. 189), že totiž podľa všetkého v základe niekoľkých povrchových štruktúr je jedna hĺbková štruktúra, od ktorej závisia sčasti možnosti tvorenia daných povrchových štruktúr. Potom vlastne závislostný model je „hlbší“ iba o to, že sa tu syntaktická závislosť slov odráža explicitne, zatiaľ čo modely bezprostredných zložiek tieto závislosti odrážajú implicitne (napr. symbol NP implikuje, že dôležitejším členom danej konštrukcie je slovo označené symbolom N).

O. I. Moskaľskaja v prehľadovom článku *K modelu opisu vety* (s. 84–89) poslednú etapu systémového opisu vety vidí v deskripcii synonymických, perifrastických a transformačných vzťahov medzi dvojicami, resp. radmi viet. Dôležité je podľa nej najmä to, že sa takto vychádza za hranice vetných modelov, čo umožňuje primeranejšie a dynamickejšie charakterizovanie viet. Navyše tieto prestavby (Moskaľskaja ich nazýva medzimodelovými modifikáciami) umožňujú sústrediť na jedno miesto vety, ktoré k sebe „ontologicky“ patria, a vylúčiť mozaikovitost ich doterajšej interpretácie.

V. M. Solncev v štúdií *K otázke o hĺbkovej štruktúre a generovaní vetného významu* (s. 114–124) pracuje s pojmami typová schéma a superschéma. To najmä preto, aby sa vyhol pojmom hĺbková štruktúra a povrchová štruktúra. Zdá sa však, že v konečnom dôsledku aj tak prichádza k potrebe rozlišovať reláciu, ktorá sa zvyčajne danými pojmami označuje. Tvrdí napr., že superschéma *Podmet — Prísudok* — *Predmet* môže zodpovedať rôznym typovým schémam (napr. v aktívnych a pasívnych konštrukciách). Potom vlastne, ako sa zdá, superštruktúra by nemala byť nič iné ako hĺbková štruktúra (hoci aj formulovaná prostredníctvom vetných členov) a typové schémy zasa povrchovými štruktúrami.

Inou vecou je Solncevova polemika s generativistami, podľa ktorých najprv „vzniká“ hĺbková (sémantická) predstava a iba potom povrchová štruktúra. Podľa Solnceva tu ide o nerozčlenený

a nerozčleniteľný proces, pretože generovanie vetného významu je bezprostredne spojené so vznikom funkčných a komunikatívnych významov, abstrahovaných zo slov už prítomných vo vete. Podľa toho teda hĺbková štruktúra (Solncev je ochotný pripustiť existenciu tohto javu nanajvýš ako metaforu) nevzniká pred formovaním vety (alebo syntagmy), ale vzniká súčasne s ním a s formovaním vetného významu, pretože „on je vlastne výsledkom tých zložitých vzťahov, do ktorých vstupujú slová ako prvky systému v rámci vety“.

Sociolingvistikou problematikou sa zaoberá F. P. Filin v článku *Štáva či džús, obsluha či servis?* (s. 151—154). Podľa autora preberať cudzie slová v tých prípadoch, kde už fungujú a sú dobre zafixované domáce výrazové prostriedky, je nežiadúce a škodlivé. Podľa Filina nános amerikanizmov v ruštine prekročil už únosnú mieru. Odvoláva sa pritom na známu situáciu a jej riešenie vo Francúzsku, kde sa prenikaniu amerikanizmov do francúzštiny zabránilo parlamentárnym zásahom. Filin ide tak ďaleko, že odmieta akékoľvek používanie amerikanizmov v ruštine, a to aj v cestopisoch a cestopisných črtách — ak sú k dispozícii domáce výrazové prostriedky (odmieta napr. aj výrazy *lady*, *superman* a pod.). Je prekvapujúce, že za dostatočný argument neuznáva ani úlohu koloritu, resp. štylistického zafarbenia podľa príslušného prostredia, ktorú tieto prostriedky môžu plniť.

Pozoruhodné sú aj ďalšie príspevky v recenzovanom zborníku. Autori L. Gercenberg a J. M. Jusufdžanová v zaujímavej štúdií *O metóde kontrastívneho výskumu jazykov* (s. 40—46) sa venujú problému tzv. binarmy, t. j. selektívnej zhode, pri ktorej jeden výraz jazyka je ekvivalentný dvom výrazom iného jazyka, a naopak. S. D. Kacnel'son v článku *Zvukové zákony a ich vnútorné mechanizmy* sa pokúša dokázať, že zvukové zákony sa v podstate ničím neodlišujú od zákonov fyzikálnych a chemických, t. j. že ich možno formulovať rovnako kategoriálne. N. A. Sľusarevová v rozsiahlejšej štúdií *Jazyk a reč — priestor a čas* (s. 106—114) ukazuje, že jazyk súvisí viac s priestorovými vzťahmi, zatiaľ čo reč má zasa bližšie k času. G. S. Stepanov polemizuje s náhľadom, že čím zložitejšie sú formy života spoločnosti, tým diferencovanejší je jej jazyk. Podľa neho práve táto zložitost stimuluje ešte väčšiu zomknutosť a jednotu jazyka.

V druhej a tretej časti zborníka sú umiestnené anglistické a keltologické príspevky so špecifickejšim zameraním.

S. Ondrejovič

PODOLSKAJA, N. V.: *SLOVAR RUSSKOJ ONOMASTIČESKOJ TERMINOLOGII*. 1. izd. Moskva, Nauka 1978. 198 s.

1. Onomastika ako spoločenskovedná disciplína zaoberajúca sa výskumom vlastných mien sa v posledných desaťročiach rozvíja veľmi rýchlo. V monografiách a štúdiách, na medzinárodných kongresoch, sympóziách a konferenciách sa riešia problémy súvisiace s postavením onomastiky v systéme vied, problematika postavenia vlastných mien v slovnej zásobe jazyka, základný vzťah medzi apelatívami a propriami, vzťahy medzi jednotlivými triedami vlastných mien, otázky súvisiace s fungovaním vlastných mien v spoločnosti, a to nielen jednotlivých vlastných mien, ale celých onymických sústav a pod. Výsledky komplexných výskumov čoraz viac ukazujú, že onomastika je komplexná samostatná jazykovedná disciplína, ktorá má vlastný predmet výskumu a ktorá vypracúva aj vlastné metodické postupy.

Súčasne s rozpracúvaním teoretických otázok onomastiky, so základným výskumom všetkých tried a skupín vlastných mien, najmä však geografických názvov a osobných mien, i s aplikáciou dosiahnutých výsledkov v súčasnej spoločnosti, rozpracúva a rozvíja sa aj pojmový aparát onomastiky a onomastická terminológia. Onomastiku necharakterizuje v súčasnosti len súbor termínov. Táto pomerne mladá, prítlačivá a perspektívna disciplína má dnes dosť dobre vypracovanú vlastnú sústavu pojmov a vlastnú terminológiu. Napriek tomu sú aj v súčasných lingvistických terminologických slovníkoch onomastické

termíny obyčajne slabo zastúpené. Je to dedičstvo minulosti, súvisiace s pomerne malou rozpracovanosťou onomastiky ešte pred niekoľkými desaťročiami i s malým záujmom niektorých starších jazykovedcov (najmä štrukturalistov) o túto „periférnu“ oblasť jazykovedy.

Práce na príprave slovníka slovanskej onomastickej terminológie sa začali na základe rozhodnutia 5. medzinárodného slavistického kongresu (Sofia 1963). Podľa projektu J. Svobodu sa vypracovala podoba slovníka, ktorá vyšla o desať rokov s venovaním 7. medzinárodnému zjazdu slavistov (Varšava 1973) s názvom *Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky* (zost. J. Svoboda, V. Šmilauer, L. Olivová-Nezbedová, K. Oliva, T. Witkowski. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 14, 1973, 280 s.). Doplnený a zredigovaný slovník má vyjsť v krátkom čase zásluhou Macedónskej akadémie vied a B. Vidoeského. Slovenské onomastické termíny do slovníka pripravil V. Blanár, prerokovala a schválila ich Slovenská onomastická komisia.

2. Zo súčasného stavu slovanskej a najmä sovietskej onomastiky a z úsilia Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov, v neposlednom rade aj z naliehavej potreby sovietskej onomastiky zjednotiť a kodifikovať vlastnú terminológiu vychádzala aj N. V. Podolskaja pri zostavovaní slovníka ruskej onomastickej terminológie, ktorý vyšiel v prvej polovici roku 1978. V Sovietskom zväze existujú desiatky stredísk a pracovných kolektívov, zaoberajúcich sa výskumom vlastných mien, vychádzajú desiatky monografií a zborníkov a tisícky štúdií a článkov s onomastickou tematikou. Bibliografické prehľady o sovietskej onomastike zachytávajú v rokoch 1918–1962 (45 rokov) 792 položiek, v rokoch 1963–1970 (8 rokov) 2509 a v rokoch 1971–1975 (5 rokov) 2006 položiek. Úsilie o zjednotenie terminológie je preto nanajvýš aktuálne.

V úvodnej stati autorka charakterizuje ruskú onomastickú terminológiu, princíp stavby jednotlivých termínov a celej terminologickej sústavy, osvetľuje spôsob výstavby hesiel v slovníku.

V ruskej onomastickej terminológii sa uplatňujú všeobecné základné terminologické princípy, uprednostňujú sa jednoslovné termíny, vyniká úsilie o internacionálny charakter terminológie, lebo internacionalizmy sú produktívnejšie a výhodnejšie ako staršie domáce termíny. Termíny sú utvorené podľa istých modelov so zreteľom na celú sústavu onomastickej terminológie.

Užitočné je rozlišovanie pojmov termín a nómen. Pojem nómen objasňuje autorka ako slovo alebo slovné spojenie majúce priamy vzťah s predmetom ako druhom, predstavujúcim neurčené množstvo identických jednotiek, ktoré sú predmetom ktoréhokoľvek odvetvia vedy, techniky, výroby, umenia a pod. (napr. v botanike *proso siate*, v zoológii *medveď hnedý*, v geografii *jaskyňa*, *rendzina* a pod.). V slovenskej jazykovednej tradícii sa pojmy termín : terminológia — nómen : nomenklatúra, názvoslovie — proprium (vlastné meno, onymum) : onymia takto striktné nerozlišujú. Vžitú sú pojmy a termíny botanická nomenklatúra (názvoslovie), zoológická nomenklatúra (názvoslovie) na rozlíšenie od botanickej a zoologickej terminológie v odboroch, kde sa nómenoch dodržiava dvojčlennosť na vyjadrenie druhu pomocou rodu. Terminológia a nomenklatúra sa rozlišuje však už v prípadoch ako príbuzenská terminológia (nie príbuzenská nomenklatúra), geografická terminológia (nie geografická nomenklatúra : geografické názvoslovie = toponymia) a pod.

Jednotlivé typy termínov v ruskej onomastickej terminológii sú utvorené pravidelne podľa základných princípov typovými morfémiami; —*Ø* : onim, toponim, antroponim (slov. onymum, toponymum, antroponymum) — jedno vlastné meno; —*ja* : onimija, toponimija, antroponimija (slov. onymia, toponymia, antroponymia) — súbor vlastných mien; —*ika* : onomastika, toponimika, antroponimika (slov. onomastika, toponomastika, antroponomastika) — vedná disciplína; —*ičeskij* : onomastičeskij, toponimičeskij, antroponimičeskij (slov. onomastický od onomastika — onymický od onymia, toponomastický — toponymický, antroponomastický — antroponymický) atď.

V ruskej onomastickej terminológii sa vždy jednoznačne nerozlišujú adjektíva označujúce vzťah k onymickému materiálu (onymii) a k onomastike ako k vednej disciplíne, napr. ako slov. toponymický model, toponymický sufix, toponymický formant, toponymická lexika, toponymická sústava, toponymický areál a pod. a toponomastický výskum, toponomastická terminológia a pod. Z ruskej onomastickej tradície vychádza i nevhodná nepravidelnosť v tvorení základných termínov : onomastika i toponomasti-

ka (slov. onomastika), ale toponimika, oronimika, gidronimika, antroponimika atď. (slov. toponomastika, oronomastika, hydronomastika, antroponomastika).

Slovník okrem základných termínov podľa objektov a javov pomenovaných vlastnými menami obsahuje i ďalšie druhy termínov, týkajúce sa jazykovej výstavby vlastných mien, druhov a typov vlastných mien i onomastickej interpretácie onymického materiálu.

Autorka sústredila do *Slovníka ruskej onomastickej terminológie* dovedna okolo 700 onomastických pojmov a termínov. Je to teda abecedne usporiadaný jednojazyčný výkladový i dokladový terminologický slovník. Stavba hesiel je primeraná poslaniu slovníka. Heslové slová (slovné spojenia) majú vyznačený prízvuk, menej vhodné a staršie varianty sa uvádzajú v zátvorkách. Výklad sa podáva definíciou s prípadným poukazom na nadradený pojem alebo na podradené druhové pojmy. Dokladovú časť predstavujú príklady vlastných mien daného druhu **alebo typu**. V ďalšej časti hesla sa poukazuje na doterajšie využívanie termínu v sovietskej onomastickej literatúre a pri termínoch neruského pôvodu na jeho pôvod (a etymológiu). Heslová stať je zvyčajne ešte doplnená rozličnými objasňujúcimi poznámkami, paralelnými nemeckými, v niektorých prípadoch anglickými alebo francúzskymi termínmi, termínmi **antonymného** charakteru a pod.

Slovník je doplnený zoznamom prvkov gréckeho a latinského pôvodu využitých v onomastických termínoch, s uvedením pôvodnej formy a jej ruského ekvivalentu, ďalej obsahuje zoznam slovných spojení terminologického charakteru, ktoré si nevyžadovali osobitné výklady, abecedný index všetkých termínov a bohatú bibliografiu prác (vyše 100 položiek), z ktorých autorka excerpovala materiál pre svoj slovník.

Slovník ruskej onomastickej terminológie je výsledkom dobre fundovanej a orientovanej práce o sovietskej onomastike, o jej problémoch i o pojmovom aparáte, s ktorým sa v sovietskej onomastike **pracuje**. Je cieľavedomým návodom, ako ďalej rozvíjať vedeckovýskumnú prácu v oblasti vlastných mien. Popri informatívnom charaktere je v popredí charakter normatívny s jasným zámerom zjednotiť, štandardizovať a ustáliť základnú ruskú onomastickú terminológiu. Konfrontácia so súčasťou slovenskou onomastikou a onomastickou terminológiou ukazuje, že aj na Slovensku sa onomastika buduje a rozvíja na rovnakých základoch ako sovietska onomastika, že princípy výstavby sústavy pojmov a internacionálny charakter terminológie sú v podstate rovnaké a že poznatky získané pri štúdiu sovietskej onomastickej terminológie **pomáhajú** a pomôžu pri rozvoji slovenskej onomastiky.

M. Majtán